

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI**

ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ ANADOLU KÜTÜPHANELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Uygar Ozan USANMAZ

BURSA - 2017

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI**

ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ ANADOLU KÜTÜPHANELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Uygar Ozan USANMAZ

**Danışman:
Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT**

BURSA – 2017

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Arkeoloji Anabilim Dalı, Arkeoloji Bilim Dalı'nda 081091020 numaralı Uygur Ozan Usanmaz'ın hazırladığı "Roma İmparatorluk Dönemi Anadolu Kütüphaneleri" konulu Yüksek Lisans Tezi Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, .../...../ 20.... günü ..... - .....saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin / çalışmasının ..... (başarılı / başarısız) olduğuna ..... (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

...../...../ 20.....

03/07/ 2017

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Roma İmparatorluk Dönemi Anadolu Kütüphaneleri” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Uygar Ozan Usanmaz

Öğrenci No: 701547003

Anabilim Dalı: Arkeoloji

Programı: Arkeoloji

Statüsü: Yüksek Lisans

Doktora

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: .../.../.....

Tez Başlığı / Konusu: Roma İmparatorluk Dönemi Anadolu Kütüphaneleri / Yapıların tespiti, teyidi ve tipolojik sınıflandırması.

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam ..... sayfalık kısmına ilişkin, .../...../..... tarihinde şahsım tarafından ..... adlı intihal tespit programından (Turnitin) aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % .... 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı:	Uygar Ozan Usanmaz
Öğrenci No:	701547003
Anabilim Dalı:	Arkeoloji
Programı:	Arkeoloji
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Danışman

(Adı, Soyad, Tarih)

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Uygur Ozan USANMAZ
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı : Arkeoloji
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : VI + 104
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışmanı : Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT

ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ ANADOLU KÜTÜPHANELERİ

Roma İmparatorluk Dönemi Anadolu Kütüphaneleri kültür tarihi açısından literatürde önemli bir yer teşkil etmektedir. Bundan dolayı günümüze ulaşan ve kütüphane olarak tanımlanan yapı kalıntıları arkeolojik çalışmalara konu olmaktadır. Ancak Anadolu'da kurulan Roma İmparatorluk Dönemi Kütüphaneleri'nin tespit ve tanımlarında sorunlar yaşanmaktadır. Sözü edilen kütüphanelerin tipolojik-yapısal özelliklerinin belirlenmesinin yanında, kuruluş, kullanım ve terk edilmiş süreçlerinin içeriksel-işlevsel ve kamusal temsil ekseninde detaylıca incelenmesi bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Sonuç olarak ilgili yapılar 3 grupta toplanmış, tipolojik sınıflandırma problemlerine çözüm önerileri getirilmiştir.

Anahtar Sözcükler:

kütüphane

roma dönemi

arkeoloji

tipoloji

ABSTRACT

Name and Surname : Uygur Ozan USANMAZ
University : Uludağ University
Institute : Social Sciences
Department : Archaeology
Degree Awarded : Master of Arts
Page Number : VI + 104
Degree Date :
Supervisor (s) : Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT

ROMAN IMPERIAL PERIOD ANATOLIAN LIBRARIES

Throughout the Roman Imperial Period, Anatolian Libraries are important for the history of culture. The remains which are defined as libraries and survived until today are becoming subject to archeological studies. However, there are problems with detection and definition of Roman Imperial Periods Libraries built in Anatolia. The primary purpose of this thesis is to determine typological-structural properties as well as researching detailed reviews in the sense of contextual-functional ancient libraries. In addition, revealing public presentation of those mentioned libraries. In conclusion, examined libraries in this thesis are summed up in three groups and some potential proposals are suggested to solve typological classification problems.

Keywords:

library

roman period

archaeology

typology

ÖNSÖZ

Bu teze başladığımda ilk amacım Doğundan Batıya olan bilgi akışıyla birlikte Roma İmparatorluk Dönemi Anadolu Kütüphaneleri'nin köprü işlevi gördüğünü ve Rönesans'ın temellerinin bu kütüphanelerde atıldığını göstermektir. Ancak çalışmanın şekillendiği süreçte bu yapıların tanım ve sınıflandırılmalarında problemler olduğunu fark ettim. Bu nedenle çalışmanın odağı kültürel etkileşimden yapısal-içeriksel sınıflandırmaya kaymış oldu.

Yapılan çalışmanın ağırlığına rağmen bana bu konuda güvenen ve desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. İbrahim Hakan Mert'e, Melitine Kütüphanesi için görsel destek sağlayan Prof. Dr. Tamer Akça'ya, Priene Kütüphanesi ve heroon kavramı hakkında detaylı bilgi veren dostum Arş. Gör. Buğra Kuru'ya, Celsus Kütüphanesi'nin sanal rekonstrüksiyon çalışmalarını kullanmama müsaade eden Németh Ádám'a ve özet kısmının İngilizce çevirisindeki gramer kontrolü için Ziya Eksen'e teşekkürlerimi içtenlikle sunarım.

24.05.2017 / Bursa

U. Ozan Usanmaz

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
GİRİŞ	1

ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ ANADOLU KÜTÜPHANELERİ

1. HELLENİSTİK MİRAS.....	2
1.1. HELLENİSTİK DÖNEM ANADOLU KÜTÜPHANELERİ.....	2
2. YAPI KALINTILARI GÜNÜMÜZE ULAŞAN ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ ANADOLU KÜTÜPHANELERİ.....	9
2.1. CELSUS KÜTÜPHANESİ, EPHEOS.....	9
2.2. HERAKLEİTOS KÜTÜPHANESİ, RHODİAPOLİS.....	13
2.3. MELİTİNE KÜTÜPHANESİ, PERGAMON.....	16
2.4. NEON KÜTÜPHANESİ, SAGALASSOS	19
2.5. NYSA AD MAEANDRUM KÜTÜPHANESİ.....	22
3. YAPI KALINTILARI GÜNÜMÜZE ULAŞMAYAN ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ ANADOLU KÜTÜPHANELERİ.....	25
3.1. APHRODİSİAS KÜTÜPHANESİ.....	26
3.2. ANTİOCHEİA AM ORONTES KÜTÜPHANESİ	27
3.3. HALİKARNASSOS KÜTÜPHANESİ.....	30
3.4. PRUSA AD OLYMPUM KÜTÜPHANESİ.....	31
4. YAPISAL ÖZELLİKLERİ NEDENİYLE KÜTÜPHANE OLDUĞU DÜŞÜNÜLEN YAPILAR.....	33
4.1. CREMNA Q BİNASI.....	33
4.2. SİDE M BİNASI	35
5. TİPOLOJİK DEĞERLENDİRME.....	39
5.1. HEROON KÜTÜPHANLER.....	39
5.2. ASKLEPİEİON KÜTÜPHANELERİ.....	40
5.3. KAMU KÜTÜPHANELERİ	41
SONUÇ.....	44
KAYNAKÇA.....	46
LEVHALAR.....	50
KATALOGLAR.....	100
ÖZGEÇMİŞ.....	104

EX ORIENTE LUX
(Işık Doğudan Yükselir)

Bu çalışmada antik ağ yazar ve eser isimlerinde kısaltma kullanılmamıştır. Türkçe kısaltmalarda ise Türk Dil Kurumu'nun tavsiye ettiklerine uyulmuştur.

GİRİŞ

Çalışmadaki temel amaçlardan biri, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Anadolu'da kurulan kütüphaneleri tespit etmektir. Bu tespitten önce, Anadolu'daki Hellenistik dönem kütüphaneleri genel olarak değerlendirilerek Roma İmparatorluk çağına miras bırakılan kültürel değer ve bunun önemi belirtilecektir. Bu kısımdan sonra tespit edilen Roma İmparatorluk Dönemi Anadolu Kütüphaneleri 3 kategoride değerlendirilmiştir:

- a. Yapı Kalıntıları Günümüze Ulaşan Roma İmparatorluk Dönemi Anadolu Kütüphaneleri
- b. Yapı Kalıntıları Günümüze Ulaşmayan Roma İmparatorluk Dönemi Anadolu Kütüphaneleri
- c. Yapısal Özellikleri Nedeniyle Kütüphane Olduğu Düşünülen Yapılar

Her bölümde standart bir metodoloji uygulanmıştır. Öncelikle yapı konumu ve yapının araştırma tarihi hakkında bilgi verilmiş, sonrasında yapının nasıl teyit edildiği tespit edilmiş (antik kaynaklar, yazıtlar veya stil kritik), ardından yapının içeriksel-sosyal yönü tartışılmış ve son olarak yapının mimari nitelikleriyle birlikte akıbeti ve tarihi ortaya konulmuştur. Sonuç bölümünde ise tipolojik sınıflandırmanın hangi ölçütlerle yapıldığı belirtilerek yukarıdaki c kısmına giren yapılara grup önerisi getirilmiştir.

Çalışılan her yapı için bir katalog ve levha hazırlanmıştır. Kataloglarda yapıların temel mimari nitelikleri hakkında bilgiler mevcuttur. Levhalarda ise yapıların antik kent içindeki konumu, planı, varsa rölövesi, kesiti veya rekonstrüksiyonu ve güncel durumuna dair fotoğraflar yer almaktadır. Çalışmada Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızca olmak üzere toplam 78 matbu kaynaktan yararlanılmıştır. Dijital atıflarda ise bilimsel araştırma ya da proje sahiplerinin resmi sayfaları referans alınmıştır.

ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ ANADOLU KÜTÜPHANELERİ

1. HELLENİSTİK MİRAS

Büyük İskender'in Anadolu fetihleri, Diadokhlar'ın yönetimleri ve takiben Anadolu'da kurulan bağımsız Hellenistik krallıklar Anadolu'nun kültür tarihini büyük ölçüde şekillendirmiştir. Bilgi merkezleri olarak Hellenistik Dönem Anadolu Kütüphaneleri bilim, sanat, felsefe ve din gibi alanlarda önemli kaynaklar barındırmış, sonrasında bu kültürel miras Anadolu'da kurulan Roma İmparatorluk Dönemi Kütüphaneleri tarafından devralınmıştır. Roma İmparatorluk Dönemi Anadolu Kütüphaneleri'nin altyapısını anlamak ve yorumlamak için coğrafi sınırlar dâhilinde Hellenistik dönemden alınan bu mirası çözümlmek gerekmektedir.

1. 1. HELLENİSTİK DÖNEM ANADOLU KÜTÜPHANELERİ

Hellenistik dönemde Anadolu'da kurulmuş olan kütüphaneler antik kaynaklar ışığında tespit edilebilmiştir. Genel bir ifadeyle bu kütüphaneler Anadolu'da kurulan Hellenistik Krallıkların mülkiyeti altında varlıklarını sürdürmüştür.

Bahsi geçen bu kütüphanelerden en bilindik olanı Pergamon Kraliyet Kütüphanesi'dir. Antik kaynaklar Pergamon Kraliyet Kütüphanesi hakkında bilgi vermektedir. Strabon, Geographika¹ adlı eserinde şu satırlar mevcuttur:

Skepsis'ten gelen sokratik filozoflar Erestus, Coriscus ve Coriscus'un oğlu Neleus'tur, ki adını zikrettiğim bu son adam sadece Aristoteles ve Theophrastus'un bir öğrencisi değil, aynı zamanda Aristoteles'in kitaplarını da içeren Theophrastus'un kütüphanesinin mirasçısıdır. En azından Aristoteles kitaplarını Theophrastus'a miras bırakmış, Theophrastus da okulunu terk etmiştir. Bildiğim kadarıyla şimdiye kadar kitap toplayan ve Mısır krallarına kitapların nasıl düzenlendiğini öğreten ilk kişidir. Theophrastus kütüphaneyi Neleus'a miras bırakmış ve Neleus bu kütüphaneyi Skepsis'e taşımış, sıradan insanlar olan ve mirasçılarında bırakmış. Bu mirasçılar kütüphaneyi dikkatli bir şekilde depolamamışlar bile. Kilit altında tutmuşlar. Ancak Attalos krallarının Pergamon'da kütüphane kurmak için şevkle kitap aradıklarını duyduklarında, kitapları yeraltına, bir çeşit hendeğin içine gizlemişler. Uzun zaman sonra kitaplar rutubette güveler tarafından zarar görünce torunları bu kitapları, yani Aristoteles ve Theophrastus'un kitaplarını Teoslu Apellicon'a yüksek bir değerden para karşılığında satmışlar. Ancak Apellicon bir filozoftan çok bir kitapsevermiş. Bunun dolayı,

---

¹ Strabo, **The Geography of Strabo**, H. L. Jones (çev.), (Great Britain 1960), 109 – 113 (13. 1. 54).

baştan sona güveller tarafından yenilmiş kısımların restorasyonu ile uğraşmış, yazıların yeni kopyalarını hazırlamış, boşlukları yanlış doldurmuş, ve hatalarla dolu kitapları yayınlamıştır. Sonuçta Theophrastus'tan sonra gelen Erken Peripatetik Okulu'nun çoğu egzoterik çalışmalar olan birkaçı dışında hiç kitabı olmamıştır. Ve bundan dolayı süslü sözler dışında felsefeyle uğraşma olanağı pratikte yok olmuştur. Oysa kitaplardaki soruların ortaya çıktığı zamanlarda felsefe ve Aristoteles ile ilgili sorunlarla uğraşma olanağı daha iyiydi ancak çoğunluğu hatalı olan ifadelerden dolayı sonraki okul muhtemel hatalı ifadelerin çoğuna maruz kaldı. Roma da çokça bu duruma katkıda bulundu; Apellicon'un ölümünden sonra Atina'yı ele geçiren Sulla aciliyetle Apellicon'un Kütüphanesi'ni Aristoteles düşkününü gramerci Tyrannion'un yaşadığı Roma kentine taşıttı. Tyrannion mahkemeye, kütüphanecilere ve kötü kopyaları kullanan, metinleri diğerleriyle karşılaştırmayan kitapçılara para ödeyerek kütüphaneyi elde etmiştir. Diğer kitaplar burada ve İskenderiye'de satılmak için kopyalanmıştır. Bu adam hakkında anlattıklarım yeterlidir.

Çevirmenin notunda Strabon'un "Attalos kralları" olarak nitelediği kişinin MÖ 197 – 159 yılları arasında hüküm süren II. Eumenes olduğu belirtilmiştir².

Pergamon Kraliyet Kütüphanesi hakkında bilgi veren diğer bir antik kaynak ise Vitruvius'tur³:

Attalos hanedanının kralları edebiyatın ihtişamlı cazibesi altında halka haz vermek için Pergamon'da mükemmel bir kütüphane kurmuş, Ptolemaios da sonu olmayan bir heves ve öykünme ile harekete geçmiş, daha az bir özen göstermeden İskenderiye'de benzer bir eylemde bulunma çabasında olmuştur. Ptolemaios büyük bir özveriyle bu eylemini başarmış, ancak ettiği tohumun yükselme ve gelişim için yeterli olmadığını hissetmiş. Musalar ve Apollon onuruna yarışmalar düzenlemiş, ve genellikle atletlerde olduğu gibi yarışmaları kazanan yazarları ödüllendirmiş ve onurlandırmıştır.

Athenaeus ise Deipnosophistae adlı eserinde şu dizeleri aktarmıştır⁴:

(...) Athenaeus o kadar çok antik Yunan kitabına sahipti ki, büyük kütüphaneleriyle kutsanmış olan; Samoslu Polykrates, Atina tiranı Peisistratus, Eukleides benzer şekilde bir Atinalı, Kıbrıslı Nikokrates, Pergamon kralları, şair Euripides, filozof Aristoteles,

---

² Strabo, age., 110.

³ Vitruvius, **The Ten Books On Architecture**, M. H. Morgan (çev.), (Cambridge 1914), 195 – 196 (7. Introduction. 4).

⁴ Athenaeus, **The Deipnosophists**, C. B. Gulick (çev.), (Great Britain 1951), 11 (1. 3).

Theophrastus ve adını zikrettiğim bu son iki adamın kitaplarını koruyan Neleus'un sahip oldukları kitaplardan daha fazla kitabı olduğu söylemektedir. (...)

Antik çağ yazarlarından da anlaşılacağı üzere Attaloslar Dönemi'nde Pergamon'da bir kütüphane kurulmuş, gerek Aristoteles'in eserlerinin akıbeti üzerine yazılan yazılarda, gerekse İskenderiye ya da diğer kütüphanelerin Pergamon Kraliyet Kütüphanesi ile yapılan kıyaslamalar neticesinde Pergamon Kraliyet Kütüphanesi'nin mevcudiyeti aktarılmıştır.

Pergamon Kraliyet Kütüphanesi'ni kurma tasarısının I. Attalos'a (MÖ 241 – 197) ait olduğu, II. Eumenes döneminde (MÖ 197 – 159) ise kitap toplama ve kütüphane binasının inşasına başlama işinin gerçekleştirildiği, tüm çalışmaların ise II. Attalos döneminde (MÖ 159 – 138) tamamlandığı düşünülmektedir⁵. Düşünür ve biyografi yazarı Boeotialı Plutarkhos (MS 46 – 120) ise Pergamon Kraliyet Kütüphanesi'ndeki kitap sayısı hakkında şu bilgileri vermektedir⁶:

(...) Caesar'ın dostu Calvisius Antonius'a karşı olmasına rağmen, kendine yük alarak Cleopatra'ya karşı şu davranışta bulundu: Ona Pergamon'dan içinde iki yüz bin cildin olduğu kütüphaneyi hediye etti; (...)

Calvisius'un Pergamon Kraliyet Kütüphanesi'ndeki kitapları neden Cleopatra'ya hediye ettiği Plutarkhos'un Julius Caesar'ın Yaşamı adlı eserinde açıklanmaktadır⁷:

(...) Düşman tarafından kanallara set çekilmesinden itibaren bu savaşta Caesar suda durdurulma tehlikesiyle karşılaştı; ikinci yerde düşman Caesar'ın filosunu yok etmeyi denedi. Ateş kullanarak tehlikeyi püskürtmeye zorlandı ve ateş rıhtımdan sıçrayıp büyük kütüphaneyi yok etti; (...)

Bu durumdan Caesar'ın MÖ 47 yılında Mısır ile yaptığı savaş neticesinde İskenderiye Kütüphanesi'nin yandığı, telafi için Antonius'un Pergamon Kraliyet Kütüphanesi'nden 200.000 ruloğu İskenderiye Kütüphanesi'ne verdiği sonucuna ulaşılmaktadır⁸. Attaloslar tarafından 200.000 rulo ve kodeksin toplanma nedenleri arasında en çok vurgu yapılan nokta Pergamon Kraliyet Kütüphanesi ile İskenderiye Kütüphanesi arasındaki rekabettir. Bu rekabet

---

⁵ H. Üreten, "Antikçağ Anadolu'sunda Bir Kültür Merkezi Pergamon –Kraliyet– Kütüphanesi", **Türk Kütüphaneciliği**, 22, 2008, 443.

⁶ Plutarch, **Plutarch's Lives: Demetrius and Antony, Pyrrhus and Caius Marius**, B. Perrin (çev.), (Great Britain 1959), 271 (58).

⁷ Plutarch, **Plutarch's Lives: Demosthenes and Cicero, Alexander and Caesar**, B. Perrin (çev.), (Great Britain 1967), 561 (49).

⁸ H. Üreten, "Antikçağ Anadolu'sunda Bir Kültür Merkezi Pergamon –Kraliyet– Kütüphanesi", **Türk Kütüphaneciliği**, 22, 2008, 444.

neticesinde kitap piyasasının körüklendiği için Mısır'dan Pergamon'a ihraç edilen papirüse ambargo uygulandığı, bundan dolayı da Pergamon'da parşömen üretimine önem verildiği aktarılmaktadır⁹.

Pergamon Kraliyet Kütüphanesi'nin akropolün güneybatı bölgesinde, geniş bir mimari kompleks olan Athena Polias Kutsal Alanı dahilinde olduğu kabul edilmekteydi. Ancak 2013 yılında yayınlanan bir makalede bu konu ayrıntılarıyla tartışılmaktadır. Söz konusu Athena Polias Kutsal Alanı'nda olan yapının bir kütüphane değil, en olası ihtimalle bir şölen odası ya da sunu için kullanılan bir depo olduğu düşünülmektedir¹⁰. Pergamon Kraliyet Kütüphanesi'nin lokalizasyonu tartışmalı bir konu olduğundan bu çalışmada ilgili kütüphanenin olası mimari niteliklerine yer vermemek daha doğru olacaktır.

Pergamon Kraliyet Kütüphanesi kadar olmasa da antik kaynaklarda Anadolu'daki diğer Hellenistik dönem kütüphaneleri hakkında bilgiler mevcuttur. MS 10. yüzyılda yaşamış Bizanslı yazar Suidas'ın yazdığı Suda olarak bilinen ansiklopedinin "Euphorion" adlı maddesinde Antiocheia Kraliyet Kütüphanesi hakkında bilgi verilmektedir¹¹:

Euphorion: Euphorion Polymnestus'un oğludur. Euboea Chalcislidir. Lacydes ve Prytanis'den felsefe, erkek arkadaşı olduğu söylenen Theralı şair Archhebulus'dan ise şiir sanatını öğrenmiştir. Pyrrhus'un Romalılar tarafından mağlup edildiği 126. Olimpiyat'ta doğmuştur. Görünüşte zeytin deriliydi, etine dolgundu ve çirkin bacaklara sahipti. Nicaea'nın gözdesiydi ki kocası olan Craterus oğlu Alexander da Euboea'nın hükümdarıydı. Ve sonuç olarak son derece varlıklı oldu. Sonra Suriye hükümdarı Büyük Antiochus'a gitti ve Antiochus tarafından oradaki halk kütüphanesine sorumlu olarak atandı. İşte öldüğü yer orası oldu ve Apamea'da ya da kimilerine göre Antiocheia'da yakıldı. (...)

Bu bilgi neticesinde Büyük Antiochus olarak da bilinen III. Antiochus'un hükümdarlık döneminde (MÖ 222 – 187) Antiocheia'da halka açık bir kütüphane olduğu ve kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Büyük Antiochus'un oğlu Antiochus Epiphanes'in (MÖ 175 – 164) MÖ 170 – 168 yıllarında Mısır'a saldırıp İskenderiye'yi tahrip ettiği bilinmektedir. Bunun üzerine Antiocheia'ya papirüs ihracatının kesintiye uğradığı ve kütüphaneyi genişletebilmek

⁹ Üreten, age., 444.

¹⁰ G. Coqueugnot, "Where was the royal library of Pergamum? An institution found and lost again", Jason König – Katerina Oikonomopoulou – Greg Woolf (eds.), **Ancient Libraries**, (Cambridge 2013), 113.

¹¹ Philitas, Alexander of Aetolia, Hermesianax, Euphorion, Parthenius, **Hellenistic Collection**, J. L. Lightfoot (ed. & çev.), (London 2009), 203.

Suidas, **Suda**, (Euphorion); Orijinal metin için bkz:

http://www.loebclassics.com/view/euphorion_chalcis-testimonia/2010/pb_LCL508.203.xml (11.12.15).

için eskiden beri bilinen parşömeden yararlanıldığı görüşü mevcuttur¹². Dura-Europos buluntuları nedeniyle parşömen üretiminin Pergamon'dan daha eski bir tarihe gidebileceği ifade edilmiştir¹³. Bu nedenle muhtemelen Antiocheia Kütüphanesi'nin kitapları çoğunlukla parşömeden oluşmaktay ve ilgili kent Antiocheia am Orontes idi.

Olasılıkla Pontus Krallığı'nın başkenti Amaseia'da bulunan Pontus Kraliyet Kütüphanesi hakkında ise Sevilleli İsidor bilgi vermektedir. Etimolojiler adlı eserde Lucullus'un Pontus Kütüphanesi'ni ele geçirişinden bahsedilmektedir¹⁴:

Roma'ya ilk kitap getiren adam (De eo qui primum Romam libros advexit) 1. İlk önce Aemilius Paulus Makedonya kralı Perses'i malup ettikten sonra Roma'ya iyi sayıda kitap getirdi. Sonra da Lucullus Pontus'u yağmaladıktan sonra kitaplar geldi. Bu olanlardan sonra Marcus Varro'ya Caesar tarafından olası en büyük kütüphaneyi yapılandırma görevi verildi.

Pontus Kraliyet Kütüphanesi'nin varlığı bu bilgi neticesinde teyit edilmektedir. Lucullus'un MÖ 72 yılında Cabira Savaşı'nda VI. Mithridates'i mağlup ettiği bilinmektedir. Bu durumda Pontus Kraliyet Kütüphanesi için MÖ 72 yılı son tarih sınırı (terminus ante quem) olarak belirlenebilir. Pontus kralı VI. Mithridates döneminde (MÖ 120 – 63) bu kütüphanenin var olduğu ya da bizzat kendisi tarafından kurulduğu açıktır. Romalı ansiklopedi yazarı Aulus Cornelius Celsus'un (MÖ 25 – MS 50) *De Medicina* adlı eserinde VI. Mithridates'e ait “*Antidotum Mithridaticum*” adında bir panzehir reçetesi verilmektedir¹⁵:

Ancak en ünlü panzehir Mithridates'inkidir. Kralın zehir tehlikesine karşı bedenini güvenli hale getirmek amacıyla günlük olarak bu panzehirden aldığını söylenir. (...)

Bu durumda VI. Mithridates'in sahip olduğu bilgi birikimi sayesinde panzehir alanında uzmanlaştığı, çalışmalarının ise Pontus'un işgalinden sonra Roma'ya gittiği anlaşılmaktadır. Netice itibarıyla VI. Mithridates'in panzehir uzmanlığı ya da tıp bilgisi Pontus Kraliyet Kütüphanesi'nden yararlandığı kitaplar vesilesiyle olmalıdır.

Anadolu'daki diğer bir Hellenistik dönem kütüphanesinin varlığını Strabon'dan öğrenmekteyiz. Smyrna kentini tanıttığı kısımda kütüphane hakkında bilgi vermektedir¹⁶:

---

¹² H. Blanck, **Antikçağda Kitap** (Ankara 2000), 73.

¹³ Blanck, age., 73.

¹⁴ Isidore, **The Etymologies of Isidore of Seville**, S. A. Barney – W. J. Lewis – J. A. Beach, O. Berghof (çev.), (Cambridge 2006), 139 (6. 5. 1).

¹⁵ Celsus, **De Medicina**, W. G. Spencer (çev.), (Great Britain 1961), 55 (5. 23).

¹⁶ Strabo, **The Geography of Strabo**, Vol. VI, H. L. Jones (çev.), (Great Britain 1960), 245 (14. 1. 37).

Sırada başka bir körfez var. Bu körfez günümüz Smyrna'sından yirmi stadion uzaklıkta olan eski Smyrna'dır. Smyrna Lidyalılar tarafından ele geçirildikten sonra yerliler yaklaşık dört yüz yıl boyunca köylerde yaşamaya devam etti. Sonra Antigonos ve takiben Lysimachus tarafından kentte tekrar toplandılar ve kentleri şimdi hepsinden güzeldir; (...) alçak ve yüksek seviyelerde geniş dört köşeli portikolar vardır. Ve bir de kütüphane mevcuttur; içinde bir türbe ve Homeros'un ahşaptan bir heykelinin bulunduğu Homereium. Aynı zamanda Smyrnalılar şaire (Homeros'a) özel bir hak tanırlar; ve gerçekten de bir bronz sikke tipini Homereium olarak adlandırılır. (...)

Smyrna Kütüphanesi'nin yapısı hakkında ayrıntılı bir bilgiye sahip değiliz. Bununla birlikte verilen bilgiler ışığında kütüphane yapısının Homereium'un bir parçası olduğu veya bizzat kütüphanenin aynı zamanda Homereium olduğu anlaşılmaktadır. Strabon'un bu kısa tanımında yapının mimari özellikleri üzerine ayrıntılı bir bilgi olmasa da bu yapının tarihi hakkında çok değerli bir bilgi verilmiştir. Smyrnalılar'ın Homeros'u benimsediklerinden dolayı bazı bronz sikkelerini Homereium olarak adlandırıldığı aktarılmıştır. Gerçekten de bazı Hellenistik dönem Smyrna sikkelerinde Homeros betimleri yer almıştır¹⁷. Tümü MÖ 190 – 50 yıllarına tarihlenen bu sikkelerin arka yüzlerinde Homeros tek bir tipte, oturur bir biçimde tasvir edilmiştir. Sağ kolu dirseğinden kırılmış başına destek olmakta, düşünür bir görünümündedir. Sol elinde ise bir rulo tutmaktadır. Hemen arkasında uzun bir asa bulunmaktadır. Sağ ve sol tarafına ise Hellenistik dönem sikke darbında tercih edilen bir tasarım olan kralın veya kraliçenin ismi ile ilgili kralı veya kraliçeyi niteleyen bir sıfat yazılmıştır. Darp edilen ve Homereium olarak bilinen bu sikkelerde tasvir edilen Homeros figürü Homereium Kütüphanesi'nde yer alan Homeros'un ahşaptan heykeli olmalıdır. Söz konusu tasvir kütüphanedeki heykel tasviri olmaması durumunda bile bu sikke buluntularından yola çıkarak Smyrna Kütüphanesi MÖ 190 – 50 yıllarına tarihlendirilebilir.

Sofist Philostratus (MS 170 – 250) Smyrna'da bir Museion bulunduğunu bildirir¹⁸. Museion'da çeşitli konularda eğitimlerin de verildiği göz önüne alındığında bu kurumda arşivlerin yer aldığı görüşü ortaya atılmıştır¹⁹. Ancak ilgili kurumun bir kütüphane olup olmadığına ya da Homereium Kütüphanesi ile bağlantısına dair somut bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak sonraki dönemlerde böyle bir eğitim merkezi ya da kütüphane

---

¹⁷ Örnek sikke tipi için bakınız:

<http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=139&pid=3449> (20.12.15).

¹⁸ N. Yıldız, **Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri** (İstanbul 2003), 292.

¹⁹ Yıldız, **age.**, 292.

oluşumu mevcutsa Homereium Kütüphanesi'nin yazınsal ve sözel mirasını göz ardı etmemek gerekir.

Hellenistik dönem sürecinde Anadolu'da Gymnasium kütüphanelerinin de olduğu iddia edilmektedir. Bu iddiaların ilki Pergamon Gymnasium Kütüphanesi'dir. 1907 yılında Yukarı Gymnasium yapısının doğusunda bulunan iki parça yazıtta²⁰ geçen kütüphane kelimesi nedeniyle Pergamon Gymnasium Kütüphanesi'nin varlığı düşünülmüş olmalıdır. Yazıtların son krallık dönemi formunda olduğu ifade edilmiştir²¹. Ayrıca varlığı sadece ilgili yazıtlarla kabul edilen Pergamon Gymnasium Kütüphanesi MÖ 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir²². Ancak bu yargılara kuşkuyla yaklaşmak gerekir. Yazıtlarda bahsi geçen kütüphane Pergamon Kraliyet Kütüphanesi olabileceği gibi bu kütüphanenin Pergamon dışında yer alan başka bir kütüphane olma ihtimali de mevcuttur.

Benzer bir durum Mylasa Gymnasium Kütüphanesi için de geçerlidir. MÖ 1. yüzyıla tarihlendirilen²³ bir yazıtta geçen kütüphane ibaresinin²⁴ Mylasa Gymnasium Kütüphanesi olduğu belirtilmiştir. Ancak yazıtta verilen tarihin nedeni ilgili çalışmada yer almadığından dolayı bu sözü edilen kütüphane yapısı ve yapı tarihi için kesin bir yargıda bulunmamak gerekir.

Diğer bir antik kent olan Priene'de de Hellenistik Döneme ait bir kütüphane ya da arşiv varlığından söz edilmektedir²⁵. Ele geçen yazıtlarda kamusal arşiv için gereken harcamaların yapılmış olduğu, halkın oylarıyla seçilen bir kişinin (Aulus Aemilius Zosimus) kamusal bir göreve atandığı, yine bu kişinin papirüs tomarlarını ve parşömen üzerine yazılmış eserleri koruyup güven altına aldığı gibi bilgiler aktarılmıştır²⁶. Bu yazıtlar MÖ 4. yüzyılın sonlarına tarihlendirilmektedir²⁷.

---

²⁰ P. Schazmann, "Die Arbeiten zu Pergamon 1906 – 1907", **Mitteilungen des Kaiserlich Deutschen Archäologischen Instituts: Athenische Abteilung**, (Athen 1908), 383.

²¹ Schazmann, age., 383.

²² M. Mamoli, *Towards a Theory of Reconstructing Ancient Libraries*, Georgia Institute of Technology, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Atlanta, 2014), 281.

²³ Mamoli, age., 280.

²⁴ G. Cousin, "Voyage en Carie", **Bulletin De Correspondance Hellénique**, 22, 1898, 391 – 392.

²⁵ N. Yıldız, **Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri** (İstanbul 2003), 161.

²⁶ W. Blümel – R. Merkelbach, "Dritter Ehrenbeschluß für A. Aemilius Zosimus", **Die Inschriften von Priene I**, (Bonn 2014), 204 – 206.

²⁷ Blümel – Merkelbach, age., 206.

Bahsi geçen bu kütüphaneler dönemin siyasi gelişmeleri ekseninde doğrudan ya da dolaylı olarak farklı coğrafyalara dağılmış, bazıları yok olmuş, bazıları ise sözlü ve yazılı olarak ardılı olan kültürün temellerini oluşturmuştur. Sonraki yıllarda, Roma İmparatorluk Dönemi'nde kurulan Anadolu kütüphaneleri Hellenistik kültürden izler taşımış ve bu izlerle birlikte bu kültüre yeni unsurlar katarak kendi oluşturduğu özgün kültürü sonraki dönemlere aktarmıştır. Anadolu antik çağ tarihi boyunca hem coğrafi hem de kültürel açıdan bir köprü konumunda olmuştur. Bu niteliği ön plana çıkarmak için Roma İmparatorluk Dönemi Anadolu Kütüphanelerini oluşturan altyapıyı ve bu kütüphanelerin tüm süreçlerini daha detaylı bir biçimde anlamak ve yorumlandırmak gerekir.

2. YAPI KALINTILARI GÜNÜMÜZE ULAŞAN ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ ANADOLU KÜTÜPHANELERİ

Yapı kalıntıları günümüze ulaşmış toplam 5 adet Roma İmparatorluk Dönemi Anadolu Kütüphanesi mevcuttur²⁸. Bu kütüphanelerin mevcudiyeti antik kaynaklar, yazıtlar ve mimari stil kritik kapsamında teyit edilmiştir.

2.1. CELSUS KÜTÜPHANESİ, EPHEOS

Ephesos antik kenti günümüz İzmir İlinin Selçuk İlçesi sınırları dâhilindedir. Kentin kütüphane yapısı 1903 – 1905 yılları arasında R. Heberdey ve O. Benndorf tarafından yapılan kazılar neticesinde ortaya çıkarılmıştır²⁹. Yapı kalıntıları Hellenistik agoranın güney kapısı yanında, agoranın güneydoğu köşesinde, Mithridates Kapısı ile auditorium arasında yer almaktadır³⁰ (Levha 1 / Resim 1 & 2).

1908 yılında G. Niemann ve W. Wilberg tarafından yapının rekonstrüksiyonu yapılmış, 1969 yılında V. M. Strocka tarafından yapılan inceleme neticesinde ise Celsus Kütüphanesi'nin 2/3'sinin günümüze ulaşmış olduğu anlaşılmıştır³¹. Son olarak bu kütüphane yapısı Avusturya Arkeoloji Enstitüsü tarafından 1970 – 1978 yılları arasında restore edilmiştir³².

---

²⁸ Bu çalışmayla birlikte bu sayı 7'ye yükselmiştir. "Tipolojik Değerlendirme" bölümüne bakınız.

²⁹ N. Yıldız, **Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri** (İstanbul 2003), 227.

³⁰ Yıldız, age., 227.

³¹ Yıldız, age., 227.

³² Yıldız, age., 227.

Ephesos'ta bulunan bir yazıtta şu ifadeler geçmektedir³³:

Uğurlar ola. Auditorium önündeki yol ve Celsus Kütüphanesi Julia Potentilla'nın mirasından kalan hazineyle yapıldı.

Diğer bir yazıtta şu satırlar geçmektedir³⁴:

Asya'nın Prokonsülü'ne, Konsül olan Tiberius Julius Celsus Polemaeanus'a. Oğlu Tiberius Julius Aquila bu kütüphaneyi kurmuştur. Aquila'nın mirasçıları bu kütüphaneyi tamamlamış ve üç kez Asiarch olmuş olan Tiberius Claudius Aristion'a adanmıştır.

Yapının doğu cephesinde, orta giriş kapısının sağ tarafında yer alan ve bir kısmı kırık olan yazıtta ise daha detaylı ve geniş bir bilgi verilmektedir³⁵:

Asya'nın Prokonsülü, Konsül olan Tiberius Julius Celsus Polemaeanus için, Konsül olan oğlu Tiberius Julius Aquila Polemaeanus kendi servetiyle Celsian Kütüphanesi'ni tüm ithafları, süslemeleri ve kitaplarıyla birlikte kurmuştur. Yeni gelen kitapların ve kütüphanenin bakımına başlanmasına 25.000 dinar bırakarak vasiyet etmiştir. İkincisi, her yıl prensipte 20.000 dinar olan anaparadan kütüphaneye ilgi gösterilsin. Aquila'nın isteğine göre şimdiden tezi yok Celsus'un doğum gününde performans göstermek üzere bir koro kurulsun ve her yıl yeni kitaplar satılsın. Benzer şekilde, her bir üçüncü yıl dönümünde heykeller giydirilsin. Benzer olarak, her Celsus festivali senesinde diğer resimler süslensin... Aquila'nın mirasçıları bunu tamamlamıştır ve vasiyetnameye göre bu yapı üç kez Asiarch olan Tiberius Claudius Aristion'a adanmıştır.

Yazıtlar Tiberius Julius Celsus Polemaeanus hakkında yeterli bilgi sağlamaktadır. Tiberius Julius Celsus Polemaeanus soylu ve varlıklı bir ailenin oğlu olarak Sardes'te doğmuş ve iyi bir eğitim almıştır³⁶. Roma İmparatoru Vespasian (69 – 79) kamusal hizmette olan

---

³³ M. Mamoli, Towards a Theory of Reconstructing Ancient Libraries, Georgia Institute of Technology, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Atlanta, 2014), 479.

Grekçe orijinal metin için ayrıca bakınız: <http://epigraphy.packhum.org/text/248101> (31.01.16).

³⁴ M. Mamoli, Towards a Theory of Reconstructing Ancient Libraries, Georgia Institute of Technology, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Atlanta, 2014), 480.

Grekçe orijinal metin için ayrıca bakınız: <http://epigraphy.packhum.org/text/248043> (31.01.16).

³⁵ Z. Taşkın, "İlkçağ Uygarlıklarında Kitap ve Kütüphane: Efes Celsus Kütüphanesi", **Türk Kütüphaneciliği**, 25, Ocak 2011, 92.

M. Mamoli, Towards a Theory of Reconstructing Ancient Libraries, Georgia Institute of Technology, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Atlanta, 2014), 480.

³⁶ A. Georgia, "Ephesos (Antiquity), Library of Celsus", 2005, **Encyclopaedia of the Hellenic World, Asia Minor**, 2, <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=7003> (03.02.16).

Julius Celsus'u Mısır'dan Roma'ya getirtmiş, MS 92 yılında Konsül ve Kurator olmuştur³⁷. MS 105/106 yılında ise Asia Prokonsül'ü unvanını almıştır³⁸. MS 114 yılında öldüğü tahmin edilen Julius Celsus'un yaşamı boyunca Ephesos'ta bir halk kütüphanesi kurmayı planladığı düşünülmektedir³⁹.

Yazıtlardan da anlaşılacağı gibi Julius Celsus'un bu amacını MS 110 yılında Konsül olan oğlu Julius Aquila gerçekleştirmiş olmalıdır. Epigrafik deliller, dekoratif motifler, morfoloji ve anıtsal stil çerçevesinde Celsus Kütüphanesi MS 113 – 117/120 yıllarına tarihlendirilmektedir⁴⁰.

Ephesos kentinin ihtişamlı yapısı olan Celsus Kütüphanesi'ni eşsiz kılan bir özellik yapının kütüphane – heroon olarak tasarlanması, hem bir kütüphane hem de bir anıt mezar işlevi görmesidir⁴¹. Yapı içerisinde bir lahit yer almaktadır. Bu lahidin yapılan araştırmalara göre Julius Celsus'a ait olduğu bilinmektedir⁴². Bir heroon olarak kurulup kütüphane işlevi gören bu yapının Julius Aquila tarafından babası Julius Celsus'un onuruna yaptırıldığı düşünülmektedir⁴³. Nitekim hâlihazırdaki yazıtlar da bu görüşü desteklemektedir.

MS 262 yılında meydana gelen büyük bir deprem nedeniyle Celsus Kütüphanesi de dâhil olmak üzere Ephesos kentinin tamamına yakın bir bölümü büyük bir zarar görmüştür⁴⁴. Ayrıca deprem nedeniyle çıkan yangında Celsus Kütüphanesi'nin tüm kitapları da tahrip olmuştur⁴⁵. İç kısmı tamamen yıkılan yapının ön kısmı ayakta kalmış, MS 400 dolaylarında kütüphane yapısı nymphaeuma dönüştürülmüştür⁴⁶.

---

³⁷ Georgia, age., 2.

³⁸ Georgia, age., 3.

³⁹ Georgia, age., 3.

⁴⁰ Georgia, age., 3.

⁴¹ D. Eidson, "The Celsus Library at Ephesos: Spatial Rhetoric, Literacy, and Hegemony in the Eastern Roman Empire", **Advances in the History of Rhetoric**, 16, 2013, 194.

⁴² Z. Taşkın, "İlkçağ Uygarlıklarında Kitap ve Kütüphane: Efes Celsus Kütüphanesi", **Türk Kütüphaneciliği**, 25, Ocak 2011, 93.

⁴³ A. Georgia, "Ephesos (Antiquity), Library of Celsus", 2005, **Encyclopaedia of the Hellenic World, Asia Minor**, 3, <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=7003> (03.02.16).

⁴⁴ Ş. Karagöz, **Eskiçağ'da Depremler**, (İstanbul 2005), 46.

⁴⁵ A. Georgia, "Ephesos (Antiquity), Library of Celsus", 2005, **Encyclopaedia of the Hellenic World, Asia Minor**, 3, <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=7003> (03.02.16).

⁴⁶ Georgia, age., 3.

Ancak 150 yıl kadar hizmet vermiş bu kütüphanenin akıbeti konusunda farklı görüşler de mevcuttur. Yıldız'ın aktarımına göre son yapılan araştırmalar kütüphanenin MS 262 yılında Got yağmaları sırasında tahrip edildiğini göstermektedir⁴⁷.

Kütüphane dörtgen bir planda inşa edilmiştir. Celsus Kütüphanesi'nin kalıntıları korunmuş bir şekilde günümüze ulaştığı için Roma İmparatorluk Dönemi'nde inşa edilen diğer Anadolu Kütüphane yapılarının tipolojik özelliklerinin yorumlanmasına açık bir referans sağlamaktadır. Ana salon 16,72 m x 10,92 m uzunluğundadır (Levha 1 / Resim 3). Doğuya bakan ön cephesi 21 m genişlikte ve 16 m yüksekliktedir⁴⁸. Ön cephenin hemen ön kısmında 9 basamaktan oluşan bir krepis bulunmaktadır. Basamaklar sağ ve sol kanatlardan heykel kaideleri ile sınırlandırılmıştır. Tüm yapı son basamak üzerindeki podyuma inşa edilmiştir. Kompozit düzende tasarlanmış 8 sütunlu ön cephede 3 ayrı giriş mevcuttur (Levha 1 / Resim 10). Orta girişin kanatlardaki girişlere oranla daha geniştir. Giriş kapılarının üzerlerinde ayrıca açıklıklar da yer alır. Doğuya bakan bu açıklıklar rüzgâr ve yağmurun ana salona girmesini engellerken, iç kısma gün ışığı sağlayarak papirüslerin bozulmasını önlemekteydi⁴⁹ (Levha 1 / Resim 4). Akşamları ise okuma salonunda aydınlatma için kandillerin kullanıldığı düşünülmektedir⁵⁰. İki katlı ön cephede ayrıca içinde heykeller olan 4 aedícula bulunmakta, arka duvarda ise yazıtlar yer almaktadır. Bahsi geçen ön cephenin alt kat nişlerinde 4 heykel mevcuttur. Bu heykeller soyut kavramların personifikasyonundan hareketle antropomorfik biçimde aedícula içlerinde yer alırlar. Bahsi geçen heykeller Sopiha (Bilgelik), Arete (Erdem), Ennoia (Kavram) ve Episteme (Bilgi) olarak tanımlanmıştır⁵¹. Mevcut verilerden yola çıkılarak bir proje kapsamında Németh Ádám tarafından ön cephenin illüstrasyonu (sanal rekonstrüksiyon) yapılmıştır (Levha 1 / Resim 6-7-8-9).

2 katlı ön cephenin aksine iç mimari 3 katlıdır⁵² (Levha 1 / Resim 5). Orta girişin tam karşısında 4,38 m genişliğinde, 2,19 m derinliğinde bir apsis bulunmaktadır. Merkezi apsisin altında Julius Celsus'un mezar odası ve bahsi geçen lahdi yer almaktadır⁵³. Yapılan kazılar

---

⁴⁷ N. Yıldız, **Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri** (İstanbul 2003), 231.

⁴⁸ Yıldız, age., 232.

⁴⁹ W. Hoepfner, "Die Celsus-Bibliothek in Ephesos: Eine kaiserzeitliche Bibliothek mit zentralem Lesesaal", Wolfram Hoepfner (hrsg.), **Antike Bibliotheken**, (Mainz am Rhein 2002), 123 – 124.

⁵⁰ Hoepfner, age., 125 – 126.

⁵¹ A. Georgia, "Ephesos (Antiquity), Library of Celsus", 2005, **Encyclopaedia of the Hellenic World, Asia Minor**, 2, <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=7003> (03.02.16).

⁵² Georgia, age., 2.

⁵³ Georgia, age., 2.

neticesinde kemerli duvarın yanında bir heykel bulunmuştur. Bu heykelin zamanında merkezi apsis üzerinde durduğu ve Julius Celsus ya da oğlu Julius Aquila'ya ait olduğu düşünülmektedir⁵⁴. Diğer bir görüş merkezi apsis üzerinde Athena heykelinin yer alabileceği üzerinedir⁵⁵. Cephe duvarı haricindeki üç duvar 4 m yüksekliğe kadar moloz taştan, üst kısımları ise tuğladan yapılmıştır. İç duvarlarda içlerine kitap konulan 10 adet dikdörtgen niş bulunmaktadır⁵⁶. Bu nişler kuzey ve güney duvarlarda 3'er tane, batı duvarında apsisin her iki yanında 2'şer tane toplam 4 olmakla birlikte tüm iç duvarlarda toplam 10 tanedir. Nişlerin ölçüleri 0.50 m derinlik, 2.80 m yükseklik ve 1 m genişlik olarak aktarılmıştır⁵⁷. Duvar örgü tekniği olarak *opus mixtum* ve *opus testaceum* uygulanmıştır.

Celsus Kütüphanesi'ndeki kitap sayısının 12.000 civarı olduğu tahmin edilmektedir⁵⁸. Bu sayıya karşın Roma İmparatorluğu'nda okuryazarlık, nüfusun %10'una karşılık gelmekteydi⁵⁹.

2.2. HERAKLEİTOS KÜTÜPHANESİ, RHODİAPOLİS

Rhodiapolis antik kenti Antalya İli Kumluca İlçesinin 2,5 km kuzeyindeki tepelik alan üzerine kurulmuştur⁶⁰. Kentteki ilk bilimsel kazılar 2006 – 2016 yılları arasında Akdeniz Üniversitesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Herakleitos Kütüphanesi antik kentin kült alanı olan Asklepieion'da, yuvarlak planlı tapınağın hemen batı cephesinde yer alır (Levha 2 / Resim 1-2). Kazı çalışmalarına 2008 yılında başlanan 1500 metrekarelik Asklepieion Kutsal Alanı'nda kütüphane yapısı dışında tapınak, avlu ve tedavi odaları yer almaktadır⁶¹.

---

⁵⁴ Georgia, age., 2.

⁵⁵ N. Yıldız, **Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri** (İstanbul 2003), 237.

⁵⁶ Yıldız, age., 237.

⁵⁷ Yıldız, age., 237.

⁵⁸ A. Georgia, "Ephesos (Antiquity), Library of Celsus", 2005, **Encyclopaedia of the Hellenic World, Asia Minor**, 2, <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=7003> (03.02.16).

⁵⁹ D. Eidson, "The Celsus Library at Ephesos: Spatial Rhetoric, Literacy, and Hegemony in the Eastern Roman Empire", **Advances in the History of Rhetoric**, 16, 2013, 196.

⁶⁰ Bu alan Sarıcasu Köyü'nün arkasında yükselen tepelikte, deniz seviyesinden 300 metre yüksekliktedir. Bkz: N. Çevik "Rhodiapolis Kazısı", **Türkiye Arkeolojisi**, (Ankara 2008), 218.

⁶¹ İ. Kızgut, "Rhodiapolis Kazıları ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 2010", **33. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 3. Cilt, 2011, 353.

Mimari formu nedeniyle kütüphane olarak nitelenen yapının 2007’de bulunan bir yazıt ile kütüphane olduğu kesin olan teyit edilmiştir⁶² (Levha 2 / Resim 5). Opramoas Anıtı’na ait olan bu yazıtta ünlü hekim Herakleitos’un Athena ve Asklepios ile Hygeia’ya heykeller adadığı, ayrıca bir de kütüphane yaptırdığı tespit edilmiştir⁶³. Yazıtta geçen ibareler neticesinde Herakleitos’un hekimliği dışında yardımsever, entelektüel, düşünür ve şair gibi sıfatları taşıdığı anlaşılmaktadır⁶⁴. Yine bu yazıtta göre bu kütüphane 60 cilt kitap yazan Herakleitos tarafından bir “tıp kütüphanesi” olarak tasarlanmıştır⁶⁵. MS 60 – 140 yılları arasında yaşayan Rhodiapolisli Herakleitos ayrıca medikal şiirin Homeros’u olarak da bilinir⁶⁶. Herakleitos aristokrat bir ailenin mensubu olarak Asklepios kültürünü Lykia’ya getiren kişidir⁶⁷. Ayrıca kütüphaneyi de içine alan Rhodiapolis’teki asklepieion kompleksi Lykia bölgesinin bilinen tek örneğidir⁶⁸.

Kütüphane yapısı 6,95 m x 5,03 m ölçülerindedir⁶⁹ (Levha 2 / Resim 3). Giriş doğudan olmakla birlikte kapı genişliği 1,33 metredir⁷⁰. Girişin sağ ve sol kısımlarında söve/lento görevi gören 2 adet arşitrav formunda işlenmiş mermer blok yer alır. Girişin hemen karşısında, batı iç duvarı enine kaplayan 5 adet heykel kaidesi bulunmaktadır (Levha 2 / Resim 6). Düz hatlarda işlenmiş bu mermer heykel kaideleri 4 sıra halinde olmakla birlikte, aşağıdan yukarı 2. ve 4. sıralardaki blokların yüzeylerinde profil veren düz bezemeler bulunmaktadır. Bazı parçalar kırık ve yanıklarla oldukça tahrip olmuştur. Dinamitle patlatıldığı belirtilen bu batı duvara ait bazı bloklar yapı dışında tespit edilmiş, restitüsyonu

---

⁶² S. Bulut – E. Akalın – H. İnaç, “Rhodiapolis Kazıları ve Çevresi Araştırmaları 2009: Kütüphane”, **ANMED**, 8, 2010, 88 – 89.

⁶³ N. Çevik – İ. Kızılgut – S. Bulut, “Rhodiapolis 2007 Yılı Kazıları”, **30. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 4. Cilt, 2008, 307.

⁶⁴ Çevik – Kızılgut – Bulut, age., 307.

⁶⁵ S. Bulut – E. Akalın – H. İnaç, “Rhodiapolis Kazıları ve Çevresi Araştırmaları 2009: Kütüphane”, **ANMED**, 8, 2010, 89.

⁶⁶ C. Meliad, “Herakleitos of Rhodiapolis (ca 60 – 140 CE)”, P. Keyser – G. Irby-Massie (eds.), **Encyclopedia of Ancient Natural Scientists: The Greek Tradition and Its Many Heirs**, (USA & Canada 2008), 373.

⁶⁷ N. Çevik, **Lykia Kitabı** (Antalya 2015), 437.

⁶⁸ Çevik, age., 437.

⁶⁹ S. Bulut – E. Akalın – H. İnaç, “Rhodiapolis Kazıları ve Çevresi Araştırmaları 2009: Kütüphane”, **ANMED**, 8, 2010, 89.

⁷⁰ N. Çevik – İ. Kızılgut – S. Bulut – E. Akyürek – M. Kunze – B. Özdilek – E. Akalın – H.O. Tıbıkoğlu – Ö. Çömezoğlu, “Rhodiapolis Kazıları ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 2008 Raporu”, **31. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 4. Cilt, 2009, 216.

yapıldıktan sonra orijinal yerlerine yerleştirilmiştir⁷¹. Yapının kuzey ve güney duvarlarında ise simetrik olarak üçer niş bulunmaktadır. Güney duvar neredeyse tamamen yıkılmıştır. Ancak kuzey duvarda kısmen korunan nişler bize yapının mimari niteliği hakkında bilgi verebilmektedir. Nişler yaklaşık 0,05 m kalınlığında bir harçla kaplanmış ve üzerleri ele geçen bir parçadan tespit edilebildiği kadarıyla ince bir mermerle kaplanmıştır⁷². Duvar örgü tekniği olarak *opus pseudoisodomum* tercih edilmiştir.

Yapının kaç katlı olduğuna, zemin ve çatı sistemine dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Batı duvardaki heykel platformu ve kuzey – güney cephelerdeki nişler yapı alanını büyük ölçüde kapsadığından pencere açıklığının doğudaki giriş duvarında olduğu yorumu yapılabilir. Muhtemelen kütüphane içindeki heykeller Athena, Asklepios gibi tanrılara veya Herakleitos, Opramoas gibi kentin ileri gelen aristokratlarına ait olmalıdır. Dönemin sosyo-politik özellikleri de göz önünde bulundurulursa Traianus ya da Hadrianus gibi etkin imparatorların heykelleri de kütüphane içinde yer almış olabilir. Asklepieion’da sadece Roma dönemi yapılarının olmasından ve kütüphane yapısında herhangi bir devşirme malzeme olmamasından dolayı kütüphane sadece Roma döneminde kullanılmış olmalıdır. MS 1. yüzyıl sonu – MS 2. yüzyıl başına tarihlenebilecek olan bu yapı için MS 140 yılı *terminus ante quem* (kendisinden [140’tan] önceki kesin sınır) olarak belirlenebilir.

Kütüphanenin akıbeti konusunda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ancak birkaç ihtimal göz önünde bulundurulabilir. Daha önceki dönemde, Mithridates Kütüphanesi’nin yağmalanması ve Roma’ya götürülmesine benzer şekilde Lykia’nın Roma İmparatorluğu’nun bir eyaleti olmasından sonra Rhodiapolis Kütüphanesi de kısmen Roma’ya taşınmış ya da kütüphane civar eyaletlere dağılmış olabilir. Bunun dışında bölgenin sismik yapısı gereği MS 2. ve 3. yıllarda depremlere maruz kaldığı da bilinmektedir. Rhodiapolisli hayırsever Opramoas bölgede meydana gelen depremlerden sonra civar kentlere kendi servetinden 500.000 denarius maddi yardım yapmıştır⁷³. 5 Ağustos 240 tarihindeki Lykia Depremi sonucunda ise İmparator Gordianus (MS 238 – 244) bölgenin bozulan ekonomisinden dolayı sikke basımı için bölge kentlerine izin vermiştir⁷⁴. Bu depremlerden dolayı kütüphane

---

⁷¹ Anastylosis çalışmaları için bkz: S. Bulut – E. Akalın – H. İnaç, “Rhodiapolis Kazıları ve Çevresi Araştırmaları 2009: Kütüphane”, *ANMED*, 8, 2010, 89.

⁷² Bulut – Akalın – İnaç, age., 89.

⁷³ Opramoas ayrıca Lykiarkhes adıyla Antoninus Pius döneminde (MS 138 – 161) Lykia Birliği başkanı olarak görev yapmıştır. Bkz: Ş. Karagöz, *Eskiçağ’da Depremler*, (İstanbul 2005), 39-40.

⁷⁴ Ş. Karagöz, *Eskiçağ’da Depremler*, (İstanbul 2005), 40.

yapısının zarar gördüğü ve içindeki eserlerin güvenli yerlere taşınmış olabileceği ihtimali daha olası gözükmektedir.

2.3. MELİTİNE KÜTÜPHANESİ, PERGAMON

Asklepieion kutsal alanı Pergamon kentinin batı kesiminde, deniz seviyesinden 108 m yükseklikte bulunmaktadır⁷⁵. Melitine Kütüphanesi Pergamon Asklepios Kutsal Alanı içinde Flavia Melitine adında bir kadın tarafından kurulmuştur⁷⁶ (Levha 3 / Resim 1-2). Yapı haricinde ayrıca bir tanrı Hadrianus heykeli de Flavia Melitine tarafından finanse edilmiştir⁷⁷. Konum olarak anıtsal kapıdan geçtikten sonra hemen sağda, kuzey kesimde yer alır⁷⁸. Bu kütüphanenin varlığı ele geçen yazıtlar sayesinde teyit edilmektedir. Asklepieion'da bulunan yazıtta ayrıntılı bilgi verilmektedir⁷⁹:

Asya'nın büyük kentinin konsülü ve halkı, Pergamenes kentine ve tapınağa iki kez veli olan Fl. Melitine'yi onurlandırmıştır. O ki Prytanis Fl. Metrodoros'un eşi ve Prytanis Fl. Metrodoros'un annesi, Asklepios Tapınağı'ndaki kütüphaneyi kuran kişidir.

Mermer bir heykel kaidesi üzerinde bulunan yazıtın yüksekliği 1,17 m, genişliği ise 0,61 m ölçülerinde verilmiştir⁸⁰. Ayrıca bu yazıt MS 100 – 150 yıllarına tarihlendirilmektedir⁸¹.

Kuzey kapısının yanında parçalanmış durumda kolosal bir heykel bulunmuştur. Doğu duvarının ortasındaki apsis önünde bulunmuş mermer kaide üzerindeki yazıtta şu ifade geçmektedir⁸²:

Tanrı Hadrianus'a, Fl. Melitine.

---

⁷⁵ Y. Güngör, "Bergama Krallık Kültü", **Bergama Belleten**, 14, Eylül 2005, 88.

⁷⁶ G. W. Houston, **Inside Roman Libraries: Book Collections and Their Management in Antiquity** (North Carolina 2014), 208.

⁷⁷ G. Stevenson, **Power and Place: Temple and Identity in the Book of Revelation** (Göttingen 2001), 61.

⁷⁸ Y. Güngör, "Bergama Krallık Kültü", **Bergama Belleten**, 14, Eylül 2005, 89.

⁷⁹ M. Mamoli, *Towards a Theory of Reconstructing Ancient Libraries*, Georgia Institute of Technology, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Atlanta, 2014), 491.

⁸⁰ A. Petsalis-Diomidis, **Truly Beyond Wonders: Aelius Aristides and the Cult of Asklepios**, (New York 2010), 212.

⁸¹ C. Habicht, **Die Inschriften des Asklepieions**, De Gruyter, (Berlin 1969), no. 38, <http://via.lib.harvard.edu/via/deliver/deepcontentItem?recordId=olvwork355359%2CDIV.LIB.FACULTY%3A801773> (10.02.16).

⁸² N. Yıldız, **Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri** (İstanbul 2003), 295.

Bulunan heykelin bu kaide üzerinde durduğu düşünülür⁸³. Ayrıca Yıldız'ın aktardığı bilgilere göre 1936 yılında bulunan ve 2. yüzyıla tarihlenen bir yazıtta 40.000 drahmiden, kütüphaneden ve Apollon Pythia'dan söz edilmektedir⁸⁴. Diğer bir yazıtta ise halkın onurlandırdığı bir kişi, Demeas'ın oğlu ve kütüphane ifadeleri geçmiştir⁸⁵.

Melitone Kütüphanesi konumu bakımından diğer kütüphane yapıları arasında özel bir yer teşkil etmektedir. Bununla birlikte benzer şekilde Asklepieion alanlarında kurulmuş başka kütüphaneler de mevcuttur. Kos'ta bulunan Gaius Stertinius Xenophon Kütüphanesi (MS 1. yüzyıl ortaları) ve Epidauros Kütüphanesi (muhtemelen MS 2. yüzyıl) Asklepieion alanlarında kurulmuştur⁸⁶. İmparator Claudius'un hekimi olan Gaius Stertinius Xenophon bir adak levhasında kendisini "Caesar'ın dostu" olarak tanıtarak kütüphaneyi imparatorluğun ilahlarına ve halka adanmış, Flavia Melitone ise tanrı Hadrianus'un bir heykelini kütüphanede sergilemeyi tercih etmiştir⁸⁷.

Melitone Kütüphanesi'nin bir tıp kitaplığı sayılmaması gerektiği, tersine hastaların hizmetine sunulmuş klasik yapıtların yer aldığı bir koleksiyon olduğu görüşü mevcuttur⁸⁸. Ancak mevcut yazıtlar dışında antik çağ kaynaklarında Melitone Kütüphanesi'nden direkt olarak söz edilmemektedir. Bundan dolayı kütüphane içeriği hakkında belirli bir yorumda bulunmak zordur. Yine de eserlerin dönemin kültürel altyapısını yansıtacak felsefe, edebiyat ve tıp gibi alanlarda, bölge coğrafyalar ile yoğun bir temas neticesinde yazıldıkları tahmin edilebilir. Bu görüşü destekleyen yeterli veri mevcuttur. Yıldız'ın aktardığı bilgiye göre Asklepieion'da tedavi olan sofist Aelius Aristeides, kütüphanede sofistlerin ve filozofların konferans verdiğiinden bahsetmektedir⁸⁹. Asklepios Tapınağı'nda iki yıl inzivaya çekilen hatip Aelius Aristeides (MS 117 – 181) burada rüyalarını bir tedavi yöntemi olarak kullanmaya

---

⁸³ Theos Hadrianos (Tanrı Hadrianus) heykeli büyük bir ihtimalle bu kaide üzerinde durmaktaydı. Çünkü Hadrianus *Theon Epiphanestatos Neos Asklepios* yani tanrılar içinde öne çıkmış yeni Asklepios olarak kentin ve kutsal alanın koruyucu tanrısıdır. Bkz: J. W. Riethmüller, "Pergamon Asklepieionu", F. Pirson – A. Scholl (eds.), G. Shephard – G. Ateş (çev.), **Anadolu'da Hellenistik Bir Başkent: Pergamon** (İstanbul 2014). 503.

⁸⁴ Yıldız, age., 292 – 293.

⁸⁵ Yıldız age., 292 – 293.

⁸⁶ A. Petsalis-Diomidis, **Truly Beyond Wonders: Aelius Aristides and the Cult of Asklepios**, (New York 2010), 217.

⁸⁷ Petsalis-Diomidis, age., 217.

⁸⁸ Y. Güngör, "Bergama Krallık Kültü", **Bergama Belleten**, 14, Eylül 2005, 89.

⁸⁹ N. Yıldız, **Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri** (İstanbul 2003), 293.

başlamış, 6 bölüm ve 130 rüyadan oluşan eseri Kutsal Sözler'i (*Hieroi Logio*) yazmıştır⁹⁰. Aelius Aristides'in dini bir temelde de olsa geliştirmeye çalıştığı alternatif tedavi yöntemi çalışmalarını Melitine Kütüphanesi'nde yürütmüş veya bu kütüphaneden yararlanmış olmalıdır. Ayrıca antik çağın ünlü hekimi Galenos MS 146/147 – 150/151 yıllarında Asklepieion'da tıp eğitimi almıştır⁹¹. Galenos'un da Melitine Kütüphanesi'nde kitaplarının bulunduğu bilinmektedir⁹².

Opus quadratum tekniğinde tasarlanmış duvarlarında nişler bulunan tek odalı yapı 18,50 m x 16,52 m ölçülerde, dörtgen planda tasarlanmıştır (Levha 3 / Resim 3). Salonun çevresine nemi önlemek amacıyla çift sıra duvar örülmüştür⁹³. Doğu duvarının merkezinde büyük bir apsis/niş bulunmaktadır (Levha 3 / Resim 5). Bu orta nişin içerisinde adına kütüphanenin adandığı ve bilimsel çalışmaların koruyucusu olan Hadrianus'un çıplak bir heykeli yer almaktaydı⁹⁴. Mevcut yazıttan da yola çıkarak kütüphane yapısı için Hadrianus'un imparator olduğu tarih olan MS 117 yılı Terminus Post Quem olarak belirlenebilir. Dolayısıyla yapı tarihi için MS 138 yılı da Terminus Ante Quem olmalıdır. Giriş duvarı haricinde kalan merkezi apsisin sağ ve sol kısımlarında toplam 8 adet apsidal niş daha bulunmaktadır (kuzey ve güney duvarlarında 6'şar, merkezi nişin sağ ve sol tarafında 2'şer adet). Bu nişler yerden 1,75 m yükseklikte ve 0,65 m derinliktedir⁹⁵. Ayrıca yapıda biri tapınak alanına, diğeri ise Kuzey Stoa'ya açılan iki giriş mevcuttur (Levha 3 / Resim 4). Bu iki girişin arasında geniş bir niş yer almaktadır. Nişlerin üzerinde salonu aydınlatma amacıyla yerden 1,40 m yükseklikte sıralanmış pencerelere yer verilmiştir⁹⁶. MS 175 yılında meydana gelen bir depremde⁹⁷ kütüphanenin on sütununun yıkıldığı, sonrasında postamentler üzerine kompozit düzende sütunların konularak yapının karma bir düzene evrildiği düşünülmektedir⁹⁸.

---

⁹⁰ T. Kaçar, "Eskiçağda Tapınak Tıbbı: Bir Tedavi Yöntemi Olarak Aelius Aristides'in Rüyalari", **Toplumsal Tarih**, 170, Şubat 2008, 74 – 75.

⁹¹ M. Durmaz, "Bergamalı Lokman Hekim Galenos", **Bergama Belleten**, 18, Eylül 2010, 74.

⁹² N. Yıldız, **Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri** (İstanbul 2003), 293.

⁹³ Yıldız, age., 294.

⁹⁴ Y. Güngör, "Bergama Krallık Kültü", **Bergama Belleten**, 14, Eylül 2005, 89.

⁹⁵ V. M. Stroeka, "Römische Bibliotheken Mit Tafeln XIII – XXIV", **Gymnasium: Zeitschrift für Kultur und humanistische Bildung**, 88, 1981, 320.

⁹⁶ N. Yıldız, **Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri** (İstanbul 2003), 295.

⁹⁷ Ş. Karagöz, **Eskiçağ'da Depremler**, (İstanbul 2005), 29.

⁹⁸ N. Yıldız, **Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri** (İstanbul 2003), 295.

Hellenistik Dönemde kurulmuş olan Pergamon Kraliyet Kütüphanesi de hesaba katıldığında Pergamon'un antik çağın önde gelen kültür ve bilim merkezlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Hellenistik dönem kütüphane kültürü Roma döneminde devam etmiş, kentin önde gelen bir ismi olarak Flavia Melitine sosyal statüsünü güçlendirmiştir. Bölgede meydana gelen bu sosyo-kültürel ivme dönemin siyasi gelişmeleri ekseninde incelenmeli, merkezi otoritenin bilgi konusundaki tutum ve perspektifi ayrıca çözümlenmelidir. Roma İmparatorluğu'nda benimsenen felsefi ekol, beslendiği kaynak olan Anadolu'dan bağımsız bir rota çizmiş olmaz. Doğu ve batının etkileşimi arasında Roma İmparatorluk Dönemi Kütüphaneleri oldukça önemli bir konum teşkil etmiş olmalıdır.

2.3. NEON KÜTÜPHANESİ, SAGALASSOS

Sagalassos, antik Pisidia bölgesinde, Burdur'un Ağlasun İlçesinin 7 km kuzeyinde, 1400 m yükseklikteki Akdağ eteklerinde yer almaktadır. Hellenistik dönemden ortaçağa kadar yerleşim gören kentin terk edilmişinden sonra erozyon tabakaları altında kaldığı, bu sayede antik dönemin korunan en iyi kentleri arasına girdiği bilinmektedir⁹⁹. Kent üzerine ilk mimari ve epigrafi çalışmaları 1884 – 1886 yılları arasında Polonyalı Kont K. Lanckoronski tarafından yapılmış olmakla birlikte, bilimsel çalışmalar 1990 yılından itibaren Leuven Üniversitesi tarafından sürdürülmektedir¹⁰⁰. Neon Kütüphanesi olarak adlandırılan yapı 1995 – 1997 yılları arasında restore edilmiştir.

1990 – 1992 yılları arasında yukarı agora ile tiyatroyu bağlayan caddede gerçekleştirilen kazı çalışmalarında sonradan kütüphane olduğu anlaşılan anıtsal bir yapı açığa çıkartılmıştır¹⁰¹ (Levha 4 / Resim 1). Yapının iç mekân ölçüleri 11,80 m x 9,90 m olup (Levha 4 / Resim 2) arka ve yan duvar yükseklikleri yaklaşık olarak sırasıyla 6 m, 1,58 m ve 2,78 m yüksekliğe kadar korunabilmiştir¹⁰². İlk kazı verileri neticesinde, mozaik döşeme nedeniyle yapının bir pagan bazilikası olabileceği düşünülmüş, ancak kazı çalışmalarının genişletilmesi sonucunda yapının 4 aşama geçirdiği belirlenmiştir¹⁰³. Bu aşamalardan ilk 3

---

⁹⁹ M. Waelkens, "Sagalassos Antik Kenti: Burdur'da Bir Tarih Kesiti", **I. Burdur Sempozyumu Bildirileri**, I. Cilt, 2005, 688.

¹⁰⁰ Waelkens, age., 688.

¹⁰¹ M. Waelkens, "Sagalassos Antik Kenti: Titus Flavius Severianus Neon Kütüphanesi", Bülent Yılmaz (ed.), **Anadolu Kütüphaneleri**, (Ankara 2013), 135.

¹⁰² Waelkens, age., 140.

¹⁰³ M. Waelkens – L. B. Hofman, "The 1992 Excavation Season at Sagalassos", **15. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, 1995, 385-386.

aşama inşa, son aşama ise tahribat aşamasıdır (Levha 4 / Resim 3). Kazı çalışmaları ise 7 seviye değeri üzerinden gerçekleştirilmiştir¹⁰⁴.

İlk evreden sadece arka duvar günümüze korunagelmıştır. Arka duvarda, merkez niş önündeki bir yazıt nedeniyle özgün yapı MS 120 dolaylarına tarihlendirilmektedir¹⁰⁵ (Levha 4 / Resim 4). Bu yazıtta kütüphaneyi yaptıran kişi Titus Flavius Severianus Neon ile büyükbabası, büyükannesi, babası, annesi, amcası, kız kardeşi ve kayınpederinin isimleri mevcuttur. Bu seçkin aile halk meclisi (demos) ve danışma meclisi (boule) tarafından onurlandırılmıştır. Yazıttaki bilgilere göre Neon'un ailesi Flaviuslar döneminde Roma vatandaşlığına alınmış, ikinci kuşak ise Roma şövalyeliğine yükseltilmiştir¹⁰⁶.

İç mekândan bakıldığında ilk aşamaya ait olan bu kuzey duvarının en alt sırasında kısmen görünen euthynteria (temel ile podyum arasındaki taş sırası) blokları mevcuttur (Levha 4 / Resim 8). Euthynteria üzerinde 2,35 m yüksekliğinde 8 adet kemerli yarım daire mermer nişten oluşan bir podyum yer alır. Bu nişler üzerinde 0,29 m yüksekliğinde 7 yazıttan oluşan bir silme yer alır ve her yazıt altındaki nişte duran bronz heykelleri tanımlar¹⁰⁷. Podyum üzerinde ise daha büyük niş yapıları tasarlanmıştır. Podyum üzerindeki bu büyük niş yapılarına ait olan duvar tuğladan örülmüş, moloz taş örgü olan dış yüzü ise su geçirmez harç ile sıvanmıştır. Yarım daire formunda olan merkezi nişin her iki tarafında dikdörtgen şeklindeki diğer nişler bulunur. 1,4 m genişliğinde ve 1 m derinliğinde olan merkezi nişin içinde 3 – 4 m yüksekliğinde bir bronz heykel yer almaktaydı¹⁰⁸. Bu bronz heykelin sadece başparmağı merkezi nişin altında bulunabilmiştir. Waelkens, merkezi nişte yer alan bu heykelin kütüphaneyi yaptıran kişinin¹⁰⁹ babasını¹¹⁰ temsil eden bir heykele ait olabileceğini ileri sürmekle birlikte büyük niş sırası üzerinde dikdörtgen formda ikinci bir niş sırası daha olduğu görüşündedir¹¹¹ (Levha 4 / Resim 5).

---

¹⁰⁴ Waelkens – Hofman, age., 386.

¹⁰⁵ Devijver'den aktaran Waelkens için bkz: M. Waelkens, "Sagalassos Antik Kenti: Titus Flavius Severianus Neon Kütüphanesi", Bülent Yılmaz (ed.), **Anadolu Kütüphaneleri**, (Ankara 2013), 141.

¹⁰⁶ N. Yıldız, **Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri** (İstanbul 2003), 254.

¹⁰⁷ Waelkens, age., 141.

¹⁰⁸ N. Yıldız, **Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri** (İstanbul 2003), 256.

¹⁰⁹ Titus Flavius Severianus Neon.

¹¹⁰ Titus Flavius Dareios.

¹¹¹ M. Waelkens, "Sagalassos Antik Kenti: Titus Flavius Severianus Neon Kütüphanesi", Bülent Yılmaz (ed.), **Anadolu Kütüphaneleri**, (Ankara 2013), 141.

MS 2. – 3. yüzyılda meydana gelen bir doğal afet sonucunda yapı yenilenme aşamasına girmiştir¹¹². 2. inşa aşaması olan bu evrede kütüphanenin yan duvarları tekrar inşa edilmiştir. Kuzey podyum silmesinin yan duvarlara 0,19 metrelik L çizerek kesilmesi bu durumun bir göstergesidir¹¹³. Bu mevcut yan duvarlar almaşık örgü tekniği¹¹⁴ (*opus mixtum*) ile inşa edilmiştir (Levha 4 / Resim 6) . Her iki yan duvarda 4'er niş olmak üzere yan duvarlarda toplam 8 niş bulunmaktadır. Her bir yan duvardaki niş formları dikdörtgen ve yarım daire olarak tasarlanmıştır. Başlangıçları korunan bu nişler 2,35 m yükseklikte, ortalama 1,15 m genişlikte ve 51 m derinliğindedir.

Yapının 3. evresi olan 2. yenileme aşamasında iç mekândaki okuma odasına mozaik zemin döşenmiştir. Mozaik zeminin ortasında yer alan emblemanın yapılış tarihi nedeniyle 3. evre Julianus (MS 361 – 363) dönemine tarihlendirilmektedir¹¹⁵ (Levha 4 / Resim 7). Mozaik zeminde eğitimci Phoenix ile birlikte Achilleus Troia Savaşı öncesi annesi Thetys ile vedalaşması tasvir edilmiştir¹¹⁶. Emblema sahnesi guilloche, merkezlerinde 4 mevsimi temsil eden baş figürlerinin olduğu meyve dalları ve örgü bordürleriyle sınırlandırılmış, geri kalan boş kısımlar ise birbirini takip eden dört parçalı yaprak ve pelta figürleriyle doldurulmuştur. Zemin merkezindeki bu çok renkli (polychrome) mozaik Antiocheia ve Kuzey Suriye'deki MS 4. ve 5. yüzyıl mozaikleriyle büyük bir benzerlik göstermektedir¹¹⁷. Bu evrede MS 2. yüzyıla ait orijinal yapı parçalarının devşirme malzeme olarak kullanılmasıyla ön cephe yeniden inşa edilmiştir¹¹⁸. İç duvarlar stuko ile kaplanmıştır. Waelkens, kütüphane ön cephesinin bir portikonun arka duvarı olabilme durumunun teknik olarak zor olmasından dolayı ön cephenin daha sade bir duvar yapısıyla değiştirildiği ve bu 2. yenileme aşamasının da bu nedenle yapıldığı görüşündedir¹¹⁹.

---

¹¹² Kütüphanenin çatı yükünden dolayı 2. İnşa aşamasında yan duvarların güçlendirme amacıyla yapıldığı görüşü de mevcuttur. Bkz: Waelkens, age., 162.

¹¹³ Waelkens, age., 144.

¹¹⁴ Tuğla ve taşın aynı duvarda örgü tekniği olarak kullanılması.

¹¹⁵ Waelkens, age., 144 – 145.

¹¹⁶ Waelkens'e göre Julianus döneminde kütüphane zemininde yapılan bu değişikliğin nedeni Hıristiyanlaşan toplumda pagan kültürün yeniden canlandırılmak istenmesidir. Bkz: M. Waelkens – L. B. Hofman, "The 1992 Excavation Season at Sagalassos", **15. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, 1995, 390.

¹¹⁷ M. Waelkens – L. B. Hofman, age., 390.

¹¹⁸ M. Waelkens – L. B. Hofman, "The 1992 Excavation Season at Sagalassos", **15. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, 1995, 390.

¹¹⁹ M. Waelkens, "Sagalassos Antik Kenti: Titus Flavius Severianus Neon Kütüphanesi", Bülent Yılmaz (ed.), **Anadolu Kütüphaneleri**, (Ankara 2013), 164.

Yapının son evresi olan 4. evre tahribat aşamasıdır. Kütüphane bir Hıristiyan çetesi tarafından önce yağmalanmış sonra da ateşe verilmiştir. Mozaik zemindeki Thetys ve Achilleus'un başlarının parçalanmış olması, kırık heykel parçalarının varlığı ve yanmış yapı kalıntılarının bulunması bu evrenin önemli verilerindedir. Tahribatı yansıtan buluntular arasında Arcadius dönemine (MS 383 – 425) ait bir sikkenin bulunması, tahribatın şehir isyanlarının yoğun bir şekilde yaşandığı bir dönemde gerçekleştiğini kanıtlamaktadır¹²⁰.

2.5. NYSA AD MAEANDRUM KÜTÜPHANESİ

Nysa ad Maeandrum antik kenti Karia bölgesi sınırları dâhilinde, günümüz Aydın İline bağlı Sultanhisar ilçesinin 2 km kuzeybatısında bulunmaktadır. Kütüphane yapısı konum itibarıyla gymnasionun yaklaşık 150 m kuzeyinde yer alır¹²¹. Bundan dolayı bu yapı literatürde “Gymnasion Kütüphanesi” olarak da geçmektedir¹²².

MS 160 – 240 yılları arasında yaşamış olan Hıristiyan gezgin tarihçi Sextus Julius Africanus'un yazılarında Nysa'da bulunan kütüphane arşivinin bahsi geçmektedir¹²³:

İmparator için tasarladığım korunmuş tüm işleri istisnasız olarak Filistin kolonisi Aelia Capitolina ve Karia'daki Nysa arşivlerinde, ve Roma'da Alexander Hamamı'na yakın olan Pantheon'un güzel kütüphanesinde, on üçüncü sırada bulacaksınız.

Strabon (MÖ 64 – MS 24) ise kent topografyası hakkında bilgi verirken şu notları aktarmıştır¹²⁴:

43. Çoğu kısmı Mesogis Dağı¹²⁵ yamaçlarında olan Nysa çift şehirden oluşur; tabiri caizse bir vadiyi şekillendiren şiddetli bir akıntı tarafından bölünmüştür; ki bir noktada bu akıntı üzerinde iki şehri birbirine bağlayan bir de köprü bulunur. Ayrıca yer altındaki şiddetli akıntı suları için yapılmış bir yeraltı geçidiyle birlikte kutsanmış bir amphitiyatro mevcuttur. Tiyatronun yanında iki tepe vardır. Birinde gençler için gymnasium yer alırken diğerinde pazar yeri ve yetişkinler için gymnasium yer alır. Kentin güneyinde, Tralleis'in güneyinde olduğu gibi bir ova yer alır.

---

¹²⁰ M. Waelkens, age., 167.

¹²¹ H. Üreten, “Bir Antikçağ Okul –Gymnasion– Kütüphanesi: Nysa Kütüphanesi”, **Türk Kütüphaneciliği**, 20, 2006, 212.

¹²² Üreten, age., 213.

¹²³ Julius Africanus'a ait bir papirüs parçasından. Bkz: B. P. Grenfell – A. S. Hunt (çev.), **The Oxyrhynchus Papyri**, Part III (London 1903), 40 (44-68).

¹²⁴ Strabo, **The Geography of Strabo**, H. L. Jones (çev.), (Great Britain 1960), 257 – 259 (14. 1. 43).

¹²⁵ Aydın Dağları ya da Cevizli Dağı.

Walther von Diest tarafından 1907 – 1909 yılları arasında yapının bir kısmı açığa çıkartılmış ancak fonksiyonu üzerine kesin bir sonuç alınamamıştır¹²⁶. 1913 yılında arkeolog Heinrich Pringsheim ve oğlu Thomas Manns tiyatronun ve gymnasium'un kuzeyinde bir kütüphane kalıntısının olduğunu bildirmişlerdir¹²⁷. 1921 – 1922, 1960'lar ve 1982 – 1988 yıllarında Nysa kazıları gerçekleştirilmiş ancak kütüphane bu yıllarda kazılmamıştır¹²⁸. 1990'dan itibaren kazı çalışmalarını yürüten Vedat İdil 1995 yılında yapının kuzey ve güney numunelerini çalışmıştır¹²⁹. Vedat İdil tarafından kazı çalışmalarına Freiburg Üniversitesi'nden bir grup arkeolog davet edilmiş, 2002 – 2006 yılları arasında kütüphane kazıları gerçekleştirilmiş ve konu üzerine bir ön rapor yayınlanmıştır¹³⁰.

Hiesel ve Strocka tarafından yayımlanan raporda ifade edildiği üzere Hadrianus'un MS 129 yılında Küçük Asya ziyareti ile ilişkili yapının devlet arşivi (ek odalar nedeniyle) ve yerel mahkeme olduğu (yargıç kürsüsüne benzeyen exedra nedeniyle) görüşü mevcuttur¹³¹. Mimari bezemelerin ise Hadrianus Dönemi'nde (MS 120 – 140) yapılmış olabileceği düşünülmektedir¹³². Bununla birlikte Nysa a.M. Kütüphanesi yapı tipolojisi açısından diğer roma kütüphanelerine benzemektedir. Bazı farklılıklar olsa da yapı tarzının Ephesos Kütüphanesi'ne benzediği bilinir¹³³. Bu benzerler daha çok plan şeması kapsamındadır.

Sextus Julius Africanus'un verdiği bilgi ve mimari tipoloji birlikte ele alındığında yapı için verilebilen en erken tarihin (terminus post quem) MS 130 yılı olduğu söylenebilir. Strabon'un verdiği bilgiler ışığında ise yapının kökeni hakkında bazı yorumlar yapılabilir. Nysa antik kenti planını incelediğimizde verilen lokasyonlar gymnasium, dükkânlar ve kütüphaneyi işaret etmektedir (Levha 5 / Resim 1). Yüksek bir ihtimalle Strabon gençler için gymnasium derken "Gymnasium" yapısını, Pazar yeri derken "Dükkanlar"ın olduğu bölgeyi ve yetişkinler için gymnasium derken de "Kütüphane" yapısının olduğu bölgeleri

---

¹²⁶ N. Yıldız, **Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri** (İstanbul 2003), 281.

¹²⁷ G. Hiesel – V. M. Strocka "Die Bibliothek von Nysa am Mäander: Vorläufiger Bericht über die Kampagnen 2002 – 2006", **Archäologischer Anzeiger**, 2006, 2, 81.

¹²⁸ G. Hiesel – V. M. Strocka, age., 82.

¹²⁹ G. Hiesel – V. M. Strocka, age., 82.

¹³⁰ Bkz: G. Hiesel – V. M. Strocka "Die Bibliothek von Nysa am Mäander: Vorläufiger Bericht über die Kampagnen 2002 – 2006", **Archäologischer Anzeiger**, 2006, 2, 81 – 97.

¹³¹ G. Hiesel – V. M. Strocka "Die Bibliothek von Nysa am Mäander: Vorläufiger Bericht über die Kampagnen 2002 – 2006", **Archäologischer Anzeiger**, 2006, 2, 93.

¹³² H. Üreten, "Bir Antikçağ Okul –Gymnasium– Kütüphanesi: Nysa Kütüphanesi", **Türk Kütüphaneciliği**, 20, 2006, 214.

¹³³ N. Yıldız, **Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri** (İstanbul 2003), 284.

göstermektedir. Gymnasium’u mental eğitimin yapıldığı bir saha olarak kabul edersek yetişkiler için gymnasium yapısının ilgili kütüphanenin temellerini oluşturduğu sonucuna varmak mümkündür.

2 katlı olan yapı dörtgen formda inşa edilmiştir. Duvarların yapı üslubunda *opus incertum* tekniği¹³⁴ kullanılmıştır¹³⁵ (Levha 5 / Resim 4 & 6). Ayrıca duvar örgüsünde kullanılan taşların pseudo-isodomik teknikle dizildiği de görülmektedir (*opus pseudoisodomum*). Kütüphane yapısının kuzey kenar uzunluğu 24,76 m, güney kenar uzunluğu 24,92 m, batı kenar uzunluğu 14,02 m, doğu kenar uzunluğu 14,18 metredir¹³⁶ (Levha 5 / Resim 2). Okuma salonu 13,40 m x 8,70 m ölçülerindedir¹³⁷. Giriş güney kısımdandır. Salonun doğu ve batı yan duvarlarında 2,5 m aralıklı pilastrlar yer almakta, arasında ise eşit aralıklı üçer tane dikdörtgen niş bulunmaktadır¹³⁸. Niş açıklıkları 1,20 m genişliğinde ve 1,58 m yüksekliğindedir¹³⁹ (Levha 5 / Resim 7). Arka duvarda toplam 5 nişin olduğu, orta nişte ise kütüphanenin koruyucu tanrıçası Athena’nın bir tasvirinin yer almış olabileceği düşünülmektedir¹⁴⁰. Bu nişlerdeki her bir dolap rafında 500 rulonun bulunduğu, 22 dolaptan da kütüphanenin toplam 10.000 kitap kapasiteli olabileceği hesaplanmıştır¹⁴¹ (Levha 5 / Resim 5). Yan duvarlar 6 m arka duvar ise 5 m genişliğindedir¹⁴². Arka duvarda ayrıca iki havalandırma açıklığı bulunmaktadır¹⁴³ (Levha 5 / Resim 6). Yapının ilk olası görünüşü

---

¹³⁴ Bu tenkikte küçük düzensiz taşlar harçla tutturulup dizilerek duvar yüzeyi oluşturulur. MÖ 2. yüzyılda ve 1. yüzyılın ilk evrelerinde yaygın olarak tercih edilmiştir. Ancak Nysa a.M. Kütüphanesi örneğinde pseudoisodomum tekniği de uygulanmıştır. Yatay dizilen taşlar tuğladan yapılsaydı bu teknik için MS 4 yüzyılda tercih edilen *opus vittatum* tekniği diyebilirdik. Ancak böyle bir durum söz konusu değildir. Bkz: C. Gates, **Ancient Cities: The Archaeology of Urban Life in the Ancient Near East and Egypt, Greece, and Rome** (USA & Canada 2011), 339.

¹³⁵ W. Hoepfner, “Pergamon – Rhodos – Nysa – Athen: Bibliotheken in Gymnasien und anderen Lehr- und Forschungsstätten”, Wolfram Hoepfner (hrsg.), **Antike Bibliotheken**, (Mainz am Rhein 2002), 75.

¹³⁶ G. Hiesel – V. M. Strocka “Die Bibliothek von Nysa am Mäander: Vorläufiger Bericht über die Kampagnen 2002 – 2006”, **Archäologischer Anzeiger**, 2006, 2, 82.

¹³⁷ H. Üreten, “Bir Antikçağ Okul –Gymnasion– Kütüphanesi: Nysa Kütüphanesi”, **Türk Kütüphaneciliği**, 20, 2006, 213.

¹³⁸ N. Yıldız, **Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri** (İstanbul 2003), 281.

¹³⁹ W. Hoepfner, “Pergamon – Rhodos – Nysa – Athen: Bibliotheken in Gymnasien und anderen Lehr- und Forschungsstätten”, Wolfram Hoepfner (hrsg.), **Antike Bibliotheken**, (Mainz am Rhein 2002), 75.

¹⁴⁰ W. Hoepfner, age., 75.

¹⁴¹ W. Hoepfner, age., 75.

¹⁴² W. Hoepfner, age., 75.

¹⁴³ W. Hoepfner, age., 75.

hakkında bir fikir birliği yoktur¹⁴⁴. Önerilen 3 plan tipinden yola çıkılarak yapının rekonstrüksiyon çalışmaları yapılmıştır¹⁴⁵ (Levha 5 / Resim 3).

MS 4. ve 5. yüzyıllarda yapı remi işlevini yitirmeden çeşitli onarımlardan geçirilmiştir¹⁴⁶. Muhtemel bir deprem ile yapının yıkıldığı tahmin edilmektedir. Bu muhtemel deprem sonucunda tonozlu kısımların ayakta kaldığı düşünülmektedir¹⁴⁷ (Levha 5 / Resim 8). Ayrıca portiko yıkıntıları altında MS 10. yüzyıla tarihlenen 12 adet mezar tespit edilmiştir¹⁴⁸. Keşfedilen bu mezarlar içinde, 2004 yılında in situ halde büyük bir lahit de mevcuttur. Kemik buluntuların analizi neticesinde kemiklerin 25 – 40 yaşlarında bir kadına ve 20 yaşlarında bir erkeğe ait olduğu tespit edilmiştir¹⁴⁹. Lahitte bulunan bu iki kişinin mezarın sahipleri oldukları ifade edilmiştir¹⁵⁰. Ayrıca yapı tarihi ile paralel tarihlenen bu lahadin sahiplerinin kütüphaneyi finanse eden kişiler olduğu da düşünülmektedir¹⁵¹. Benzer durum Ephesos Celsus Kütüphanesi için de geçerlidir. Ephesos Celsus Kütüphanesi'nin merkezi apsisinin altında bulunan lahadin sahibi ayrıca yazıtla teyit edilmiştir.

3. YAPI KALINTILARI GÜNÜMÜZE ULAŞMAYAN ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ ANADOLU KÜTÜPHANELERİ

Antik çağ kaynaklarında¹⁵² bahsi geçen, buna karşılık günümüzde herhangi bir yapı kalıntısıyla teyit edilememiş, 4 adet Roma İmparatorluk Dönemi Anadolu Kütüphanesi mevcuttur.

---

¹⁴⁴ M. Mamoli – M. Swards – A. Economou, “The Library of Nysa Revisited [Espacio Papel: La biblioteca de Nysa Revisited]”, **Proceedings of the 11th Iberoamerican Congress of Digital Graphics**, México, 23-25 October 2007, 410.

¹⁴⁵ M. Mamoli – M. Swards – A. Economou, age., 411.

¹⁴⁶ G. Hiesel – V. M. Strocka “Die Bibliothek von Nysa am Mäander: Vorläufiger Bericht über die Kampagnen 2002 – 2006”, **Archäologischer Anzeiger**, 2006, 2, 97.

¹⁴⁷ W. Hoepfner, “Pergamon – Rhodos – Nysa – Athen: Bibliotheken in Gymnasien und anderen Lehr- und Forschungsstätten”, Wolfram Hoepfner (hrsg.), **Antike Bibliotheken**, (Mainz am Rhein 2002), 173.

¹⁴⁸ G. Hiesel – V. M. Strocka, age., 97.

¹⁴⁹ F. Kanz – K. Grossschmidt – C. Gausterer – D. Risser, **The founder of the ancient Library in Nysa (Turkey): A patient with Scaphocephalus in a Roman spa town**, Conference Paper, January 2010. https://www.researchgate.net/publication/289536102_The_Founder_of_the_ancient_library_in_Nysa_Turkey_-_A_Patient_with_Scaphocephalus_in_a_Roman_spa_town (13.02.16).

¹⁵⁰ F. Kanz – K. Grossschmidt – C. Gausterer – D. Risser age.

¹⁵¹ G. Hiesel – V. M. Strocka “Die Bibliothek von Nysa am Mäander: Vorläufiger Bericht über die Kampagnen 2002 – 2006”, **Archäologischer Anzeiger**, 2006, 2, 97.

¹⁵² Literatürde antik çağ edebi kaynaklarını ve yazıtlarını kapsayan “testimonia” (tanıklık) terimi de kullanılmaktadır.

3.1. APHRODISIAS KÜTÜPHANESİ

Karia bölgesinde bulunan Aphrodisias antik kenti günümüz Aydın İlinin Karacasu ilçesindeki Geyre Mahallesi'nde yer alır. Kentte bir kütüphane olduğu ele geçen bir yazıttaki kütüphane ibaresiyle teyit edilmiştir¹⁵³. Ayrıca başka bir yazıtta Hadrianus emrinde görevli olan Eudaimon adında bir memurdan söz edilir¹⁵⁴. Bu kişi çeşitli eyaletlerdeki Yunan ve Latin kütüphanelerine procurator olarak atanmıştır. Bu bilgilerden yola çıkılarak Hadrianus döneminde (MS 117 – 138) Aphrodisias'ta küçük bir kütüphane kurulduğu düşünülmektedir¹⁵⁵.

Bununla birlikte arşiv / kütüphane kelimesi geçen ve MS 2. – 3. yüzyıllara tarihlenen yazıtlar mevcuttur¹⁵⁶:

... eşi kendi bütçesiyle arşiv binasının (grammatofylakion) güney stoasını kurmuştur...

Diğer bir yazıtta ise daha detaylı bilgi verilmektedir¹⁵⁷:

Arşiv'in peristoon kısmının güney stoasının tüm taş yapımını eşi Iulia Paula ile birlikte kendi bütçesinden karşılayan kişidir; porticisteki oikos'u, kapı çerçevelerini, kitap dolaplarını, bitişik iki katlı atölyeleri karşılayan; doğu stoaya sekiz diastyla, eski stoaya da eski kararnameye uygun biçimde sekiz diastyla yaptıran, batı stoaya bir diastylon yaptıran kişidir; bu stoadaki sütunlara başlık ekleyen, ayrıca tüm bu sütunların üzerine korniş, friz ve arşitravları yerleştiren, ahşap kirişleri olan beş sütunu ve diğer sütun gövdelerini yaptıran kişidir; o ki aynı zamanda exedranın ve kuzey oikosun eksik kalan beyaz taş parçalarını, kitap dolaplarını, sıva dekorasyonlarını, oikostaki sütunlar ve tavanla birlikte diğer tüm şeyleri yaptıran kişidir; ve o 19 atölye (exedradakiler de sayılmıştır) yaptıran; ahşap kirişler yerleştiren ve kiremitleri, tavanı, tüm peristoonu başlangıçta kendisiyle birlikte olan kişilerle, kendi bütçesiyle yaptırandır.

---

¹⁵³ N. Yıldız, **Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri** (İstanbul 2003), 243.

¹⁵⁴ Yıldız, age., 243.

İlgili yazıt için sayfa 258 bkz: http://www.persee.fr/doc/bch_0007-4217_1879_num_3_1_4390 (25.02.16).

¹⁵⁵ Yıldız, age., 243.

¹⁵⁶ Bkz: A. Chaniotis, "New Inscriptions from Aphrodisias (1995 – 2001)", **American Journal of Archaeology**, 108, 2004, 389. Yazıt için bkz: <http://insaph.kcl.ac.uk/iaph2007/iAph121014.html> (17.02.16). Buradaki "grammatofylakion" ibaresi arşiv olarak da yorumlanmaktadır.

¹⁵⁷ M. Mamoli, *Towards a Theory of Reconstructing Ancient Libraries*, Georgia Institute of Technology, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Atlanta, 2014), 498 – 499.

Kütüphane / arşiv yapı kompleksinin (grammatophylakion) finansörleri olarak isimleri geçen M. Aurelius Iason Prabreus ve Iulia Paula'nın onurlandırma yazıtı Mamoli'nin çalışmasında MS 180 – 230 yıllarına tarihlendirilmiştir¹⁵⁸. Ancak bu tarihin verilmiş nedeni çalışmada mevcut değildir.

Harfler, anıt grubu gibi unsurlar ışığında 2. yüzyılın ortalarına tarihlenen kaide üzerindeki başka bir yazıtta Iulia Paula'nın toplum içindeki dini kimliği vurgulanmaktadır¹⁵⁹:

Gaius Apollodotos'un kızı Iulia paula, çiçek taşıyıcı, yüksek rütbeli rahibe (bunu adadı).

Andronikos (bu heykeli yaptı).

Literatürde M. Aurelius Iason Prabreus da imparatorluk rahibi olarak geçmektedir¹⁶⁰. Anlaşıldığı kadarıyla dini alanda söz sahibi olan kentlin ileri gelenlerinin kütüphane ile direkt olarak bağlantıları bulunmaktadır.

Hadrianus döneminde (MS 117 – 138) yapıldığı bilinen kütüphane muhtemelen 2. yüzyılın 2. yarısında “grammatophylakion” adı altında bazı takviyelerle güçlendirilmiş ve bu bağlamda kullanımı devam etmiş olmalıdır. Bununla birlikte tiyatrunun kuzeyinde yapılan kazılar neticesinde MS 3. yüzyıla tarihlenen bazı arşiv belgeleri de bulunmuştur¹⁶¹. Bu bilgiler doğrultusunda kütüphanenin kuruluş, onarım ve arşiv binası olarak 3 evre geçirdiği sonucu çıkmaktadır.

Yapının kent içindeki konumu henüz bilinmediğinden akıbeti konusunda yorum yapmak da oldukça güçtür. Yapısal özellikleri ilgili yazıtta verilen bilgiler dâhilinde değerlendirilebilir.

3.2. ANTİOCHEİA AM ORONTES KÜTÜPHANESİ

Antiocheia antik kenti Orontes (Asi Nehri) kıyısında, günümüz Hayat İli, Antakya kent merkezi dâhiline yer almaktadır. Yapılan kazılar neticesinde henüz kütüphane olarak belirlenebilmiş bir yapı kalıntısı bulunamamıştır. Suidas'ın yazdığı Suda olarak bilinen

---

¹⁵⁸ Mamoli, age., 276.

¹⁵⁹ <http://insaph.kcl.ac.uk/iaph2007/iAph050210.html> (17.02.16).

¹⁶⁰ F. Quaß, *Die Honoratiorenschicht in den Städten des griechischen Ostens: Untersuchungen zur politischen und sozialen Entwicklung in hellenistischer und römischer Zeit*, (Stuttgart 1993), 219.

¹⁶¹ N. Yıldız, *Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri* (İstanbul 2003), 244.

ansiklopedinin “Jovian” adlı maddesinde ise kütüphanenin kuruluşu ve akıbeti hakkında bilgi verilmektedir¹⁶²:

Antiocheia’da zarif bir mimariye sahip, güzel, küçük bir tapınak vardı. Bu tapınak Hadrianus tarafından onu evlat edinmiş Traianus onuruna inşa edilmişti. Julian bu tapınağı kütüphaneye çevirmiş, haremağası Theophilus’u da orası için görevlendirmişti. Eşinin zorlamasıyla Jovian ise tüm kütüphaneyi içindeki kitaplarla birlikte yaktırmıştır.

Verilen bilgiler ışığında yeni kütüphanenin bir tapınak yapısı içinde yer aldığı ve sonrasında yakılarak yok edildiği anlaşılmaktadır. Bu kütüphane yapısı için bir tarih aralığı vermek mümkün görünmektedir.

Ancak bu noktada bir veriyi daha gözden geçirmek gerekir. İskenderiye piskoposu Theonas’ın (görev süresi: MS 282 – 300) Antakyalı Lukianus’a (MS 240 – 312) yazdığı bir mektupta şu ifadeler geçmektedir¹⁶³:

Ne olursa olsun en sorumlu ve aynı zamanda en dikkatli kişi aranızdadır. Bu kişi belki imparator tarafından kütüphane gözetimi için görevlendirilebilir. İmparator bu görev için bilgide, ağırbaşlılıkta ve işine gönül vermede kendini kanıtlamış bir kişiyi seçecektir. Bu göreve bilgilendirme için tüm başvuruları cevaplamaya hazır olan Philadelphus gibi bir kişi seçilecektir ve en soylu kütüphane denetimine atanacaktır. Kastettiğim kişi Aristeus’tur. O güvenilir bir hizmetkârdır. Kutsal Yazmalar’ın çevirisinin taktimi için en muhteşem hediyelerle Eleazar’a elçi olarak gönderilmiştir. Ayrıca bu kişi Yetmiş Yorumcu’nun tarihini de yazan kişidir. Bu nedenle bu görevde inançlı bir Hıristiyan olmalıdır. Yahudi olmayan kişiler ve dünyevi edebiyat imparatoru mutlu eder ve bu kişi bunları küçümsemeyen bir kişi olmalıdır. Ruhlarının büyüklüğü, yaratıcılık zekâları ve üsluplarının retorik yüceliği için şairler övülmelidir. Kendi türlerindeki filozoflar ve hatipler övülmelidir. Bize yiğitlikleri, atalarımızın görgülerini ve kurumlarını düzenli bir şekilde anlatan, eski insanların yaşam kurallarını gösteren tarihçiler övülmelidir. Bu kişi ayna zamanda uygun bir durumda Kutsal Yazmalar’ı duyurmaya çalışacaktır. Bu çaba olağanüstü bir ilgi ve çok fazla masraf gerektirir. Ptolemaeus Philadelphus sayesinde bu yazmalar kendi dilimize çevrilmiştir. Bazen de bu yazmalar (İncil ve Havariler) onların kutsal kâhinlerine ulaştırılacak ve İsa’nın ne

---

¹⁶² J. Duncombe, **Select Works of the Emperor Julian and Some Pieces of the Sophist Libanius**, Vol. II, (London 1784), 349.

¹⁶³ 9 bölümlük mektubun İngilizce tam çevirisi için bkz: <http://mb-soft.com/believe/txua/theonas.htm> (22.02.16). Ayrıca bkz: A. Roberts – S. J. Donaldson – A. C. Coxe, **The Ante – Nicene Fathers: Volume VI**, (New York 1886), 160 (VII).

demek istediğine dair bir tanıtım fırsatı oluşacaktır. Ve yavaş yavaş O'nun seçkin kutsallığı açıklanacaktır. Tüm bunlar mutlulukla, İsa'nın yardımıyla gerçekleşecektir.

Bundan olayı bu kişi imparatorun mülkiyetindeki tüm kitapları tanınmalı, katalog düzeninde uygun bir biçimde temizce düzenlemelidir. Eğer yeni bir kitap ya da eski bir kitabın çevirisini teslim alırsa en doğru kopyalarının çıkartılmasının yükümlülüğü hususunda dikkatli olmalıdır. Eğer bu doğru-tam kopya işi uygun bir biçimde yapılmazsa bu işe eğitimli kişiler atanmalı ve emeklerinin karşılığı verilmelidir. Gerek görülürse tüm elyazmaları tamir edilmeli, batıl saçmalıklarla değil uygun süslerle süslenmelidir. Bu yüzden imparator gerektirmediği takdirde tüm yazmaları mor ciltlere altın harflerle yazmayı amaç edinmemelidir. Son olarak yaptığı tüm işler Caesar tarafından kabul edilebilir olmalıdır. İmparatorun onuruna ve rütbesine uygun kitapları okuması ya da okunanları dinlemesi ve vekilin bu kitapları sadece zevkten öte iyi şekilde kullanması gerektiğini bu kişi alçakgönüllü bir tavırla düşünmelidir. Kendisi bu kitaplara iyice aşına olmalı, imparatorun varlığında bu kitapları sıkça övmeli, bu kitapları onaylayan kişilerin tanıklıklarını ve ağırlıklarını uygun bir şekilde ifade etmeli, kendi anladığı tek şeyde zayıf ve yetersiz görünmemelidir.

Bazı çalışmalarda bu mektubun gönderildiği yer "Nicomedia" olarak gösterilmekte, haliyle ilgili kütüphanenin "Nicomedia Kütüphanesi" olduğu vurgulanmaktadır¹⁶⁴. Ancak bu görüş hatalıdır. Lukianus Antiocheia'da tutuklanmış ve Nicomedia'da 9 yıl hapse mahkûm kalmıştır. 9 yılın sonunda, 7 Ocak 312 tarihinde ise Hıristiyan şehidi olmuştur¹⁶⁵. Bu durumda Lukianus'un 303 yılında tutuklandığı ve Nicomedia'ya götürülüp hapsedildiği açıktır. İskenderiye piskoposu Theonas'ın görev süresinin de 300 yılında bittiği bilgisi bu durumla birlikte ele alınırsa mektubun gittiği yerin Nicomedia değil Antiocheia a.O. olduğu açıklık kazanacaktır. Bu neticede "Nicomedia Kütüphanesi" görüşü geçersiz kılınır. Bahsi geçen kütüphane Antiocheia a.O. Kütüphanesi'dir¹⁶⁶.

---

¹⁶⁴ T. Janakos, **The Collected Writings From Soka University of America**, (USA 2011), 220. Ayrıca bkz: B. J. Ilie, Libraries and Book Culture of the Byzantine Empire, The Faculty of the School of Information and Library Science, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (North Carolina, 2007), 3.

¹⁶⁵ Bu olay Hristiyan inancının güvence altına alındığı 313 Milano Fermanı'ndan 1 yıl kadar önce olmuştur. Bkz: T. D. Barnes, **Constantine and Eusebius**, (USA 1981), 194.

¹⁶⁶ Muhtemelen bu karışıklığın nedeni mektubun yazıldığı dönemde Diocletian'ın hükümdar olmasıdır. Nicomedia'da Diocletian'ın bir sarayı olduğu bilinir. Ancak bahsi geçen kütüphanenin bu sarayda olması olanaksızdır. Anlaşılan o ki İskenderiye piskoposu Theonas kütüphaneye atanacak olan kişi konusundaki hassasiyetini Lukianus'a bildirmektedir. Bu kişinin Hristiyan olmasını istemekle birlikte, imparatorun dünyevi görüşüne de saygı duyması gerektiğini söylemektedir.

Diocletian 303 yılındaki fermanıyla Hristiyanlara karşı zulüm politikası uygulamıştır. Dönemin siyasi konjektürü için bakınız: Titus Livius, **Roma Tarihi II**, U. Yılmaz (çev.), (İzmir 2014), 232.

Elbette bu anti-tez Roma İmparatorluk döneminde Nicomedia’da herhangi bir kütüphane olmadığını da göstermez. Ancak geçerli tüm veriler birlikte ele alındığında Theonas’ın mektubundaki kütüphanenin Antiocheia’da olduğu sonucuna varılır.

Antiocheia’da kurulan bu kütüphanelerin III. Antiochus’un hükümdarlık döneminde (MÖ 222 – 187) kurulan ve kullanılan Hellenistik kütüphane (Kraliyet Kütüphanesi) ile ilgili bağlantılarının olup olmadığı henüz bilinmemektedir. Theonas mektubunu MS 300 yılında yazmıştır¹⁶⁷. Bu nedenle bu tarih T.P.Q. olarak alınabilir. Julian’ın (MS 355 – 360) başka bir kütüphaneyi tapınaktan devşirdiği bilinmektedir. İçerisinde Tetrarşi dönemindeki (MS 284 – 324) kütüphanede kullanılan eserlerin olup olmadığını henüz bilmiyoruz. Muhtemelen fazla yer kaplamaya başlayan eserler için yeni bir yer temini nedeniyle böyle bir tercih yapılmış olabilir. Bu duruma imparatorluk içinde ivme kazanan Hıristiyanlık etki etmiş olabilir.

Jovian’ın hüküm süresinin bitiş tarihi MS 364 yılı ise bu bağlamda Terminus Ante Quem olarak önerilebilir. Sonuç olarak Antiocheia’da, yapısal dönüşümden geçmiş ve MS 300 – 364 yılları arasında aktif olarak kullanılmış bir kütüphanenin varlığı bu sayede teyit edilmiştir.

3.3. HALIKARNASSOS KÜTÜPHANESİ

Antik Karia kenti Halikarnassos günümüz Muğla İli Bodrum İlçesinde yer almaktadır. Kütüphane olarak tespit edilebilmiş bir yapı kalıntısı henüz mevcut değildir. Buna karşın Aphrodisias’ta, stadiumun kuzey duvarının üst kısmında devşirme olarak bulunan ve MS 127 yılına tarihlenen¹⁶⁸ bir yazıtta Halikarnassos’taki kütüphane(ler)den bahsedilmektedir¹⁶⁹:

[Halikarnassos’un konsülü ve halkı (?) onlara yararı dokunduktan sonra C. Julius Longianos’u onurlandırmıştır...] ve geri kalan ziyaretlerinde bizi de onurlandırmıştır. Şiirlerin her bir türünden dinletiler düzenlemiştir ki bu şiirler yaşlıları memnun etmiş, gençleri ise eğitmiştir. Herkes memnun olacak ki oylamayla uygun bir onurlandırma için talimat verilmiştir. Netice olarak Gaius Julius Longianus ödeme yapmadan aramıza tüm zamanların en iyi şairi ve iyi bir vatandaş olarak kabul edilmiştir. Vatandaşlık ve onurlandırma hibeleriyle birlikte onurlandırılmış, en iyisi de yasa buna olanak tanımış, Eski Herodotus’un yanındaki Gençler Gymnasium’unun Musalar bölgesine ve kentin en bilinen

¹⁶⁷ A. Roberts – S. J. Donaldson – A. C. Coxe, **The Ante – Nicene Fathers: Volume VI**, (New York 1886), 160.

¹⁶⁸ A. G. White, **Where is the Wise Man?: Graeco-Roman Education as a Background to the Divisions in 1 Corinthians 1-4**, (London & New York 2015), 34.

¹⁶⁹ 2. Kısım için bkz: <http://insaph.kcl.ac.uk/iaph2007/iAph120027.html> (19.02.16).

muhtelif yerlerine bronz heykeller yerleştirilmiştir. Ayrıca kentimizdeki kütüphanelerde kitaplarının resmen temsil edilmesi oylanmış ve böylece gençlerin hem bu kitaplarla hem de eski yazılarla eğitimine olanak sağlanmıştır. Vatandaşlarına olan iyi niyetimizin ve çabamızın akrabalarımız olan Aphrodisiaslılar tarafından anlaşılması açısından şu karar alındı; bu bildirin bir kopyasının kamu mührü ile imzalanması ve Julius tarafından Aphrodisiaslılar'a gönderilmesi icap edilmiştir. Eğitilmiş adamlara, onurlulara ve hâlihazırda onurlandırılmış olanlara (Longianus) karşı bu düzenli davranışımızdan Aphrodisiaslılar da feyz alacaktır.

Stadium duvarında devşirme olarak bulunan yazıt muhtemelen Halikarnassos aslının Aphrodisias'a gönderilen bir kopyası olmalıdır. Yıldız, bahsi geçen asıl yazıtın Halikarnassos'ta bulunmuş olduğunu aktarmaktadır¹⁷⁰. Netice itibari ile kentte bir ya da birden fazla kütüphane olduğu, eğitilmiş kişilerin de onurlandırılarak kitaplarının bu kütüphanelere konulduğu açıktır. Ayrıca yazıt ışığında ilgili kütüphanenin MS 127 yılından sonra yapılamayacağı sonucuna da varmak mümkündür. Bu durumda MS 127 yılı kütüphane için bir üst sınır (Terminus Ante Quem) olarak verilebilir.

3.4. PRUSA AD OLYMPUM KÜTÜPHANESİ

Prusa ad Olympum kenti günümüz Bursa İli, Osmangazi ilçesi, Tophane / Hisarlık mevkiinde yer almaktadır. Kent T.C. dönemine kadar yerleşim gördüğünden ve yeteri kadar yapılmayan arkeolojik çalışmalardan ötürü kütüphane dâhil Roma dönemine ait mimari yapıların konumları da henüz tam olarak bilinmemektedir. Genç Plinius'un (MS 61 – 113) Prusa Kütüphanesi hakkında verdiği bilgiler hem kütüphanenin hangi Prusa kentinde olduğunu açıklamakta hem de kim tarafından yaptırıldığı ve tarihleme konusunda bir referans sunmaktadır¹⁷¹. Genç Plinius'un Traianus'a yazdığı bir mektupta şu ifadeler geçmektedir¹⁷²:

Plinius'tan İmparator Traianus'a.

Efendim, Olympus'taki Prusa'da, o kentten ayrılmak üzere olduğum gün, konuk evinde bazı toplumsal işlerle uğraşırken, yüksek memurlardan Asclepiades, Claudius Eumolpus'un beni çağırdığını bildirdi. Cocceianus Dio, bir senato toplantısında, masraflarını üstlendiği bir kamu yapısının kente tahsis edilmesini istediği sırada, Flavius Archippus'u temsilen orada

¹⁷⁰ N. Yıldız, **Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri** (İstanbul 2003), 285.

¹⁷¹ Bithynia bölgesinde ya da Roma dönemi için Bithynia eyaletinde Prusa adında 3 kent bulunmaktadır. Bunlar; Prusa ad Olympum (Bursa, Osmangazi / Tophane), Prusa ad Mare (Gemlik) ve Prusa ad Hypium (Düzce, Konuralp / Üskübü).

¹⁷² Ç. Dürüşken (çev.), **Genç Plinius'un Anadolu Mektupları: Plinius, Epistulae, 10. Kitap** (İstanbul 2001), 59 – 60, (81).

bulunan Eumolpus, bu yapının kamuya mal edilmeden önce, Dio'nun tarafından harcamalara dair bir hesap çıkartması gerektiğini, başka türlü yapılırsa, onun buna borçlu kalacağını ileri sürdü. Hatta, söz konusu olan bu yapıda, Dio'nun eşi ve oğlunun gömütleri de olduğu halde, senin de bir heykelinin bulunduğunu belirtti ve benden bu konuyu yasal açıdan araştırmamı istedi¹⁷³.

Ben vakit geçirmeden bu araştırmayı yapacağımı ve yola çıkışımı erteleyeceğimi söyleyince, kendisine davasını hazırlaması için daha geç bir tarih vermemi ve bu konuyu başka bir kentte incelememi talep etti. Ben, bununla Nicaea'da ilgileneceğimi söyledim. Ama, daha fazla bilgi almak için yerime oturduğumda, bu Eumolpus henüz yeterince hazırlanmamış olduğunu ileri sürerek erteleme istemeye başladı. Buna karşın, Dio dinlenmesini talep etti. Dava her iki yönde enine boyuna tartışıldı. Ben ertelenmesi ve daha önce bir örneği bulunan bu konuda sana danışılması gerektiğini düşünürken, her iki tarafa da kendi isteklerini içeren bir rapor vermelerini söyledim. Çünkü onların bizzat ileri sürdükleri şeylerle ilgili olarak kelimesi kelimesine bilgi sahibi olmanı istiyorum. Dio bunu vereceğini söyledi; ayrıca gömütler konusunda; bu konuda kendisinin bir davacı olarak değil, Flavius Archippus'un avukatı olarak onun aktardığı bilgileri bana sunacağını belirtti. Eumolpus'un, Prusa'da olduğu gibi, burada da avukatlığını yaptığı Archippus da kendisinin bir rapor vereceğini söyledi. Ama ne Eumolpus, ne de Archippus, günlerdir beklediğim halde, henüz bana raporlarını iletmediler. Dio ise bu mektuba iliştiirdiğim belgeyi bana verdi.

Ben şahsen söz konusu olan binada bulundum ve senin heykelinin de kütüphaneye yerleştirilmiş olduğunu, öte yandan Dio'nun oğlunun ve eşinin gömütlerinin bulunduğu söylenen yerin, sütunlarla çevrili bir avluda olduğunu gördüm. Efendim, senden özellikle bu tarz bir konuda beni yönlendirme lütfunda bulunmanı diliyorum; böyle bir konuda olması gerektiği gibi, büyük bir merak uyandırdığı için, olay ortaya döküldü ve önceki uygulamalar çerçevesinde savunuluyor.

Mektubun sonlarına doğru Coccianus Dion tarafından inşa ettirilen yapının bağımsız bir kütüphane olduğu, aynı zamanda içinde Traianus heykelinin yer aldığı anlaşılmaktadır. Yine bu mektup referans alınarak kütüphanenin Prusa ad Olympum'da Traianus döneminde (MS 98 – 117) yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bahsi geçen mektup genç Plinius'un

---

¹⁷³ Bir mezarın (imparator heykelinin de bulunduğu) herhangi bir kutsal alana yakın olması araştırma gerektiren bir husustur. Bkz: Younger Pliny, **The Letters of the Younger Pliny**, J. D. Lewis (çev.), (London 1873), 371 (X, 81 [85]). Celsus Kütüphanesi'nin merkezi nişinde de Athena heykeli olduğu varsayımı Heroon yapılarının bu duruma istisna olabileceğine işaret etmektedir. Çünkü bir bakıma mezar sahibi "Heros"a da kutsallık atfedilmiştir.

konsüllük yaptığı yılda, MS 100’de yazılmıştır¹⁷⁴. Mektubun yazıldığı tarihte kütüphane yapısının yapıldığı bilgisi de “*O binada bulundum ve kütüphanedeki heykelinizi gördüm*” ifadesinde verilmektedir. Bu neticede Prusa a.O. Kütüphanesi MS 100 yılına tarihlendirilebilir. Henüz bir yapı kalıntısı olmasa da ileride yapılacak muhtemel bir kazı çalışmasıyla birlikte yapı konumu sütunlarla çevrelenmiş mezar yapısı sayesinde teyit edilebilir.

Yapının akıbeti üzerine bir bilgi mevcut değildir. Melitine Kütüphanesi’nde Hadrianus heykeli olduğu gibi Prusa ad Olympum Kütüphanesi’nde de Traianus heykeli mevcuttur. Bu duruma etken finansörlerin imparatorla olan ilişkileri ve imparatorların kamusal alandaki propaganda amaçlı temsilleri olmalıdır. Prusa ad Olympum Kütüphanesi de Bithynia et Pontus eyaletinde hem Roma’nın kültürel kimliğini hem de yerel niteliklerini bu bağlamda temsil etmiş olmalıdır.

4. YAPISAL ÖZELLİKLERİ NEDENİYLE KÜTÜPHANE OLDUĞU DÜŞÜNÜLEN YAPILAR

Plan unsurları ve mimari formlarından dolayı “kütüphane” olarak adlandırılan ve Roma imparatorluk dönemine tarihlendirilen 2 yapı bulunmaktadır. Bu yapıların “kütüphane” olduğu herhangi bir yazıtlı veya antik çağ kaynağı ile henüz teyit edilmemiştir. Kesin olarak kütüphane yapılarına tipolojik benzerlikten dolayı bu yapıların kütüphane olduğu düşünülür. Bu başlık altında Cremna Q Binası ve Side M Binası tanıtılmış, tipolojik karşılaştırmalar ayrıca “Tipolojik Değerlendirme” başlığı altında ele alınmıştır.

4. 1. CREMNA Q BİNASI

Cremna antik kenti Pisidia bölgesinde¹⁷⁵, günümüz Burdur İli, Bucak İlçesi, Çamlık Köyü yakınında yer almaktadır. Kentteki ilk bilimsel arkeolojik çalışmalar 1970 – 1972 yılları arasında Jale İnan başkanlığında gerçekleştirilmiştir¹⁷⁶. 2013 yılından itibaren ise “Kremna ve

---

¹⁷⁴ Younger Pliny, **The Letters of the Younger Pliny**, J. D. Lewis (çev.), (London 1873).

¹⁷⁵ Strabo, **The Geography of Strabo**, H. L. Jones (çev.), (Great Britain 1961), 481 (12. 7. 2). Ayrıca bkz: E. Petersen – G. Niemann, **Städte Pamphyliens und Pisidiens**, K. G. Lanckoronski (ed.), II.Band Pisidien, (Wien 1892).

¹⁷⁶ Bu çalışmalar kapsamında “Q Binası” adı verilen yapının kazıları da gerçekleştirilmiştir. Bkz: J. İnan, “1970 Kremna Kazısı Raporu”, **Türk Arkeoloji Dergisi**, XIX – II (Ankara 1972), 51 – 97. 2012 yılında ise Burdur Müzersi’nin “Toplum Yararına Çalışma Programı” projesi kapsamında, Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Metin’in bilimsel danışmanlığında Hamam/Kütüphane olarak adlandırılan yapıda bitki temizliği ve heykel kaidelerinde anastylis çalışmaları yapılmıştır. Bkz: H. Metin, “Pisidia’da Görkemli Bir Kent Kremna: Tarihi Coğrafya ve Araştırmalar”, B. Hüzmüzlü – M. Fırat – A. Gerçek (eds.), **Pisidia Araştırmaları – I: Sempozyum Bildiri Kitabı** (Isparta 2012), 219.

Çevresi Yüzey Araştırması” projesi kapsamındaki çalışmalara Hüseyin Metin başkanlığında, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Arkeoloji Bölümü tarafından devam edilmiştir.

Q Binası, sütunlu cadde ve tiyatro arasında kalan forumun güney cephesinde bağımsız bir yapı olarak yer almaktadır (Levha 6 / Resim 1). 19,25 m x 29,05 m ölçülerinde dikdörtgen planlı olan yapıdan (Levha 6 / Resim 2) günümüze sadece doğu duvarın ortasında yer alan apsis ve sol kısmındaki iki dörtgen niş kalıntısı kalabilmiştir (Levha 6 / Resim 3-4). Duvar genişlikleri doğu duvarında 0,80 m, güney duvarında 0,82 m, kuzey ve batı duvarlarında ise 0,70 metredir. Yapının orijinal planındaki doğu duvarın ortasında merkezi bir apsis yer alır (çap: 5,93 m, derinlik: 2,75 m, yükseklik 8,30 m). Bu apsisin simetrik olarak tam karşısındaki batı duvarda merkezi apsisle aynı genişlikte olan merkezi dörtgen niş bulunur. Bu merkezi dörtgen nişin tam ortasında ise 1,65 m genişliğinde bir kapı yer alır. Bu kapı kuzey duvarında devşirme malzemeler olan batıdaki bir salon bölmesine açılır. Batı duvardaki merkezi apsisin ve doğu duvardaki merkezi nişin sağ ve sol kısımlarında toplamda 8 olmakla birlikte ikişer dörtgen niş mevcuttur. Batı duvardaki merkezi nişin uzun kenarı, simetrik olarak tam karşısında yer alan doğu duvardaki merkezi apsisin çapına eşittir. Ayrıca merkezi nişin orta noktasında batı yöndeki farklı bir salona açılan 1,65 m genişliğinde bir kapı yer alır. Ana salondaki diğer nişlerin özellikleri ise şöyledir; iç kısımdan apsisin sol yanındaki nişin (genişlik 3,90 m, derinlik 2,81 m) yüksekliği 6,55 metredir. Bu nişin solundaki ikinci nişin (genişlik 3,55 m, derinlik 2,74 m) yüksekliği ise ilk nişin yüksekliği ile aynıdır. Ancak bu ikinci nişin ortasında, asimetric olarak güney uca yaslı, köşeye 0,30 m mesafede, 1,34 m genişliğinde ve 3,50 metre yüksekliğinde bir kapı bulunur. Bu kapı tiyatro caddesinde açılmaktadır. İç kısımdan apsisin sağ yanında kalan nişler ise etkili biçimde tahrip olmuştur. Birinci niş (genişlik 3,95 m, derinlik 2,76 m) ile merkezi apsis arasında bağlantı kalmamıştır. Doğü duvardaki sonuncu nişin (genişlik 3,90 m, derinlik 2,70 m) tam ortasında ise tiyatro önünden geçen yola açılan 2,33 m genişliğinde bir kapı bulunur. Bu kapıdan üç basamaklı krepisle yapı içine giriş sağlanır. Yapı içinde bazı dikme bloklar, mermer kaplama levha parçaları, sıva ve harç tabakaları gibi unsurlar kısmen korunagelmiştir. Nişlerde zemine kadar inilmiş ve tabanın kalın büyük kireçtaşı bloklarla, salonun iç kısmının ise mozaik döşemeyle kaplı olduğu tespit edilmiştir¹⁷⁷. Niş üzerindeki bloklarla birlikte yapının korunabilen yüksekliği 9,15 metredir. *Opus quadratum* örgü tekniği duvar tasarımında tercih edilmiştir.

---

¹⁷⁷ J. İnan, “1970 Kremna Kazısı Raporu”, **Türk Arkeoloji Dergisi**, XIX – II (Ankara 1972), 56.

Niş aralarında kalan duvar önlerinde ise kireçtaşından yapılmış heykel kaideleri yer almaktadır (Resim 5). Bu heykel kaideleri üzerinde duran çeşitli heykeller yapı içinde bulunmuştur. Bu heykeller Athena, Asklepios, Hygeia, Leto, Apollon, Aphrodite gibi tanrı ve tanrıçalara, bir heros olarak Herakles'e ve bir kadına aittir.

Heykel kaideleri üzerindeki yazıtlar çalışılmış ve tercümeleri yapılmıştır¹⁷⁸. Horsley makalesinde kaide guruplarında herhangi bir hayırsever ismi olmamasına rağmen yapının sivil bir vatandaşın finanse etmiş olması gerektiğini söyler¹⁷⁹. Yine Horsley'e göre Q Binası ana salonda kullanılan devşirme malzemelerden ve duvar işçiliğinden dolayı MS 3. yüzyılın başlarına tarihlendirilir. Ancak yazıtlar stil olarak MS 2. – 3. yüzyıl başlarına tarihlendirilirken kaide formları erken imparatorluk döneminden MS 3. yüzyıl başlarına kadar gitmektedir¹⁸⁰.

Q Binası'nın akıbeti konusunda belirli bir veri yoktur. Kentin imparator Probus (276 – 282) döneminde Lydios liderliğindeki İsaerialı eşkıyalar tarafından işgal edildiği bilinmektedir¹⁸¹. Lydios kendi adamları tarafından ihanete uğradıktan sonra Probus'un adamları kenti yeniden ele geçirmiş ve halkın bir kısmını kentten sürerek ordu mühimmatını Cremna'ya yerleştirmiştir¹⁸². Q Binası'nın bu dönemde tahrip olduğunu göz önünde bulundurulduğunda MS 282 yılı yapı için T.A.Q. olarak sınırlandırılabilir.

4. 2. SİDE M BİNASI

Günümüz Antalya İli Manavgat İlçesi içerisinde yer alan Side antik kenti Pamphylia bölgesinde kurulmuştur. MÖ 7. yüzyıldan MS 12. yüzyıla kadar çeşitli dönemlerde kullanım gören kent en parlak çağını Roma imparatorluk devrinde yaşamıştır. Bu durum kentin mimari dokusundan da anlaşılabilir.

19. yüzyılda gezginler tarafından Side'nin ilk araştırmaları başlamıştır. 1947 yılında A. M. Mansel tarafından ilk kazılar başlatılmış, 1983 – 2008 yılları arasında Ülkü İzmirli

---

¹⁷⁸ Türkçe tercümesi için bkz: “Kitabeler”, **Türk Arkeoloji Dergisi**, XIX – II (Ankara 1972), 99-102 İngilizce tercüme ve makale için bkz: .G. H. R. Horsley, “The Inscriptions from the So-Called “Library” at Cremna”, **Anatolian Studies**, Vol. 37 (Ankara 1987).

¹⁷⁹ Yazıtlarda magistrat isimleri mevcuttur. Bkz: Horsley, age., 78.

¹⁸⁰ Horsley kaidelerin tarihlendirilmesinde Waelkens'in, yazıtların tarihlendirilmesinde ise Robert'in görüşlerini bildirmiştir. Bkz: Horsley, age., 79.

¹⁸¹ Zosimus, **The History of Count Zosimus**, J. Leunclavius (çev.), (London 1684), Book I, 66-67.

¹⁸² H. Metin, “Kremna'dan İki Kandil Kalıbı Üzerine Gözlemler”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 28, Nisan 2013, 257.

önderliğinde arkeolojik kazılar gerçekleştirilmiştir. 2009 yılından itibaren de H. Alanyalı başkanlığında arkeolojik kazılar devam etmektedir.

Mimari kalıntıları günümüze ulaşan ve kent planında “M Binası” olarak isimlendirilen yapı agora ve tiyatrunun doğusunda yer almaktadır (Levha 7 / Resim 1). Kent içinde deniz kıyısına yakın bir konumda inşa edilmiştir (Levha 7 / Resim 3). Yapının mimari niteliklerine ilişkin ayrıntılı bilgi A. M. Mansel’in yazdığı “Side: 1947 – 1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları” kitabında mevcuttur¹⁸³.

Bir dikdörtgen formunda olan yapının uzunluğu 88,50 m. genişliği ise 69.20 metredir (Levha 7 / Resim 3). Duvar örgü tekniği olarak *opus quadratum* uygulanmıştır. Merkezi avluyu dört taraftan genişlikleri 7 metreyi bulan portiko yapıları çevrelemektedir. Doğu kısmında üç mekân bulunur. Avludaki sütunların iki kademeli bir platform üzerinde durduğu bilinmektedir. Kademelerin önüne yağmur oluğu yapılmıştır. Platform üzerindeki stylobat 1 – 1,15 m. genişliğinde, sütun eksen uzunlukları ise 2,13 m ile 2,15 m arasında değişmektedir.

Gri granitten yapılmış sütun gövdelerinin ortalama uzunlukları 4,75 metredir. Bazı sütun gövdeleri avlunun güney kesiminde birbirine paralel hizada, yatar vaziyette durmaktadır. Bu duruma olası bir depremin neden olduğu düşünülmektedir¹⁸⁴. Mermer sütun kaideleri attik-ion üslubunda yapılmıştır. Ele geçen bir parçadan yola çıkarak başlıkların ise ion üslubunda olduğu tahmin edilmektedir.

Saçaklığa ait hiçbir parça bulunamamıştır. Portikoların ara duvarları ise zemine kadar sökülmüş, kent içindeki başka bir yapıda (Pilippus Attius Suru) inşa malzemesi olarak kullanılmıştır. Kuzey portikonun ortasında B Sokağı’na açılan bir kapı mevcuttur. Kapının ön kısmında apsidal formda üç basamak yer alır. Aynı şekilde avlunun güney portikosunda bir kapının olup olmadığı henüz bilinmemektedir. Bununla birlikte avlunun güneybatı köşesinde iki adet kapı daha bulunmaktadır. Bu kapılardan biri geniş, diğeri ise daha dar yapılmıştır. Ayrıca geniş olan kapının ortasında iki adet sütun yer alır.

Avlunun tam merkezinde 6 m x 7 m ölçülerinde, devşirme traverten levhalardan iki kademeli olarak yapılmış bir kaide bulunur. Bu kaidenin üzerinde kireç harcı ve moloz taşlardan yapılmış masif bir duvar kitlesi mevcuttur. Bu yapının Doğu Roma İmparatorluğu döneminde büyük bir haç için kaide amacıyla inşa edildiği düşünülmektedir¹⁸⁵.

---

¹⁸³ A. M. Mansel, *Side: 1947 – 1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları* (Ankara 1978), 170-186.

¹⁸⁴ Mansel, age., 169.

¹⁸⁵ Mansel, age., 169.

Yapının doğu kısmında üç mekân bulunmaktadır. Orta mekân 26,45 m. x 15,20 m. ölçülerindedir. Bahsi geçen bu orta mekân kuzey ve güney kısımlarında bulunan yan mekânlardan daha büyük ve süslü yapılmıştır (Levha 7 / Resim 8). Orta mekâna simetrik olarak yapılan bu yan mekânların 19,50 m. x 14,75 m. olmakla birlikte planları da birbirlerine benzemektedir. Orta mekânın batı kısmında anteler arasında 6 adet korint sütunu yer alır. Önündeki doğu portikosunda ise avluya doğru köşeli bir çıkıntı mevcuttur. Orta salondaki duvarlar, özellikle köşe kısımları 8 m yüksekliğe kadar korunabilmiştir. Bu orta salonun doğu duvarında 3, kuzey ve güney kanatlarında 2'şer adet kemerli hücre bölmesi mevcuttur. Bu hücrelerin genişliği 1,40 m, derinliği 0,70 m, yüksekliği ise 2,80 metredir. Ayrıca duvarın kuzeydoğu ve güneydoğu köşelerinde üzerleri yarım yuvarlak kubbe ile örtülü yarım yuvarlak formda köşe hücreleri bulunmaktadır. Harç kalınlıkları ve çivi deliklerinden yola çıkılarak hücre içlerinin ve duvarların mermerlerle kaplı olduğu fikri öne sürülmüştür¹⁸⁶. Kuzey salonunun güney duvarındaki hücrelerin genişliği ise 2,22 m ile 2,25 m arasında değişmekte, yükseklikleri ortalama 5,40 metreyi bulmaktadır. Yapı duvarları kesme blok taşlardan inşa edilmiştir.

Orta salondaki hücrelerin ön kısmında 1,65 m yüksekliğinde, üst ve alt kısımları silmeli bir podyum yer almaktadır. Bu podyumun cephesi dikine duran ince uzun mermer levhalarla kaplanmıştır. Hücrelere kaide görevi de üstlenen bu podyum hücrelerin önünde içeriye çekilmekte, hücrelerin arasından ise dışarı taşmaktadır. Köşelerde ise dairesel bir şekil alır. Podyumun üzerinde iki katlı bir sütun mimarisinin yükselmekte olduğu görüşü mevcuttur. Bu görüşün temel nedeni podyumun üzerinde boyutları ve süslemeleri bakımından iki ayrı guruba ayrılabilen mimari parçaların varlığıdır¹⁸⁷.

Arkeolojik kazılar sırasında attik-ion düzeninde yapılmış sütun gövdeleri, korint düzeninde sütun ve paye başlıkları, tek parçadan yapılmış arşitrav-friz hatılları, çeşitli geometrik, bitkisel ve kaset motifleriyle süslü kubbe şeklinde tavan levhası, labirent motifli kubbe şeklinde tavan levhası ve üçgen alınlık parçaları bulunmuştur.

Podyumun çıkıntılı kısımlarının üzerinde iki sütun, arkalarında ise iki paye bulunan iki katlı aediculalar bulunmaktadır (Levha 7 / Resim 6). Alt kattakilerin yüksekliği 5,40 m, üst kattakilerin yüksekliği 4,80 metredir. Çıkıntı yapan podyumun üst kat aediculası üzerinde azami yüksekliği 0,58 metre olan üçgen alınlıklar yer almaktadır. Bu alınlıkların zengin süslemeli saçaklıkların altında renkli mermerden yapılmış ince korint sütunları

---

¹⁸⁶ Mansel, age., 171.

¹⁸⁷ Mansel, age., 172.

bulunmaktaydı. Bu sütunlar dörtgen postamentler üzerinde yer almaktaydı. Köşe hücrelerinin çerçeveleri ise yine bu ince mermer sütunların taşıdığı bir saçaklıktan ve onun üzerindeki bir istiridye kabuğu ile süslü bir yarım kubbeden oluşuyordu. Kubbenin üst kısmı alt katta kavisli şeritler, üst katta ise daha düz hatlardaki şeritlerle sınırlandırılmış ve üçgen alınlıklarla taçlandırılmıştır (Levha 7 / Resim 7).

Cephe mimarisinde aediculaların saçakları hücre duvarlarına ankastre edilmiş olarak devam etmekte ve bütünde ahenkli bir görünüm sergilemektedir. Ayrıca podyum üzerinde girinti yapan aediculalar da iki katlıdır. Bu aediculaların alt ve üst katlarındaki payelerin üzerinde üçgen alınlıklar bulunur.

Salon zemini ince mermer levhalarla kaplıydı. İç sütun mimarisi 12.50 metreye kadar yükselmektedir. Tavanın kasetli olduğu, çatının ise ahşaptan yapıldığı düşünülmektedir¹⁸⁸. M Binası A. Machatschek tarafından kısmen restore edilmiş, M. Maken tarafından da restitüsyon çalışması yapılmıştır (Levha 7 / Resim 5).

Tüm hücrelerde ve aediculalarda çeşitli tanrı, tanrıça ve imparator heykelleri bulunmaktadır. Kazılar sonucunda üst kattan birkaç tane, alt kattan ise ortalama yükseklikleri 2 metreyi aşan 20 kadar tam ya da parça halinde heykel ede geçmiştir. Jale İnan'ın 1975 yılında yayınlanan "Side'nin Roma Devri Heykeltıraşlığı" adlı kitabında bu heykellerin nitelikleri anlatılmaktadır. Salonun orta hücresinde duran heykel üzerinden stil kritik yapılmış, gövdesinde zırh üslubunun MS 2. yüzyıl ortalarından olduğu ve büyük bir ihtimalle bu heykelin Antoninus Pius'a (138 – 161) ait olabileceği öne sürülmüştür¹⁸⁹. Aynı heykelin baş kısmı sonraki bir dönemde yeniden işlenmiştir. Baş kısmının ise Maximinus Thrax'a (235 – 238), Carinus'a (283 – 285), ya da Licinius'a (308 – 324) ait olabileceği konusunda farklı görüşler mevcuttur¹⁹⁰. Bu bağlamda yapının MS 2. – 3. yüzyılda yapıldığı kabul edilebilir. Ancak takip eden yıllarda bölgede yaşanan yoğun depremler nedeniyle yapı için ileri bir tarih sınırı (T.A.Q.) belirlemek pek olası değildir. Karia, Lykia ve Pamphilia bölgelerinde MS 140 – 142 yılları arasında, MS 240 yılında ise Lykia bölgesinde şiddetli depremler meydana gelmiştir¹⁹¹.

Yapının akıbeti konusunda kesin bir veri yoktur. Kuzey salonu Doğu Roma İmparatorluğu döneminde onarılıp kullanılmıştır. Sonraki dönemde salonun etrafına ve

---

¹⁸⁸ Mansel, age., 177.

¹⁸⁹ Mansel, age., 177.

¹⁹⁰ Mansel, age., 177.

¹⁹¹ Ş. Karagöz, **Eskiçağ'da Depremler**, (İstanbul 2005), 38 – 41.

hücrelerin önüne mermer silmeli bir podyum yapılmış, zeminin ise yükseltilerek geometrik motifler içeren mozaiklerle döşenmiştir¹⁹². Bu bilgiden yola çıkarak Roma döneminde inşa edilen yapının Bizans döneminde de kullanıldığını söylemek mümkündür.

5. TİPOLOJİK DEĞERLENDİRME

Romalı mimar Vitruvius, De Architectura (Mimarlık Üzerine On Kitap) adlı eserinin “Mimarlığın Temel İlkeleri” adlı bölümünde kütüphanelerde doğu ışığının kullanılmasının uygun olduğunu ifade etmiştir¹⁹³:

Yatak odaları ve kütüphaneler, amaçları sabah ışığı gerektirdiğinden doğu yönünde olmalıdırlar ve böylece, bu tür kütüphanelerdeki kitaplar bozulmaz. Güneye bakan kütüphanelerdeki kitaplar, kurtçuklardan ve nemden bozulurlar; çünkü çıkan nemli rüzgârlar kurtları besleyerek üremelerini sağlar ve kitapların üzerine nemli nefeslerini yayarak onları küfle bozurlar.

Yine Vitruvius aynı eserde sermaye sahipleri ve bol gelirli çiftçiler için çeşitli komplekslerin tasarlanması gerektiğini ve bu komplekslere “büyük kamu binalarını anımsatan biçimde tamamlanmış kütüphaneler” yapılması gerektiğini yazmıştır¹⁹⁴. Ancak Vitruvius’un kütüphane hakkında verdiği bilgiler yapı tipolojisinin belirlenmesi kapsamında yetersiz kalmıştır. Kütüphane yapılarının teyitleri yazıt, antik kaynaklar ya da mimari analogi ile yapılmakta ve mimari özellikleri bu doğrultuda değerlendirilmektedir.

Genel anlamda bir Roma İmparatorluk Dönemi Anadolu Kütüphanesi’nin tipolojik tanımını sınıflama yapmadan vermek zordur. Bu neticede ilgili yapılar üstlendiği ilave fonksiyonlara göre bu çalışmada 3 tipolojik grupta değerlendirilmiştir.

5.1. HEROON KÜTÜPHANELER

Bu gruba giren kütüphaneler genel anlamda bir ya da birden fazla merhum anısına anıtsal olarak yapılmış yapılardır. Celsus Kütüphanesi, Neon Kütüphanesi ve Nysa a.M. Kütüphanesi bu kapsamda değerlendirilebilir. Üç kütüphanenin de ortak paydada kesiştiği noktalar vardır. Ortalama aynı ebatlarda olan yapılar anıtsal görünümde tasarlanmıştır. Nysa a.M. Kütüphanesi’nde mezar bulunması Celsus Kütüphanesi’nde de olan ortak bir özelliktir. Traianus Forum’daki aralarında Traianus Sütunu’nun yer aldığı Traianus Kütüphaneleri de birer “Heroon Kütüphane” olarak ele alındığında bu tip yapıların tipolojik özelliklerini

¹⁹² A. M. Mansel, *Side: 1947 – 1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları* (Ankara 1978), 181.

¹⁹³ Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, S. Güven (çev.), (2005), 11 (II.VII).

¹⁹⁴ Vitruvius, *age.*, 135 (V.II).

belirleyen niteliklerin mimari plan benzerliği olmadığı, bilakis işlevsel içeriklerinin (anıt mezar + kütüphane) aynı olduğu ortaya çıkmaktadır. Yapı kalıntısı günümüze ulaşmayan (ya da henüz keşfedilmemiş) Prusa a.O. Kütüphanesi de bu duruma örnek gösterilebilir.

Neon Kütüphanesi bu noktada kilit bir rol oynamaktadır. Yapının kütüphane olduğu stil kritik ile belirlenmiştir. Julius Aquila MS 113 – 117/120 yılında babası Julius Celsus için anıtsal bir kütüphane yaptırmıştır. Benzer olarak Flavius Neon babası Flavius Dareios için 120 yılında Neon Kütüphanesi'ni yaptırmıştır. Neon Kütüphanesi'nin Celsus Kütüphanesi ve Nysa a.M. Kütüphanesi ile olan tipolojik ve ereksel benzerliği “Heroon Kütüphane” tipinin ölçütlerini de oluşturmaktadır. Bir Heroon yapısı genellikle şu şekilde tanımlanır¹⁹⁵:

“Bir kahramanın yeri ya da anıtı” anlamına gelen heroon, ölmüş bir kahraman adına mezarı etrafına yapılmış ve bazen kutsal bir duvarla çevrilen bir anıt ya da kutsal yerdir.

Ancak Neon Kütüphanesi'nde herhangi bir mezar bulunamamıştır. Bununla birlikte Waelkens, “heroon” kavramını daha genel bir anlamda yorumlamış, Neon Kütüphanesi'ni Celsus Kütüphanesi ile olan işlevsel, içeriksel ve yapısal bağlantı ve benzerliklerini ortaya koymuştur. Bu neticede bize göre de Neon Kütüphanesi bir “Heroon Kütüphane”dir.

5. 2. ASKLEPIEİON KÜTÜPHANELERİ

Asklepieion kütüphaneleri hem içeriksel alanda hem de belli bir mimari kompleksin ve kutsal alanın (asklepieion) parçası olması durumundan dolayı ayrı bir grupta toplanmıştır. Herakleitos Kütüphanesi ve Meletine Kütüphanesi bu gruba girmektedir. Bu kütüphaneler Asklepios kültüne bağlı alanlarda tıp literatürü içeren kütüphanelerdir. Heroon kütüphanelerine benzer olarak aristokrat şahıslar tarafından finanse edilirler.

Herakleitos ve Meletine kütüphanelerinin temel tipolojik özellikleri ortak olsa da ebat açısından farklıdırlar. Dönemin ihtiyaçlarına göre tasarlanmış bu yapılardan Meletine Kütüphanesi 18,50 m x 16,52 m plan ölçülerine sahipken, Herakleitos Kütüphanesi ise 6,95 m x 5,03 ölçülerindedir. Asklepieion Kütüphaneleri'nin Heroon Kütüphaneleri'nden farkı, “heros” olarak onursallaştırılmış bir ya da birden fazla aile mensubu için yapılan anıtlar olmaması, bilakis bu yapıların bütün bir mimari kompleks içinde (asklepieion) tıp alanına hizmet etmesidir.

Yazıtlarla teyit edilen ancak yapı kalıntısı günümüze ulaşmayan bilinen ilk Asklepieion kütüphanesi Kos'ta kurulmuş ve varlığını MÖ 5. yüzyıldan MS 2 yüzyıla kadar

¹⁹⁵ Y. Er, **Klasik Arkeoloji Sözlüğü** (Ankara 2004), 150.

sürdürmüştür¹⁹⁶. Bu bağlamda Kos Kütüphanesi'nin geleneksel anlamda Herakleitos ve Meletine Kütüphaneleri'ne örnek teşkil ettiği kabul edilebilir.

5. 3. KAMU KÜTÜPHANELERİ

Heroon Kütüphaneler ve Asklepieion Kütüphaneleri'nin kendilerini ayırt edici mimari yapılarına karşın önceki çalışmalarda Cremna Q Binası ve Side M Binası'nın tipolojik sınıflandırılmasında zorluklarla karşılaşmış, hatta bu yapıların kütüphane olup olmadıkları bile tartışılmıştır. Bu çalışmanın kapsamı Roma İmparatorluk Dönemi Anadolu Kütüphaneleri olması dolayısıyla, sınıflandırılmasında problem olan bu yapılar bu eksende çalışılarak “kamu kütüphaneleri” olarak değerlendirilmiştir.

İnan Q Binası'nı bir kütüphane olarak yorumlarken¹⁹⁷, yapıda bulunan kaide yazıtlarını yeniden çalışan Horsley yapının bir hamam olduğu görüşündedir¹⁹⁸. Horsley, büyük salonun tepidarium, batısındaki küçük odanın ise calderium olduğunu ifade etmiştir. Bu görüşünü temellendirme nedenleri arasında gösterdiği gerekçeler şunlardır:

- a. Yapının kuzeydeki nymphaeum ile aynı seviyede olması ve kolay bir su yolu bağlantısı yapılabilmesi
- b. Yapının güney yamaçta yer alması ve yapıya gelen suyun yamaçtan aşağı tahliye edilmesi
- c. Kuzey duvarda, Herakles heykelinin yanında kanalizasyon kalıntılarının bulunması
- d. Tahliye edilen su nedeniyle erozyon olması ve bu erozyonun yapının güney kompleksini tamamen yıkması

Horsley'in bu analiziyle birlikte; Q Yapısı'nda antik dönem hamam yapılarına özgü tubuli ya da hypocaust sistemine dair bir iz bulunmaması ve Q Yapısı'nın bilindik hamam formundan oldukça uzak olması, ve yapının kütüphanelerde olan temel mimari prensipleri (merkezi apsis ve nişler) barındırmasından dolayı Q Binası'nın bir kütüphane olduğunu düşünmekteyiz¹⁹⁹. Ayrıca yapıda bulunan tanrı-tanrıça heykellerinden dolayı yapının halkın geneline hitap eden bir kamusal alan, daha net ifadeyle propaganda yapısı olduğunu, bu

---

¹⁹⁶ N. Yıldız, **Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri** (İstanbul 2003), 296 – 297.

¹⁹⁷ J. İnan, “1970 Kremna Kazısı Raporu”, **Türk Arkeoloji Dergisi**, XIX – II (Ankara 1972), 59.

¹⁹⁸ G. H. R. Horsley, “The Inscriptions from the So-Called “Library” at Cremna”, **Anatolian Studies**, Vol. 37 (Ankara 1987), 78 – 79.

¹⁹⁹ Tek fark yan duvarlarda (kısa kenarlarda) hücre bulunmayışıdır. Bu da Q Binası'nın diğer kütüphane yapılarında olduğu gibi ihtiyaçtan ya da plan tasarım tercihinden kaynaklandığını göstermektedir.

nedenle Q Binası'nın bir "Kamu Kütüphanesi" olarak tanımlanmasının daha doğru olacağı görüşündeyiz.

Cremna Q Binası'na benzer sınıflandırma problemi Side M Binası'na da yaşanmıştır. Side M Binası adlı yapının işlevi üzerine çeşitli görüşler ortaya konmuştur. İlk fikirler yapının gymnasium olabileceğine dairdir. Ancak yıkanma yerlerinin ve latrinaların bulunmayışından ötürü bu düşünceden vazgeçilmiştir²⁰⁰. Bununla birlikte Mansel yapıyı "Devlet Agorası" olarak isimlendirmiş, yan salonlardaki hücre bolluğundan yola çıkarak bu salonların Roma dönemindeki kitaplık normuna uyduğunu ve bu nedenle ilgili kısımların da arşiv ya da kitaplık salonu olarak kullanılmış olabileceğini öne sürmüştür²⁰¹. Pamphylia kazı raporlarında Side'de yer alan M Binası'nın bir devlet agorası olduğu, orta kısmının imparator kültüne ayrıldığı, yapı nişlerinden dolayı yan salonların da arşiv ya da kütüphane amacıyla kullanıldığı öne sürülmüştür²⁰². Mansel plan şeması bakımından bu yapıyı Atina'daki Devlet Agorası, diğer ismiyle Hadrianus Kitaplığı'na ve Roma Ostia'daki Augustales Yapısı'na benzetmektedir²⁰³. Tipoloji üzerinden yaptığı bu analoji neticesinde M Binası imparator salonu ve kitaplıkları kapsayan bir Devlet Agorası'dır.

Jale İnan da M Binası'nı Hadrianus Kitaplığı'na benzeterek Mansel'in fikrini desteklemiştir²⁰⁴. İnan'a göre plan, tüm ve detay ölçüleri bakımından M Binası Hadrianus Kütüphanesi ile büyük bir yakınlık göstermektedir²⁰⁵. Yine İnan'a göre ele geçen heykel sayısının aedícula sayısından az oluşu, duvarlardaki nişlerin kitap rafı ya da dolapları için kullanılmasına yeterli bir sebeptir²⁰⁶. Nuray Yıldız da "Antikçağ Kütüphaneleri" adlı çalışmasındaki "Side M Binası'ndaki Kütüphane" adlı kısımda yapıya yer vermiştir²⁰⁷.

Side 2010 kazı raporlarında "Devlet Agorası Mı? Hamam Kompleksi Mi?" başlığı altında yapının işlevi tekrar tartışmaya açılmıştır²⁰⁸. Alanyalı'nın ifadesine göre "Devlet Agorası" olarak adlandırılan yapının güney kısmındaki otlar temizlenmiş, yan yana dizilmiş ince uzun dört mekândan meydana gelen devasa ölçülerde sahip bir yapı açığa

---

²⁰⁰ A. M. Mansel, **Side: 1947 – 1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları** (Ankara 1978), 183.

²⁰¹ Mansel, age., 181.

²⁰² A. M. Mansel, "1946 – 1955 Yıllarında Pamphylia'da Yapılan Kazılar ve Araştırmalar", **Belleten**, XXII, Nisan 1958, 223.

²⁰³ A. M. Mansel, **Side: 1947 – 1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları** (Ankara 1978), 186.

Ayrıca Genç Plinius'un Prusa a.O. Kütüphanesi'ni tanımlarken "sütunlarla çevrili bir avlu" ifadesi Mansel'in M Binası için kurduğu analoji örneklerini (Hadrianus Kitaplığı & Augustales Yapısı) destekler niteliktedir.

²⁰⁴ J. İnan, "1970 Kremna Kazısı Raporu", **Türk Arkeoloji Dergisi**, XIX – II (Ankara 1972), 61.

²⁰⁵ İnan, age., 61.

²⁰⁶ İnan, age., 61.

²⁰⁷ N. Yıldız, **Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri** (İstanbul 2003), 244.

²⁰⁸ Yıldız, age., 244.

çıkartılmıştır²⁰⁹. Bu yapının sıra odalı bir hamam yapısı olduğu ifade edilmiştir²¹⁰. Bu neticede “Devlet Agorası” olarak bilinen yerin hamamın palaestrası, “M Binası” olarak bilinen yapının da aslında hamama ait bir imparator salonu olduğunu öne sürülmüştür²¹¹. Ayrıca yapının Roma’daki imparator hamamlarını anımsatır nitelikte olduğu bilgisi de verilmiştir. Ancak 2014 yılı kazılarında gösterilen planda, 2010 yılında açığa çıkarılan yapı kompleksinin kuzey kısımdaki agora ve kütüphane ile hiçbir bağlantısı gözükmemektedir²¹². Hatta güncellenen kent planında, 3 kısımdan oluşan kompleks yapı agoraya asimetrik durmaktadır (Levha 7 / Resim 2). Bu neticede M Binası için “Hamam Kütüphanesi” tanımlamasını doğru bulmuyoruz.

Mansel’in, İnan’ın ve Alanyalı’nın M Binası’na olan yaklaşımları birlikte ele alındığında ilgili yapının kamusal bir alan olduğu ortaya çıkmaktadır. M Binası tipolojik özellikleriyle kütüphane yapılarıyla benzerlik göstermektedir. Yapı içerisinde bulunan tanrı ve tanrıça heykelleri yapının neden Heroon Kütüphane olamayacağına dair açık bir göstergedir. Neon Kütüphanesi’nde Flavius Neon’un ailesine hitaben yapı içine yerleştirilen aile bireylerine ait heykellerin yer almasına karşın M Binası’nda imparator, Yunan pantheonundan tanrı ve tanrıça heykellerinin olması M Binası’nın kamusal işlevini teyit etmektedir. Bu nedenle M Binası hem kütüphane olarak işlevini sürdürmüş hem de dini bir sergi ortamı içererek kamusal alanda temsil propagandasını gerçekleştirmiştir²¹³. Bundan dolayı Side M Binası’nı, Cremna Q Binası’nda olduğu gibi bir “Kamu Kütüphanesi” olarak tanımlamak doğru olacaktır. Ek olarak Roma’daki Traianus Forum’daki kütüphanelerin yer aldığı kompleks plan şeması bakımından az çok M Binası ile benzerlik göstermektedir (Levha 8 / Resim 3). Traianus Forum’daki Traianus Sütünü her ne kadar bir “heroon” mesajı verse de kütüphaneler formun hemen yanı başında olmakla birlikte birer kamu yapısı işlevi görmektedir²¹⁴. Bu nedenle Agoraya adapte olmuş Side M Binası ile Forumu adapte olmuş

---

²⁰⁹ H. S. Alanyalı, “Side 2010”, **33. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt**, Malatya 23-28 Mayıs 2011 (Ankara 2012), 535.

²¹⁰ Alanyalı, age., 535.

²¹¹ Alanyalı, age., 535.

²¹² H. S. Alanyalı, “Side 2014 Yılı Kazı ve Araştırmaları”, **37. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt**, Erzurum 11-15 Mayıs 2015 (Ankara 2016), 272.

²¹³ Vitruvius’un nasıl kütüphane yapılması gerektiği görüşü de bu tezi destekler: “ (...) bu komplekslere büyük kamu binalarını anımsatan biçimde tamamlanmış kütüphaneler yapılmalıdır (...)” bkz: Vitruvius, **Mimarlık Üzerine On Kitap**, S. Güven (çev.), (2005), 135 (V.II).

²¹⁴ Bu salonların biri Grek, diğeri ise Latin kütüphanesi olarak kullanılmıştır. B., Fletcher, **A History of Architecture on the Comparative Method**, (London 1905), 139.

Trainaus Sütunu ve kütüphane salonları kamusal temsil kapsamında örtüşmektedir (Levha 8 / Resim 4-5)²¹⁵.

Cremna Q Binası'nı ve Side M Binası'nı hamam ya da hamam kütüphanesi olarak değerlendirmenin temel nedeni muhtemelen Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki bazı hamamlarda kütüphane odalarının yer almasından kaynaklanmaktadır. Kültürel merkez olarak hizmet veren bu hamamlarda papirüslerin buhardan zarar görmemesi için banyolardan uzak tutulmasına özen gösterilmiştir²¹⁶. Büyük kompleksler olarak tasarlanan bu yapılarda (örnek olarak Traianus Hamamı ve Caracalla Hamamı) kütüphane odaları aynı komplekste ancak tamamen banyolardan ayrı noktalarda, ve hatta birbirlerine simetrik olarak konumlandırılmış aynı planlı iki ayrı odadan oluşmaktadır (Levha 8 / Resim 1 – 2).

SONUÇ

Roma İmparatorluk Dönemi Anadolu Kütüphaneleri içeriksel-işlevsel olmak üzere hem mimari biçimleri hem de kamusal temsil mesajları açısından 3 grupta değerlendirilmiştir. Neon Kütüphanesi'nde mezar bulunmayışı Roma imparatorluk dönemindeki “heroon” anlayışını ön plana çıkarmış bir terim olarak “heoon”u nasıl ele almamız gerektiği konusunda yeni bir algı yaratmıştır. Çalışmadaki diğer yapılarla birlikte, özellikle Cremna Q Binası ve Side M Binası'nın tanım ve sınıflandırma sorunlarına yeni cevaplar verilmiştir. Cremna Q Binası ve Side M Binası'nın neden “Hamam Kütüphaneleri” olamayacağı Traianus Hamamı ve Caracalla Hamamı örnekleriyle gösterilmiş, içeriksel ve mimari özellikleri nedeniyle “Kamu Kütüphaneleri” başlığı Cremna Q Binası ve Side M Binası için uygun görülmüştür.

Bu çalışma Roma İmparatorluk Dönemi Anadolu Kütüphaneleri genel başlığı altında değerlendirildiğinde daha önce yapılan çalışmaların sentezi ve sentezinden daha fazlası olduğu anlaşılmaktadır. Myrsini Mamoli antik kütüphaneler ile ilgili yaptığı çalışmasında Roma İmparatorluk Dönemi Anadolu Kütüphaneleri kapsamında 7 yapıya yer verirken, Nuray Yıldız ise aynı kapsamda 5 yapıya yer vermiştir.

Bununla birlikte bu çalışmada 11 yapının tespiti, tanımı ve tasnifi yapılmıştır. Ayrıca Anadolu'da var olup da tespit edemediğimiz veya henüz açığa çıkartılmayan olası kütüphane yapıları için de bu tez bir referans olma özelliği taşıyacaktır. Bu anlamda Roma İmparatorluk Dönemi Anadolu Kütüphaneleri'nin niteliklerinin ne olduğu ve ne olması gerektiği

²¹⁵ Bu durumda Traianus Forum'un plan (Levha 8 / Resim 3-4) ve rekonstrüksiyonu (Levha 8 / Resim 5) ile Side M Binası'nın plan (Levha 7 / Resim 4) ve rekonstrüksiyonu (Levha 7 / Resim 5) karşılaştırılabilir.

²¹⁶ F. Lerner, **Kütüphanelerin Hikayesi: Yazının İcadından Bilgisayar Çağına**, D. Çençiler (çev.), (İstanbul 2007), 38.

belirlenmiş ve bu yapılar dönemin sosyo-politik koşul, ihtiyaç ve mimari anlayışlarına göre tanımlanmıştır. Bu bakımdan bu çalışma özellikle hem yerel ölçekte hem de evrensel düzeyde yeni yaklaşım ve önerileri temsil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Alanyalı, H. S., “Side 2010”, **33. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, Malatya 23-28 Mayıs 2011 (Ankara 2012).
- Alanyalı, H. S., “Side 2014 Kazı ve Araştırmaları”, **37. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 1. Cilt, Erzurum 11-15 Mayıs 2015 (Ankara 2016).
- Athenaeus, **The Deipnosophists**, C. B. Gulick (çev.), (Great Britain 1960). Harvard University Press.
- Barnes, T. D., **Constantine and Eusebius**, (USA 1981). Harvard College.
- Bean, G. E., “Kitabeler”, **Türk Arkeoloji Dergisi**, XIX – II (Ankara 1972), 99 – 102. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Berns, C., “The tomb as a node of public representation: Intramural burials in Roman imperial Asia Minor”, **Recontres** (İstanbul 2011), 231 – 242.
- Blümel W. – Merkelbach R., “Dritter Ehrenbeschluß für A. Aemilius Zosimus”, **Die Inschriften von Priene I**, (Bonn 2014). Dr. Rudolf Habelt GmbH.
- Blanck, H., **Antikçağda Kitap**, (Ankara 2000). Dost Kitabevi Yayınları.
- Bulut, S. – Akalın, E. – İnaç, H., “Rhodiapolis Kazıları ve Çevresi Araştırmaları 2009: Kütüphane”, **ANMED**, 8, (2010).
- Celsus, **De Medicina**, W. G. Spencer (çev.), (Great Britain 1961). Harvard University Press.
- Chaniotis, “New Inscriptions from Aphrodisias (1995 – 2001)”, **American Journal of Archaeology**, 108, 2004, 377 – 416.
- Coqueugnot, G., “Where was the royal library of Pergamum? An institution found and lost again”, Jason König – Katerina Oikonomopoulou – Greg Woolf (eds.), **Ancient Libraries**, (Cambridge 2013), 109 – 124.
- Cousin, G., “Voyage en Carie”, **Bulletin De Correspondance Hellénique**, 22, 1898, 391 – 392.
- Çevik, N., **Lykia Kitabı**, (Antalya 2015). Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.
- Çevik, N. – Kızıgüt, İ. – Bulut, S. – Akyürek, E. – Kunze, M. – Özdilek, M. – Akalın, E. – Tıbıkoğlu, H.O. – Çömezoğlu, Ö., “Rhodiapolis Kazıları ve Çevresi Araştırmaları 2008 Raporu”, **31. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 4. Cilt, 25 – 29 Mayıs (2009 Denizli), 209 – 231.
- Çevik, N. – Kızıgüt, İ. – Bulut, S., “Rhodiapolis 2007 Yılı Kazıları”, **30. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 4. Cilt, 26 – 30 Mayıs (2008 Ankara), 297 – 317.
- Çevik, N., “Rhodiapolis Kazısı”, **Türkiye Arkeolojisi**, (Ankara 2008). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Çevik, N. – Kızıgüt, İ. – Bulut, S., “Rhodiapolis, as a Unique Example of Lycian Urbanism”, **ADALYA**, XIII, (Antalya 2010).
- Duncombe, J., **Select Works of the Emperor Julian and Some Pieces of the Sophist Libanius**, Vol. II, (London 1784).
- Dürüşken, Ç. (çev.), **Genç Plinius’un Anadolu Mektupları: Plinius, Epistulae**, 10. Kitap (İstanbul 2001). Yapı Kredi Yayınları.

- Durmaz, M., “Bergamalı Lokman Hekim Galenos”, **Bergama Belleten**, 18, Eylül 2010.
- Eidson, D., “The Celsus Library ad Ephesus: Spatial Rhetoric, Literacy, and Hegemony in the Eastern Roman Empire”, **Advances in the History of Rhetoric**, 16, 2013, 189 – 217.
- Er, Y., **Klasik Arkeoloji Sözlüğü**, (Ankara 2004). Phoenix Yayınevi.
- Fletcher, B., **A History of Architecture on the Comparative Method**, (London 1905).
- Gates, C., **Ancient Cities: The Archaeology of Urban Life in the Ancient Near East and Egypt, Greece, and Rome**, (USA & Canada). Routledge.
- Georgia, A., “Ephesus (Antiquity), Library of Celsus”, 2005, **Encyclopaedia of the Hellenic World, Asia Minor**, <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=7003>, (03.02.16).
- Güngör, Y., “Bergama Krallık Kültü”, **Bergama Belleten**, 14, Eylül 2005.
- Grenfell B. P. – Hunt A. S. (çev.), **The Oxyrhynchus Papyri**, Part III, (London 1903).
- Habicht, C., **Die Inschriften des Asklepieions**, De Gruyter, no. 38, (Berlin 1969). <http://via.lib.harvard.edu/via/deliver/deepcontentItem?recordId=olvwor k355359%2CDIV.LIB.FACULTY%3A801773> (10.02.16)
- Hiesel G., – Strocka V. M., “Die Bibliothek von Nysa am Mäander: Vorläufiger Bericht über die Kampagnen 2002 – 2006”, **Archäologischer Anzeiger**, 2006, 2, 81 – 97.
- Hoepfner, W., “Die Celsus-Bibliothek in Ephesos: Eine kaiserzeitliche Bibliothek mit zentralem Lesesaal”, Wolfram Hoepfner (hrsg.), **Antike Bibliotheken**, (Mainz am Rhein 2002), 123 – 127.
- Horsley, G. H. R., “The Inscriptions from the So-Called “Library” ad Cremna”, **Anatolian Studies**, Vol. 37 (Ankara 1987). British Institute.
- Houston, G. W., **Inside Roman Libraries: Book Collections and Their Management in Antiquity**, (North Carolina 2014). The University of North Carolina Press.
- Ilie, B. J., **Libraries and Book Culture of the Byzantine Empire**, The Faculty of the School of Information and Library Science, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (North Carolina 2007).
- Isidore, **The Etymologies of Isidore of Seville**, S. A. Barney – W. J. Lewis – J. A. Beach, O. Berghof (çev.), (Cambridge 2006). Cambridge University Press.
- İnan, J., “1970 Kremna Kazı Raporu”, **Türk Arkeoloji Dergisi**, XIX – II (Ankara 1972), 51 – 97. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Janakos, T., **The Collected Writings From Soka University of America**, (USA 2011). Second American Renaissance Press.
- Kaçar, T., “Eskiçağda Tapınak Tıbbı: Bir Tedavi Yöntemi Olarak Aelius Aristides’in Rüyalari”, **Toplumsal Tarih**, 170, Şubat 2008, 72 – 76.
- Kanz F. – Grossschmidt K. – Gausterer C. – Risser D., **The founder of the ancient Library in Nysa (Turkey): A patient with Scaphocephalus in a Roman spa town**, Conference Paper, January 2010. https://www.researchgate.net/publication/289536102_The_Founder_of_the_ancient_library_in_Nysa_Turkey_-_A_Patient_with_Scaphocephalus_in_a_Roman_spa_town (13.02.16).

- Karagöz, Ş., **Eskiçağ'da Depremler**, (İstanbul 2005). Ege Yayınları.
- Kızılgut, İ., "Rhodiapolis Kazıları ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 2010", **33. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 3. Cilt, 23 – 28 Mayıs (2011 Malatya), 353 – 377.
- Lerner, F., **Kütüphanelerin Hikayesi: Yazının İcadından Bilgisayar Çağına**, D. Çenkçiler (çev.), (İstanbul 2007). Bileşim Yayıncılık.
- Mamoli M. – Swards M. – Economou A., "The Library of Nysa Revisited [Espacio Papel: La biblioteca de Nysa Revisited]", **Proceedings of the 11th Iberoamerican Congress of Digital Graphics**, México, 23-25 October 2007, 409 – 412.
- Mamoli, M., **Towards a Theory of Reconstructing Ancient Libraries**, Georgia Institute of Technology (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Atlanta 2014).
- Mansel, A. M., "1946 – 1955 Yıllarında Pamphylia'da Yapılan Kazılar ve Araştırmalar", **Belleten**, XXII, Nisan 1958, 211 – 240.
- Mansel, A. M., **Side: 1947 – 1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları**, (Ankara 1978). Türk Tarih Kurumu Yayınları, V. Seri – Sa. 33.
- Meliad, C., "Herakleito of Rhodiapolis (ca 60 – 140 CE)", Keyser P. – Irby-Massie G. (eds.), **Encyclopedia of Ancient Natural Scientists: The Greek Tradition and Its Many Heirs**, (USA & Canada 2008). Routledge.
- Metin, H., "Pisidia'da Görkemli Bir Kent: Kremna", Hürmüzlü B. – Fırat M. – Gerçek A. (eds.), **Pisidia Araştırmaları I: Sempozyum Bildiri Kitabı**, (Isparta 2012). S.D.Ü. Arkeoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Metin, H., "Kremna'dan İki Kandil Kalıbı Üzerine Gözlemler", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 28, Nisan 2013, 255 – 264.
- Niemann, G. – Petersen, E., **Städte Pamphylens und Pisidiens**, K. G. Lanckoronski (ed.), II. Band Pisidien, (Wien 1892).
- Petsalis-Diomidis, A., **Truly Beyond Wonders: Aelius Aristides and the Cult of Asklepios**, (New York 2010). Oxford University Press.
- Philitas, Alexander of Aetolia, Hermesianax, Euphorion, Parthenius, **Hellenistic Collection**, J. L. Lightfoot (ed. & çev.), (London 2009). Harvard University Press.
- Plutarch, **Plutarch's Lives: Demetrius and Antony, Pyrrhus and Caius Marius**, B. Perrin (çev.), (Great Britain 1959). Harvard University Press.
- Plutarch, **Plutarch's Lives: Demosthenes and Cicero, Alexander and Caesar**, B. Perrin (çev.), (Great Britain 1967). Harvard University Press.
- Quaz, F., **Die Honoratiorenschicht in den Städten des griechischen Ostens: Untersuchungen zur politischen und sozialen Entwicklung in hellenistischer und römischer Zeit**, (Stuttgart 1993). Franz Steiner Verlag.
- Schazmann, P., "Die Arbeiten zu Pergamon 1906 – 1907", **Mitteilungen des Kaiserlich Deutschen Archäologischen Instituts: Athenische Abteilung**, 33, (Athen 1908), 437 – 442.
- Riethmüller J. W., "Pergamon Asklepieionu", Pirson F. – Scholl (eds.), Shephard G. – Ateş G (çev.), **Anadolu'da Hellenistik Bir Başkent: Pergamon** (İstanbul 2014), 492 – 508.

- Roberts A. – Donaldson S. J. – Coxe A. C., **The Ante – Nicene Fathers: Volume VI**, (New York 1886).
- Stevenson, G., **Power and Place: Temple and Identity in the Book of Revelation**, (Göttingen 2001). Hubert & Co.
- Strabo, **The Geography of Strabo**, Vol. V, H. L. Jones (çev.), (Great Britain 1961). Harvard University Press.
- Strabo, **The Geography of Strabo**, Vol. VI, H. L. Jones (çev.), (Great Britain 1960). Harvard University Press.
- Strocka, V. M., “Römische Bibliotheken Mit Tafeln XIII – XXIV”, **Gymnasium: Zeitschrift für Kultur und humanistische Bildung**, 88, 1981, 298 – 329.
- Suidas, **Suda**, http://www.loebclassics.com/view/euphorion_chalcis-testimonia/2010/pb_LCL508.203.xml, (11.12.15).
- Taşkın, Z., “İlkçağ Uygarlıklarında Kitap ve Kütüphane: Efes Celsus Kütüphanesi”, **Türk Kütüphaneciliği**, 25, Ocak 2011, 86 – 96.
- Titus Livius, **Roma Tarihi II**, U. Yılmaz (çev.), (İzmir 2014). İlya Yayınevi.
- Üreten, H., “Antikçağ Anadolu’sunda Bir Kültür Merkezi Pergamon –Kraliyet– Kütüphanesi”, **Türk Kütüphaneciliği**, 22, Nisan 2008, 435 – 450.
- Üreten, H., “Bir Antikçağ Okul –Gymnasion– Kütüphanesi: Nysa Kütüphanesi”, **Türk Kütüphaneciliği**, 20, Şubat 2006, 207 – 216.
- Vitruvius, **Mimarlık Üzerine On Kitap**, S. Güven (çev.), (2005). YEM Yayın.
- Vitruvius, **The Ten Books On Architecture**, M. H. Morgan (çev.), (Cambridge 1914). Harvard University Press.
- Waelkens, M. – and the Sagalassos Team, **Sagalassos Visitor’s Companion**, Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, <http://www.tursaga.com/en/publications> (25.09.16).
- Waelkens, M., “Sagalassos Antik Kenti: Burdur’da Bir Tarih Kesiti”, **I. Burdur Sempozyumu Bildirileri**, Cilt 1, Kasım 2005, 688 – 695.
- Waelkens, M., “Sagalassos Antik Kenti: Titus Flavius Severianus Neon Kütüphanesi”, Bülent Yılmaz (ed.), **Anadolu Kütüphaneleri** (Ankara 2013), 135 – 171.
- Waelkens, M. – Baert-Hofman, L., “The 1992 Excavation Season At Sagalassos”, **XV. Kazı Sonuçları Toplantısı II**, 24 – 28 Mayıs (Ankara 1993), 373 – 419.
- White, A. G., **Where is the Wise Man?: Graeco-Roman Education as a Background to the Divisions in 1 Corinthians 1-4**, (London & New York). Bloomsbury Publishing Plc.
- Wilberg, W., “Die Fassade der Bibliothek in Ephesus”, **Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien**, XI, 1908, 118 – 135.
- Yıldız, N., **Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri**, (İstanbul 2003). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Younger Pliny, **The Letters of the Younger Pliny**, J. D. Lewis (çev.), (London 1873).
- Zosimus, **The History of Count Zosimus**, J. Leunclavius (çev.), (London 1684).

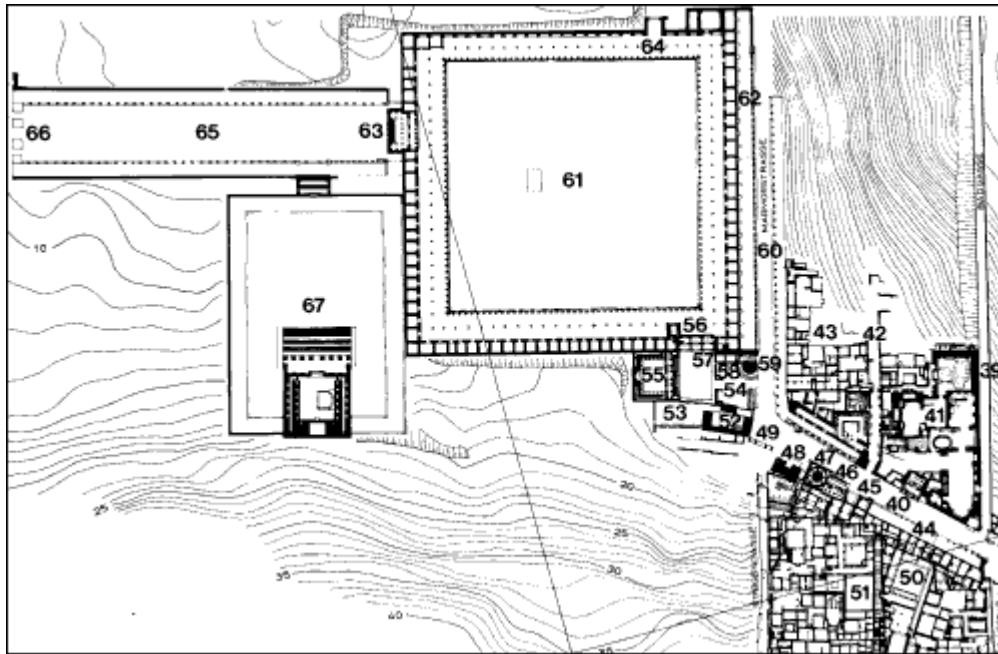
LEVHALAR

LEVHA 1

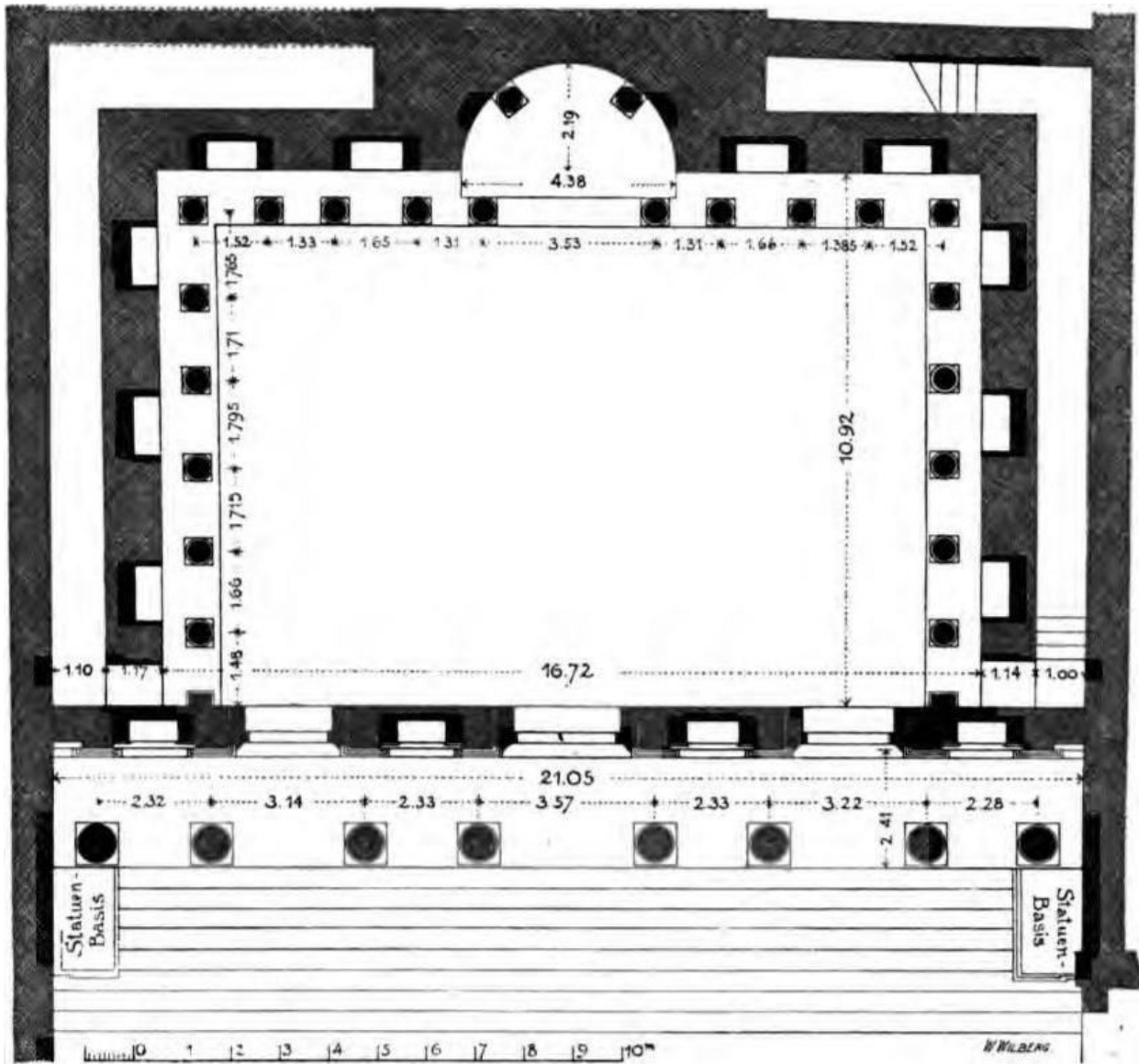
Resim 1. Ephesos kent planı.

<http://homepage.univie.ac.at/elisabeth.trinkl/forum/forum0897/04plan.htm> (03.06.16).

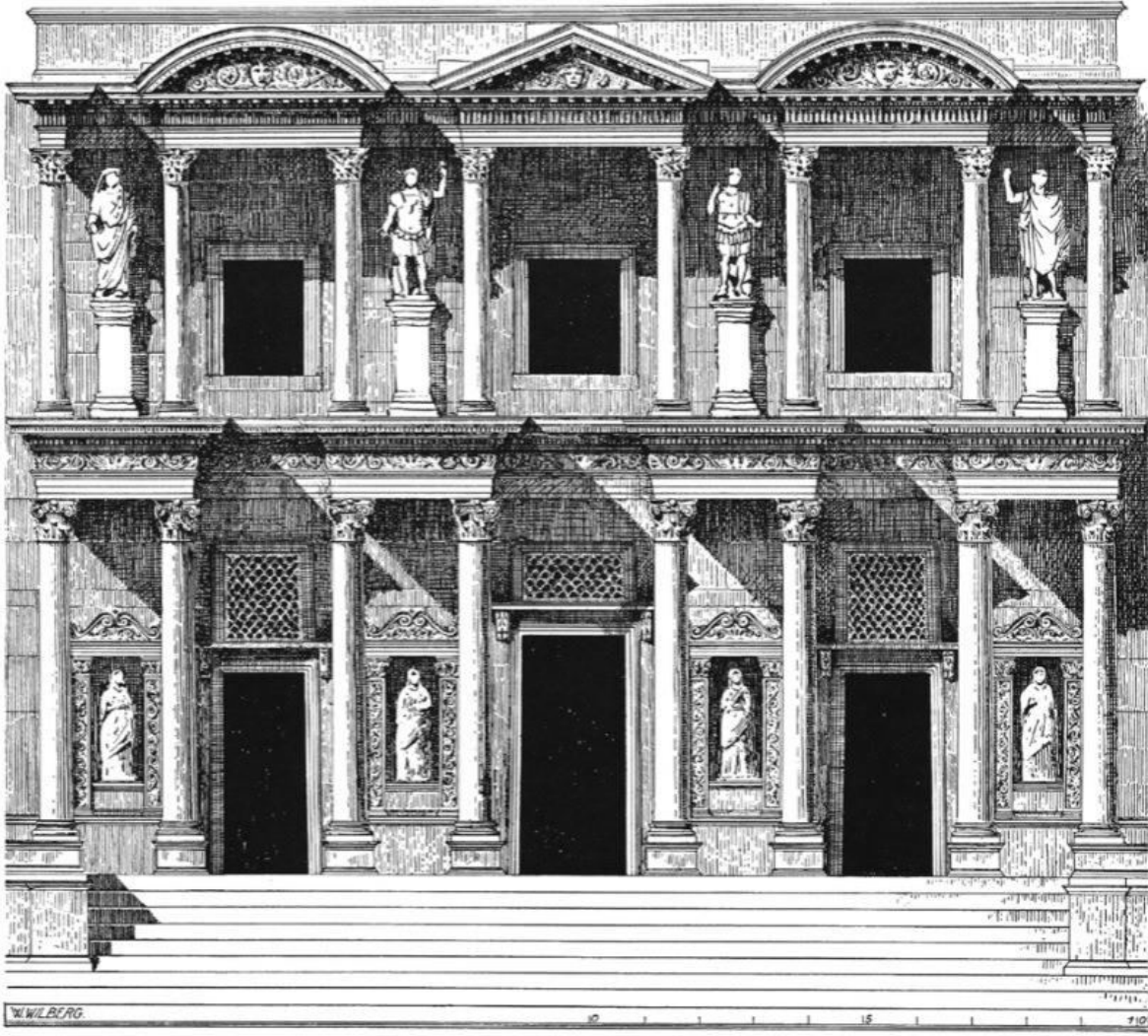

Resim 2. Celsus Kütüphanesi'nin Ephesos kent planındaki yeri (55 Numara).

<http://homepage.univie.ac.at/elisabeth.trinkl/forum/forum0897/04topo.htm> (03.06.16).

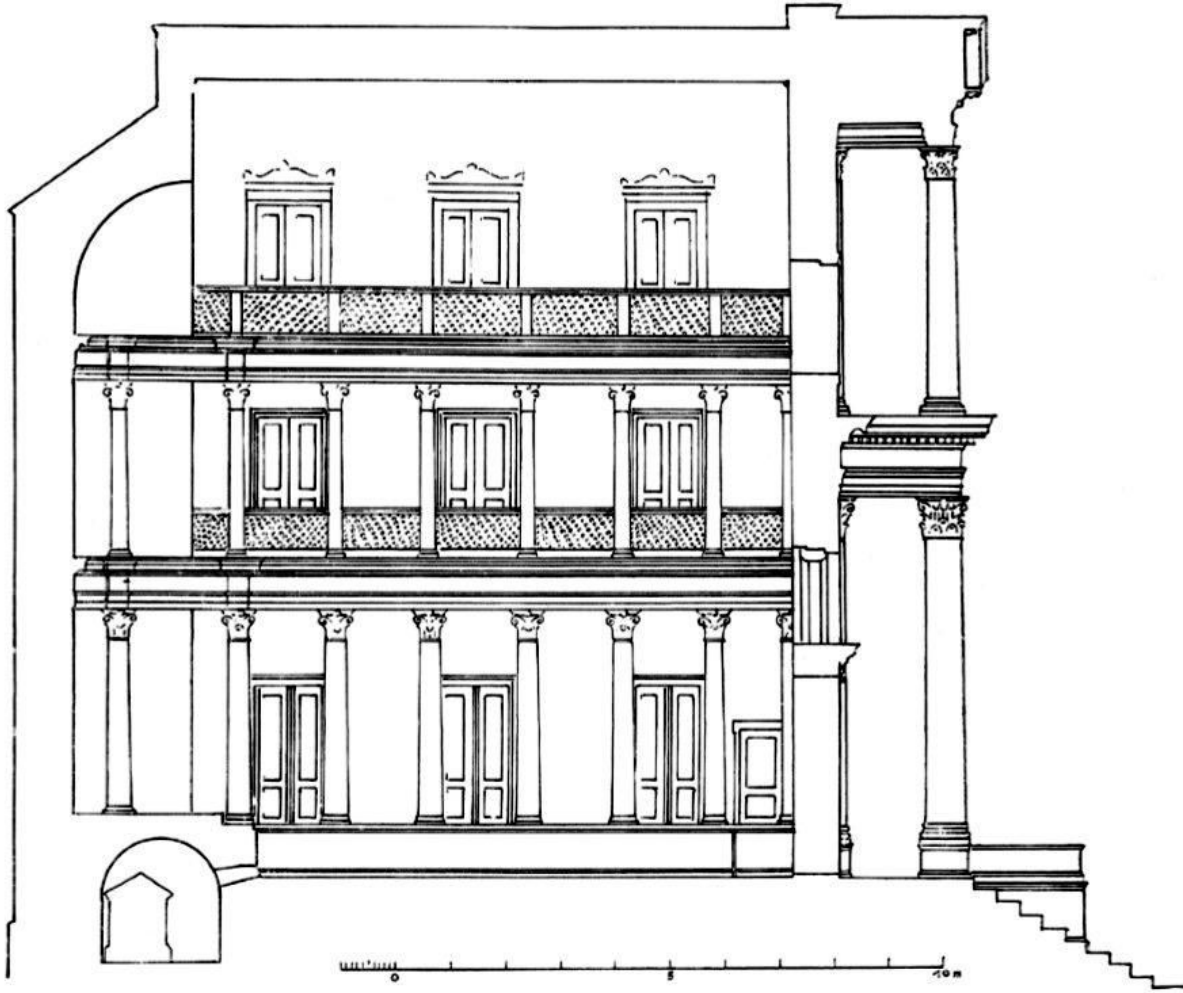
Resim 3. Celsus Kütüphanesi planı (W. Wilberg, “Die Fassade der Bibliothek in Ephesos”, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*, XI, 1908, 120.

Resim 4. Celsus Kütüphanesi ön cephe rekonstrüksiyonu (Wilberg).

C. Berns, "The tomb as a node of public representation: Intramural burials in Roman imperial Asia Minor", **Recontres** (İstanbul 2011). 237.

<https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00808404> (15.06.2016).

Resim 5. Celsus Kütüphanesi kesiti (Wilberg).

C. Berns, "The tomb as a node of public representation: Intramural burials in Roman imperial Asia Minor", **Recontres** (İstanbul 2011). 237.

<https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00808404> (15.06.2016).

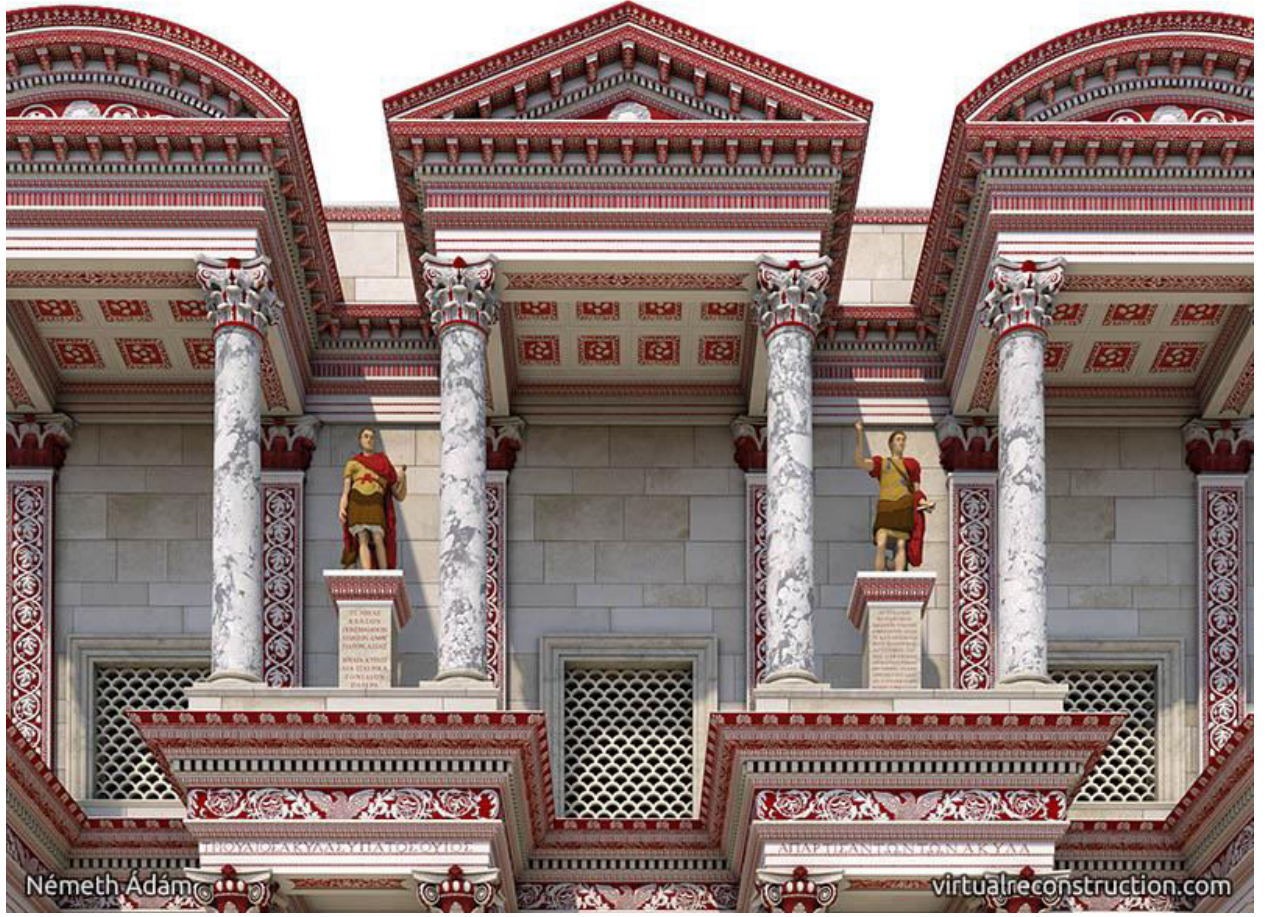

Resim 6. Celsus Kütüphanesi, 3d sanal rekonstrüksiyonu, ön cephe.
(Görsel: Németh Ádám, sanatçının izni ile).

Resim 7. Celsus Kütüphanesi, 3d sanal rekonstrüksiyonu, giriş detayı.
(Görsel: Németh Ádám, sanatçının izni ile).

Resim 8. Celsus Kütüphanesi, 3d sanal rekonstrüksiyonu, ön cephe üst kat detayı.
(Görsel: Németh Ádám, sanatçının izni ile).

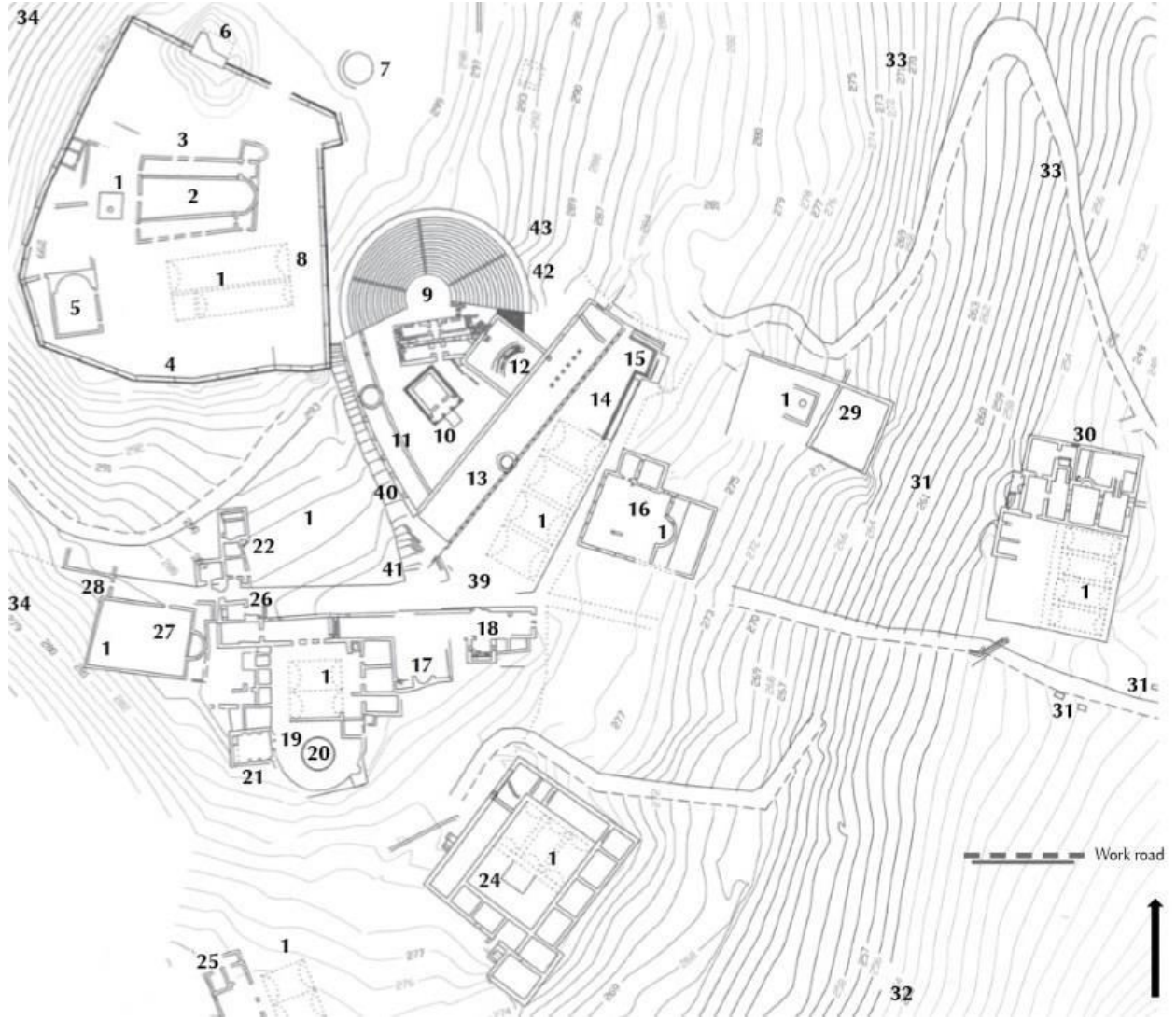

Resim 9. Celsus Kütüphanesi, 3d sanal rekonstrüksiyonu, Ennoia (Kavram) heykeli detayı.
(Görsel: Németh Ádám, sanatçının izni ile).

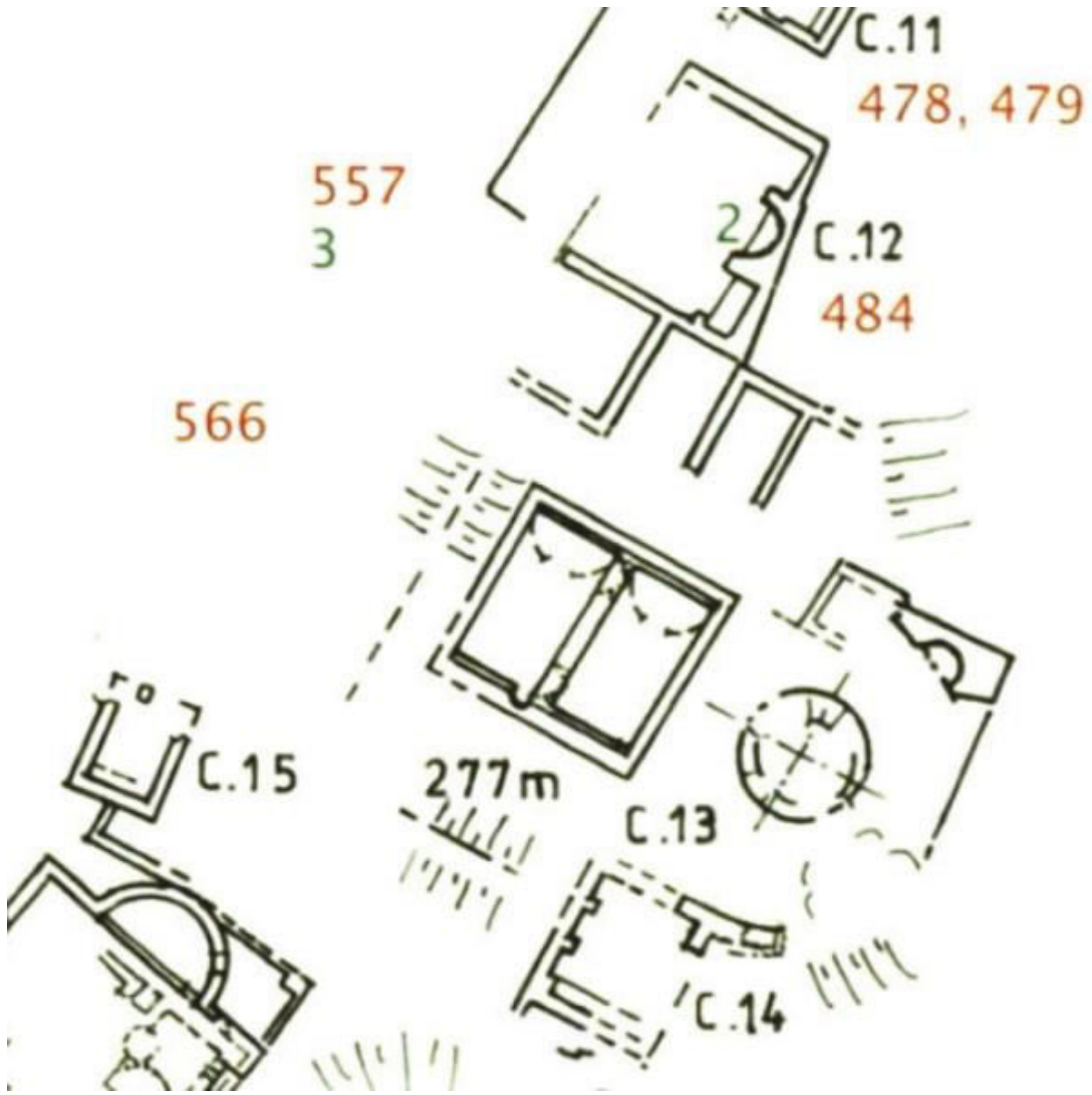

Resim 10. Celsus Kütüphanesi, ön cephenin güncel görünümü.
<http://www.oeai.at/index.php/excavation-history.html> (15.06.16).

LEVHA 2

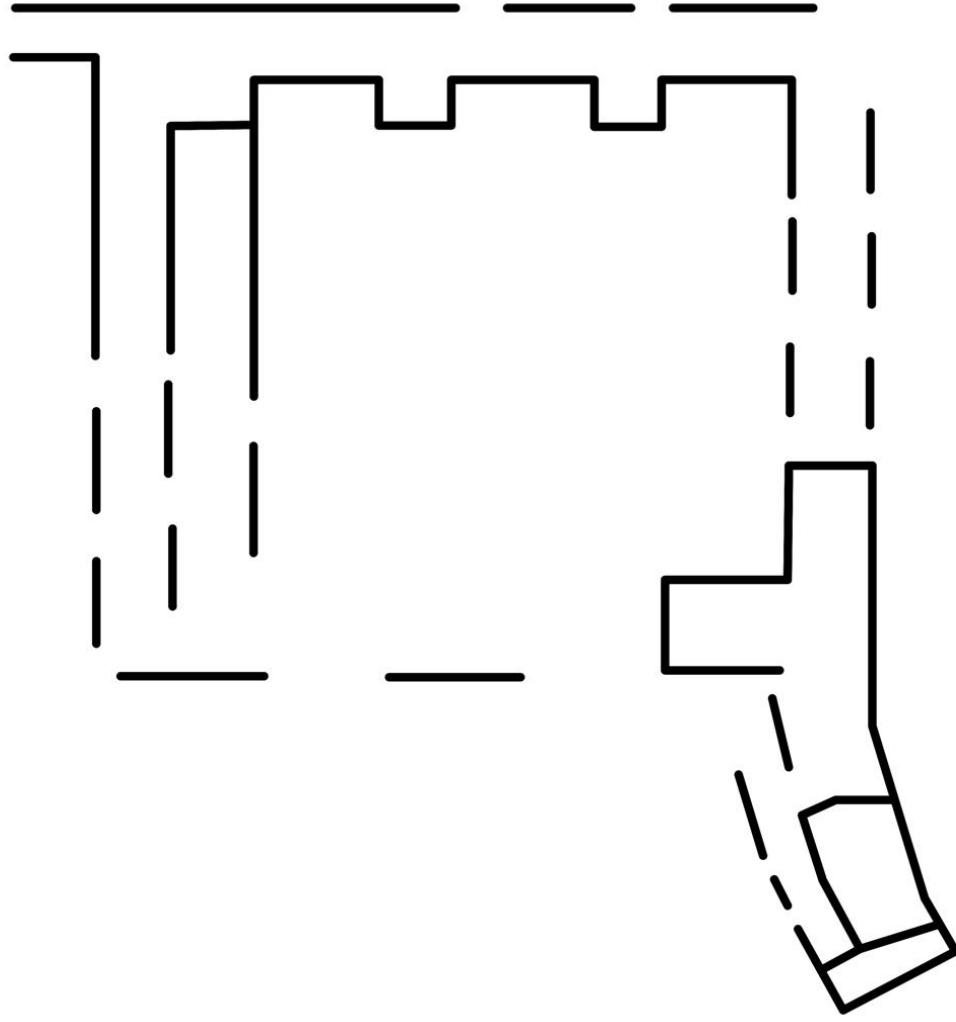

Resim 1. Rhodiapolis kent planı ve Herakleitos Kütüphanesi'nin konumu (21 Numara).
Çevik, - N. – Kızılgut, İ. – Bulut, S., "Rhodiapolis, as a Unique Example of Lycian Urbanism",
ADALYA, XIII (Antalya 2010). 57.

Resim 2. Herakleitos Kütüphanesi'nin Asklepion'daki konumu ve planı: C.14 (Hueber).
C. Berns, "The tomb as a node of public representation: Intramural burials in Roman imperial
Asia Minor", **Recontres** (İstanbul 2011). 233.

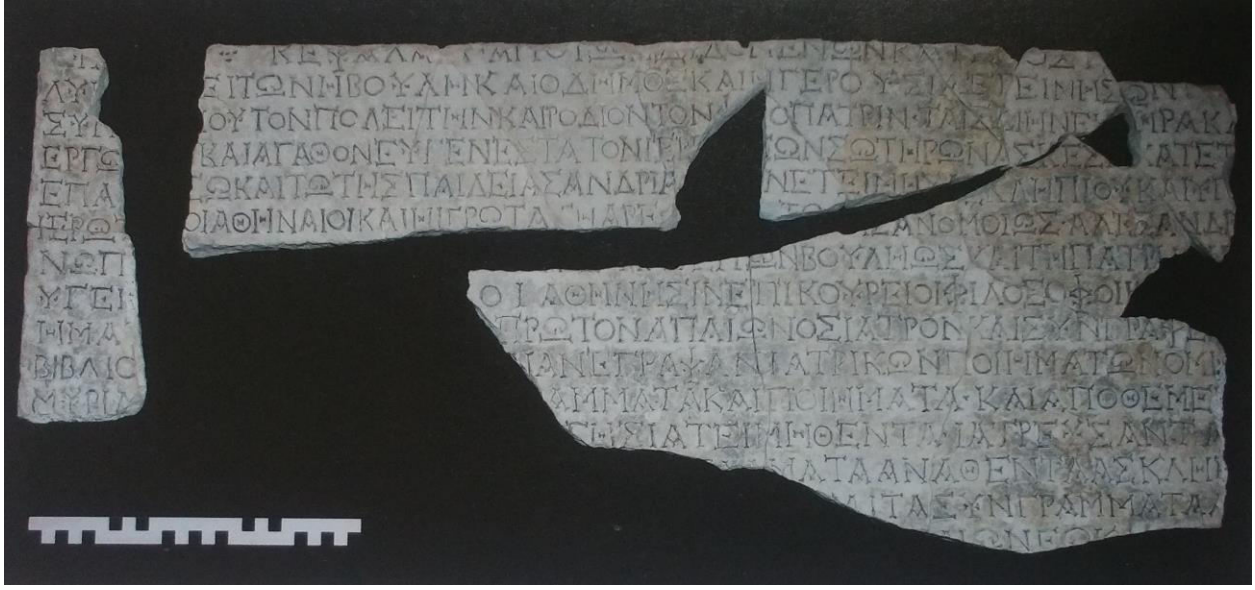

Resim 3. Herakleitos Kütüphanesi planı (Huber planı üzerinden, U. Ozan Usanmaz).

Resim 4. Herakleitos Kütüphanesi'nin konumu, güncel görünüm
http://www.firesense.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=33&Itemid=122
(10.09.2016)

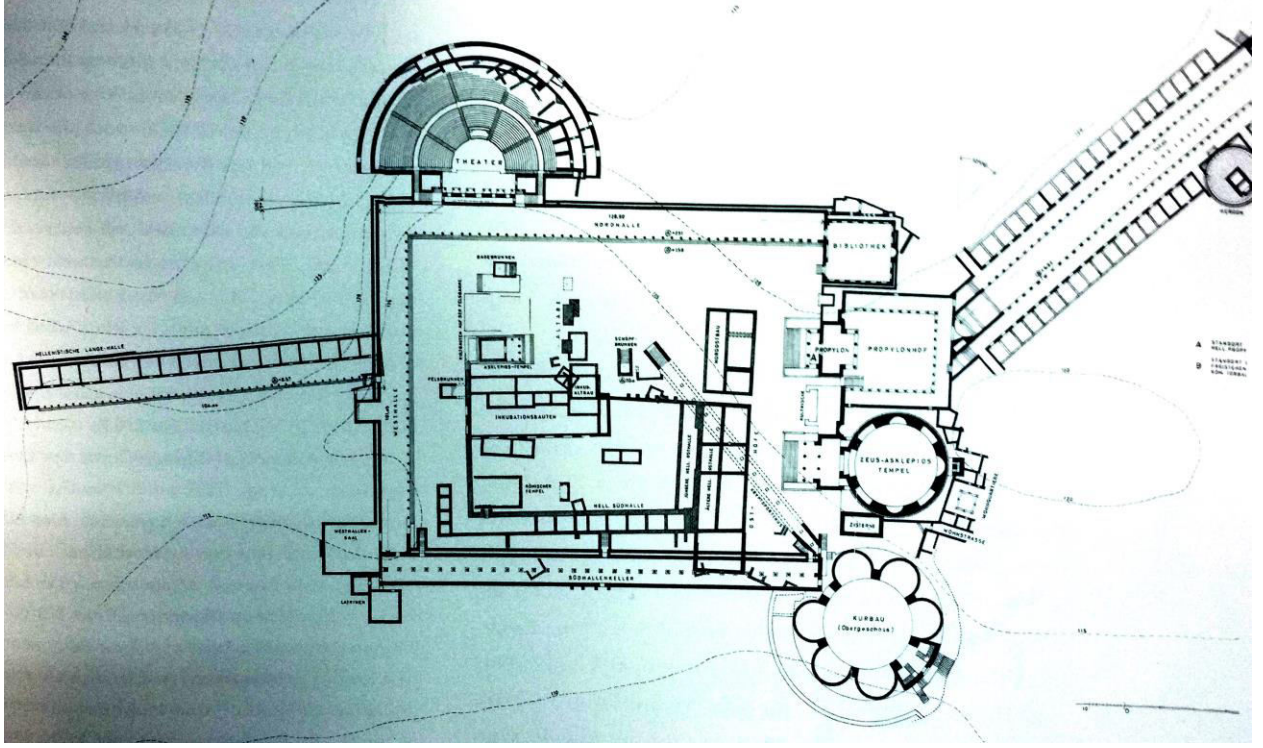

Resim 5. Opramoas Anıtı'ndan Herakleitos Yazıtı.
N. Çevik, **Lykia Kitabı** (Antalya 2015), 438.

Resim 6. Herakleitos Kütüphanesi, güncel görünüm (Nurettin Taşçı).

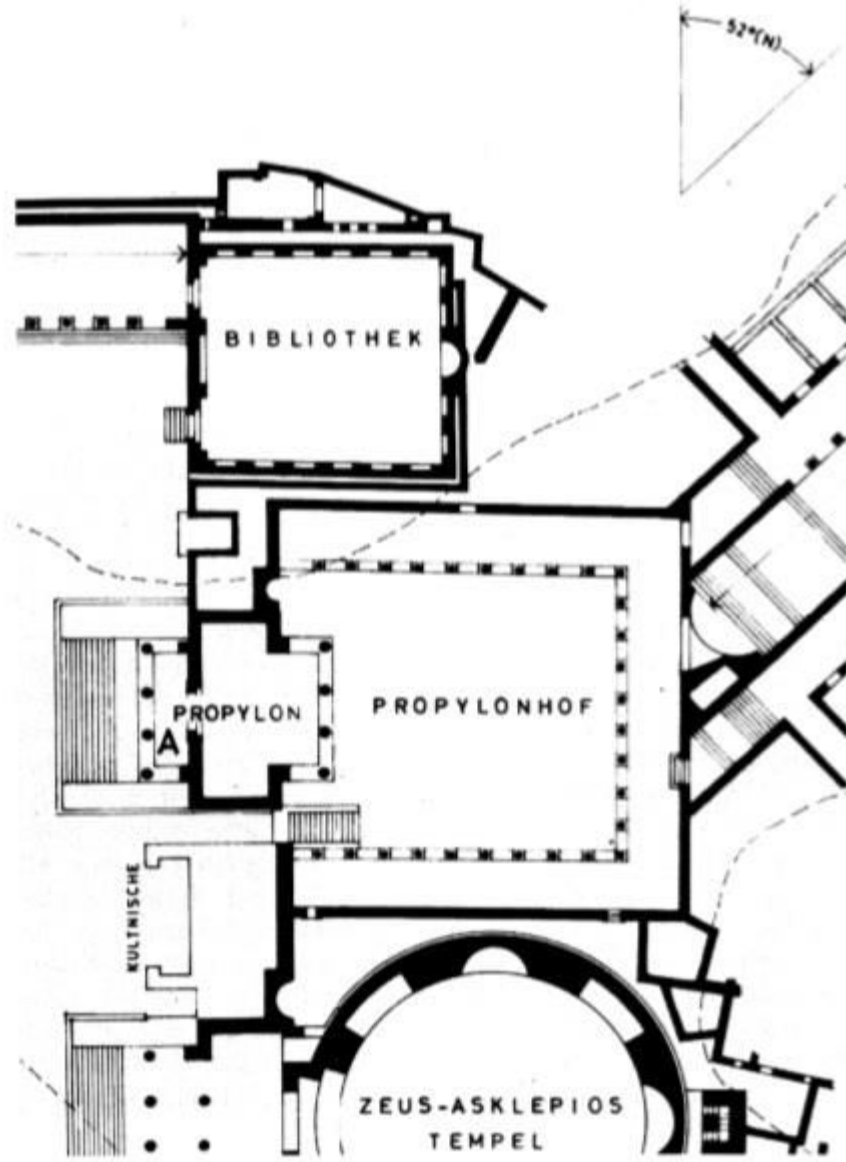
LEVHA 3

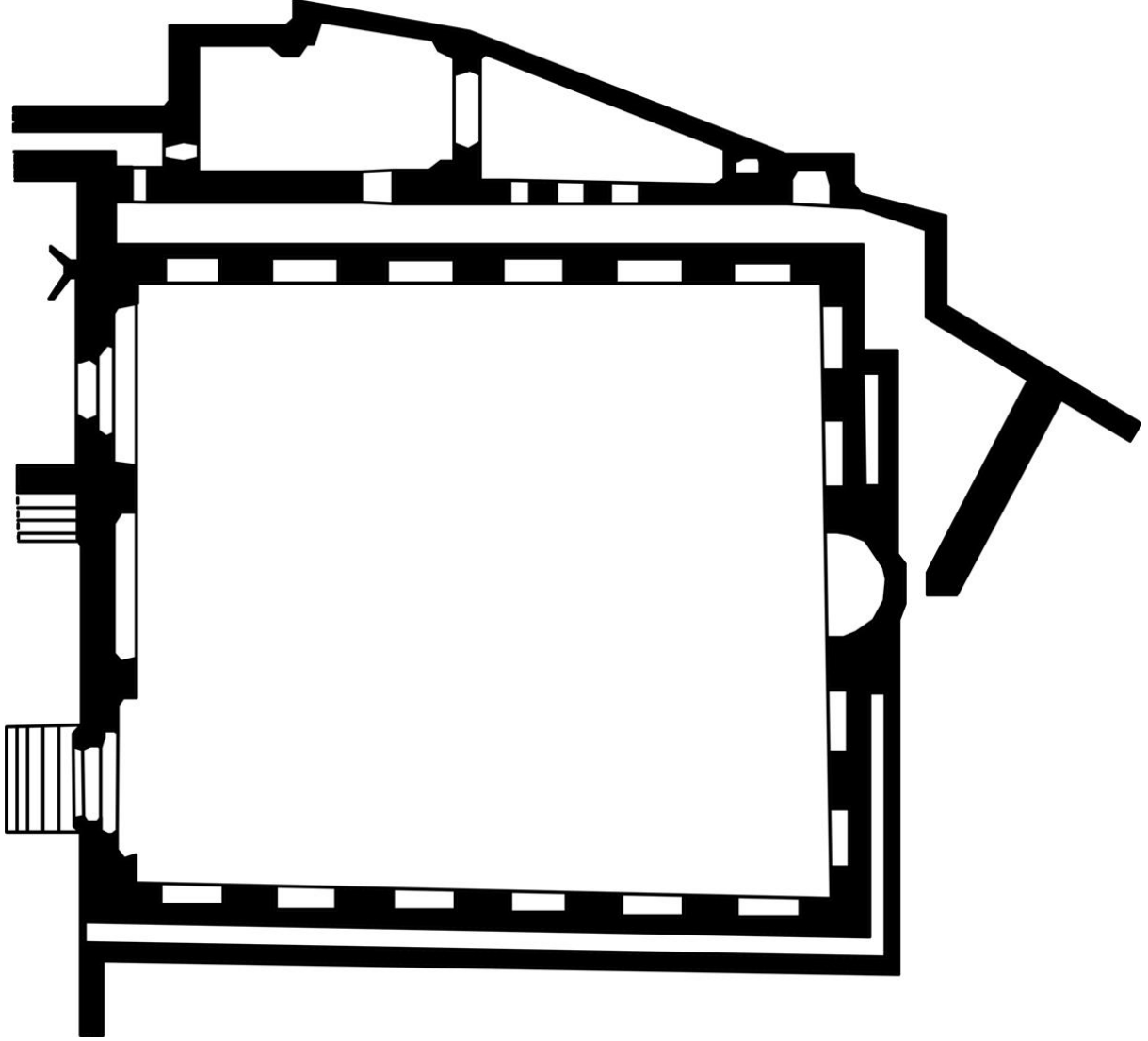
Resim 1. Askleion'un planı.

J. W. Riethmüller, "Pergamon Asklepieionu", F. Pirson – A. Scholl (eds.), G. Shephard – G. Ateş (çev.), **Anadolu'da Hellenistik Bir Başkent: Pergamon** (İstanbul 2014). 501.

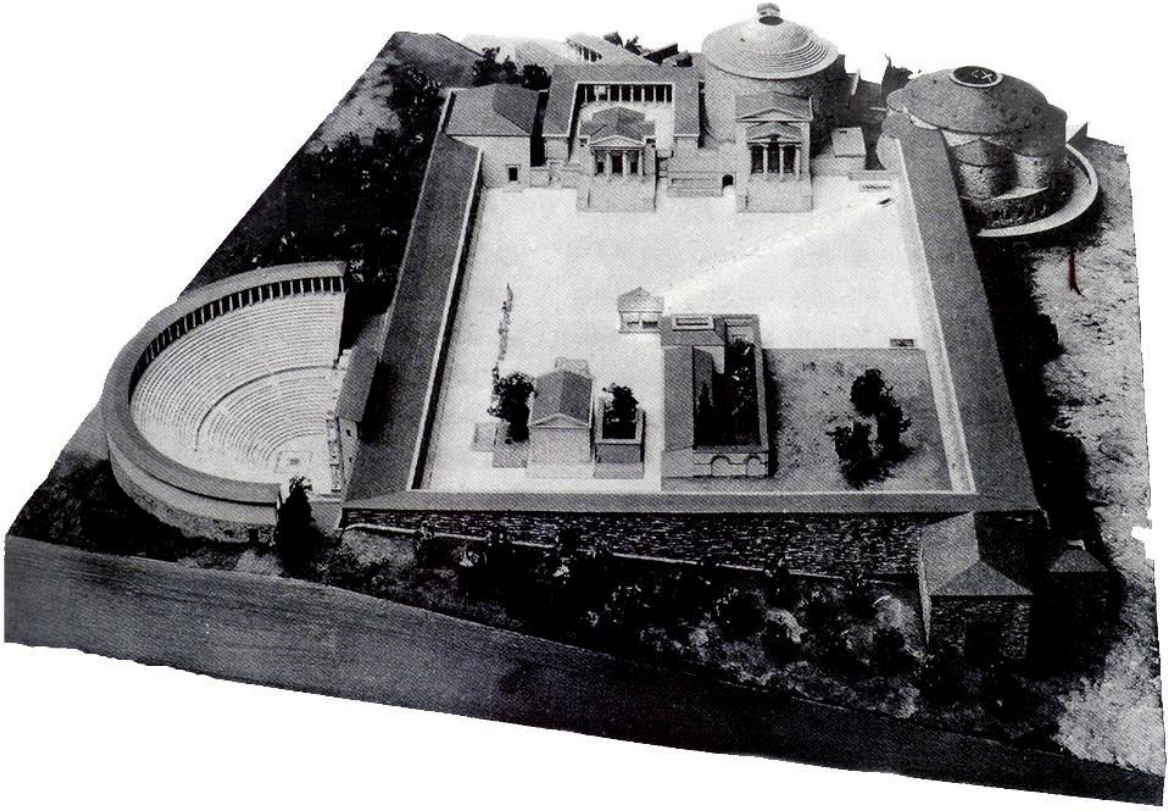

Resim 2. Askleion kuzey kesimi yapı kompleksleri. Meletine Kütüphanesi'nin konumu.
V. M. Strocka, "Römische Bibliotheken Mit Tafeln XIII – XXIV", **Gymnasium: Zeitschrift für Kultur und humanistische Bildung**, 88, 1981, 321.

Resim 3. Meletine Kütüphanesi'nin planı.
Strocka'nın planı üzerinden yeniden çizim (U. Ozan Usanmaz).

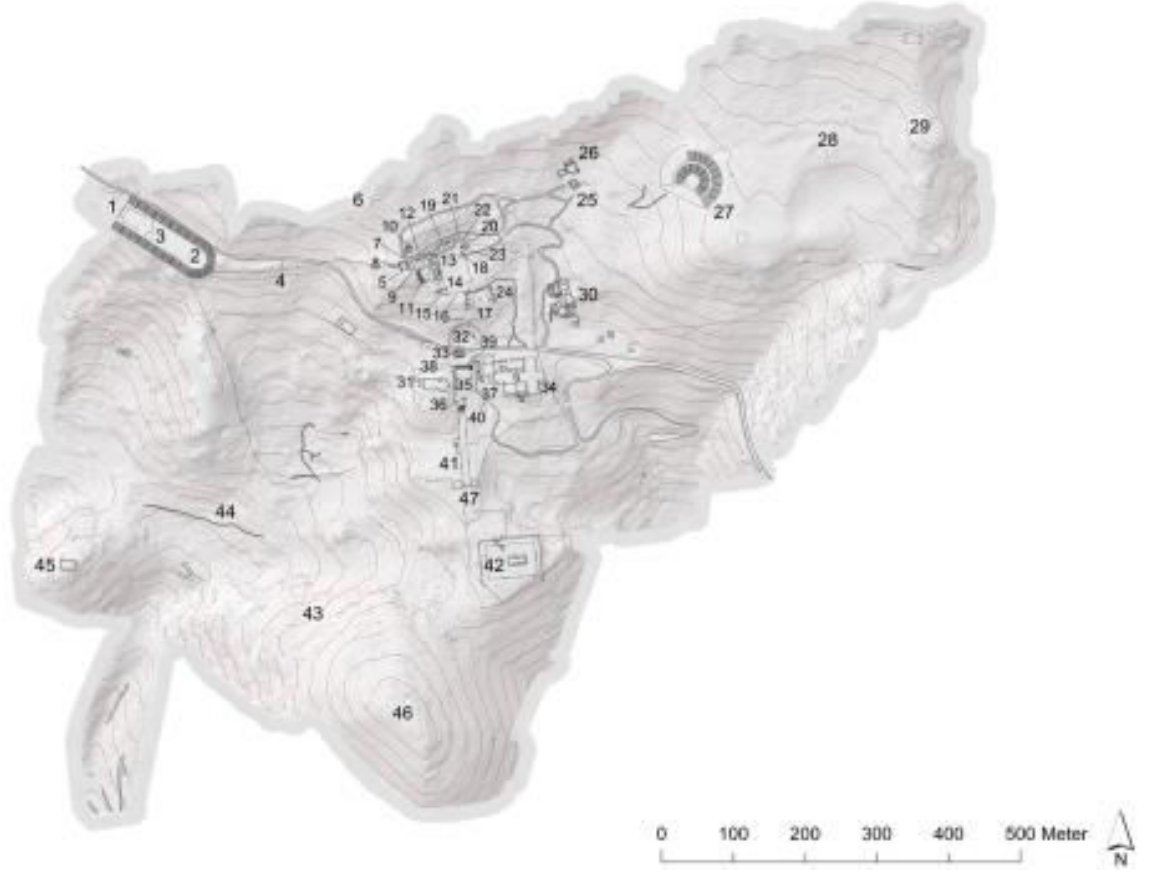

Resim 4. Asklepion modelinde Meletine Kütüphanesi'nin konumu.
<https://www.flickr.com/photos/carolemage/6060604682> (25.12.2016)
Yeniden düzenlenen görsel (U. Ozan Usanmaz).

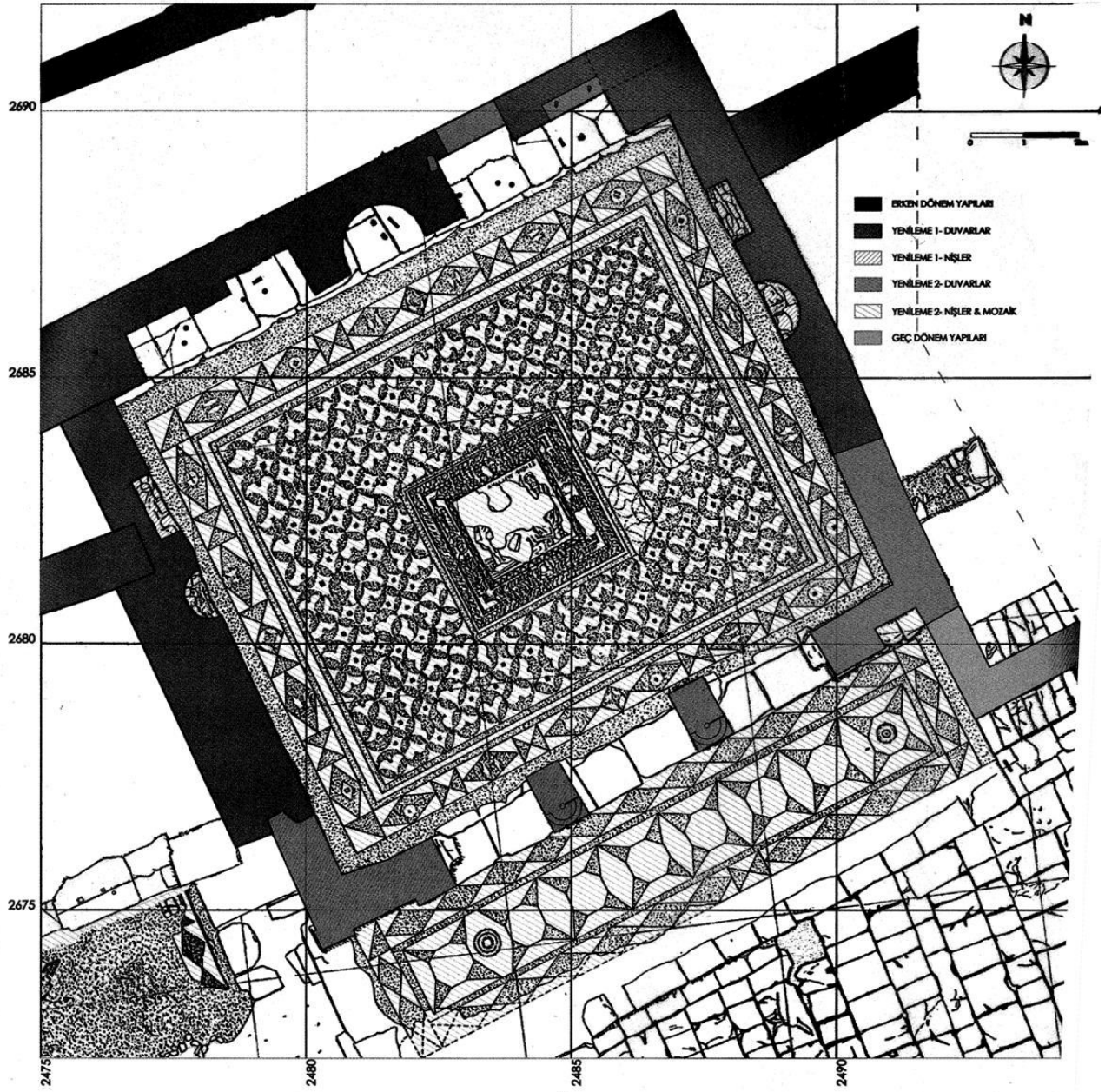
Resim 5. Melitine Kütüphanesi, kuzeybatı köşesinden güncel görünümü.
(Prof. Dr. Tamer Akça).

LEVHA 4

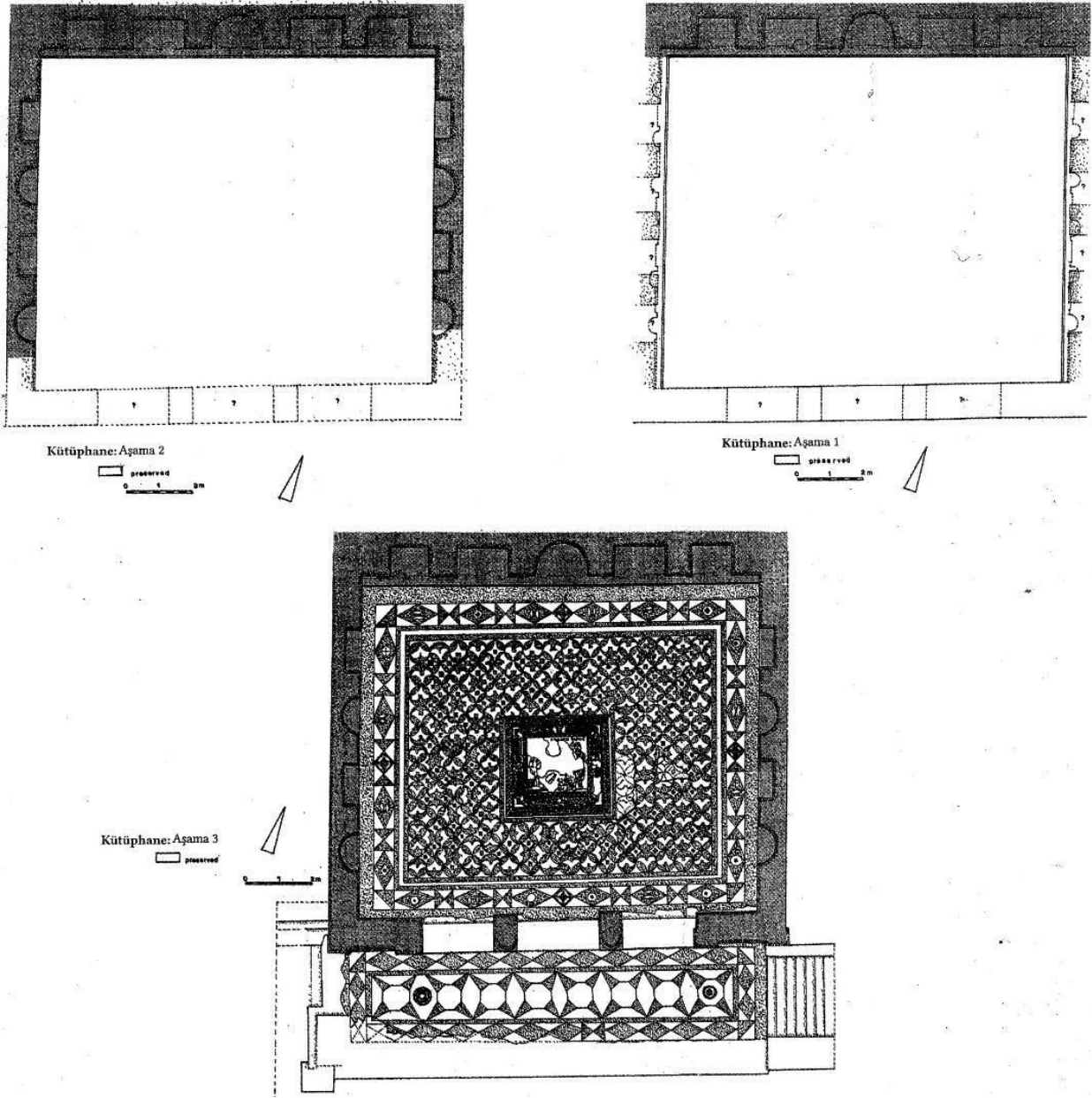
Resim 1. Sagalassos kent planı ve Neon Kütüphanesi'nin konumu (26 numara).
<http://www.sagalassos.be/en/maps> (20.09.16)

Resim 2. Neon Kütüphanesi'nin Planı (Ö. Başağaç).

M. Waelkens, "Sagalassos Antik Kenti: Titus Flavius Severianus Neon Kütüphanesi", Bülent Yılmaz (ed.), **Anadolu Kütüphaneleri**, (Ankara 2013), 138.

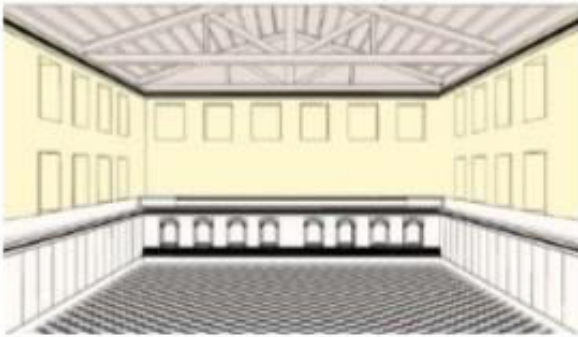

Resim 3. Neon Kütüphanesi'nin inşa aşamaları (M. Waelkens).
M. Waelkens, "Sagalassos Antik Kenti: Titus Flavius Severianus Neon Kütüphanesi", Bülent Yılmaz (ed.), **Anadolu Kütüphaneleri**, (Ankara 2013), 140.

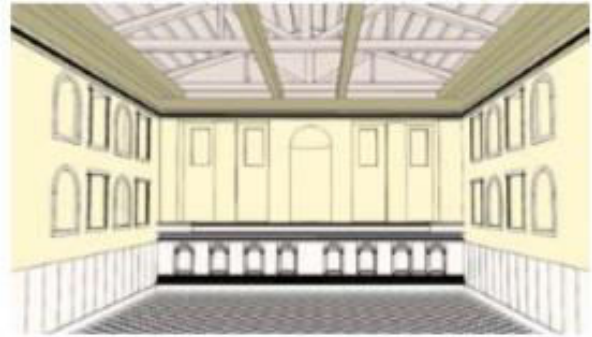

Resim 4. Kuzey duvardaki yazıt.

M. Waelkens, “Sagalassos Antik Kenti: Titus Flavius Severianus Neon Kütüphanesi”, Bülent Yılmaz (ed.), **Anadolu Kütüphaneleri**, (Ankara 2013), 145.

Şekil A, ilk evre görünümü

Şekil B, ilk yenileme sonrası görünüm

Resim 5. Neon Kütüphanesi'nin iç mekân rekonstrüksiyonları (M. Waelkens & G. Üner).

M. Waelkens – and the Sagalassos Team, **Sagalassos Visitor's Companion**, 47.

<http://www.tursaga.com/en/publications> (25.09.16)

Resim 6. Opus mixtum tekniği kullanılmış doğu duvarı, 2. evre.
M. Waelkens, "Sagalassos Antik Kenti: Titus Flavius Severianus Neon Kütüphanesi", Bülent Yılmaz (ed.), **Anadolu Kütüphaneleri**, (Ankara 2013), 159.

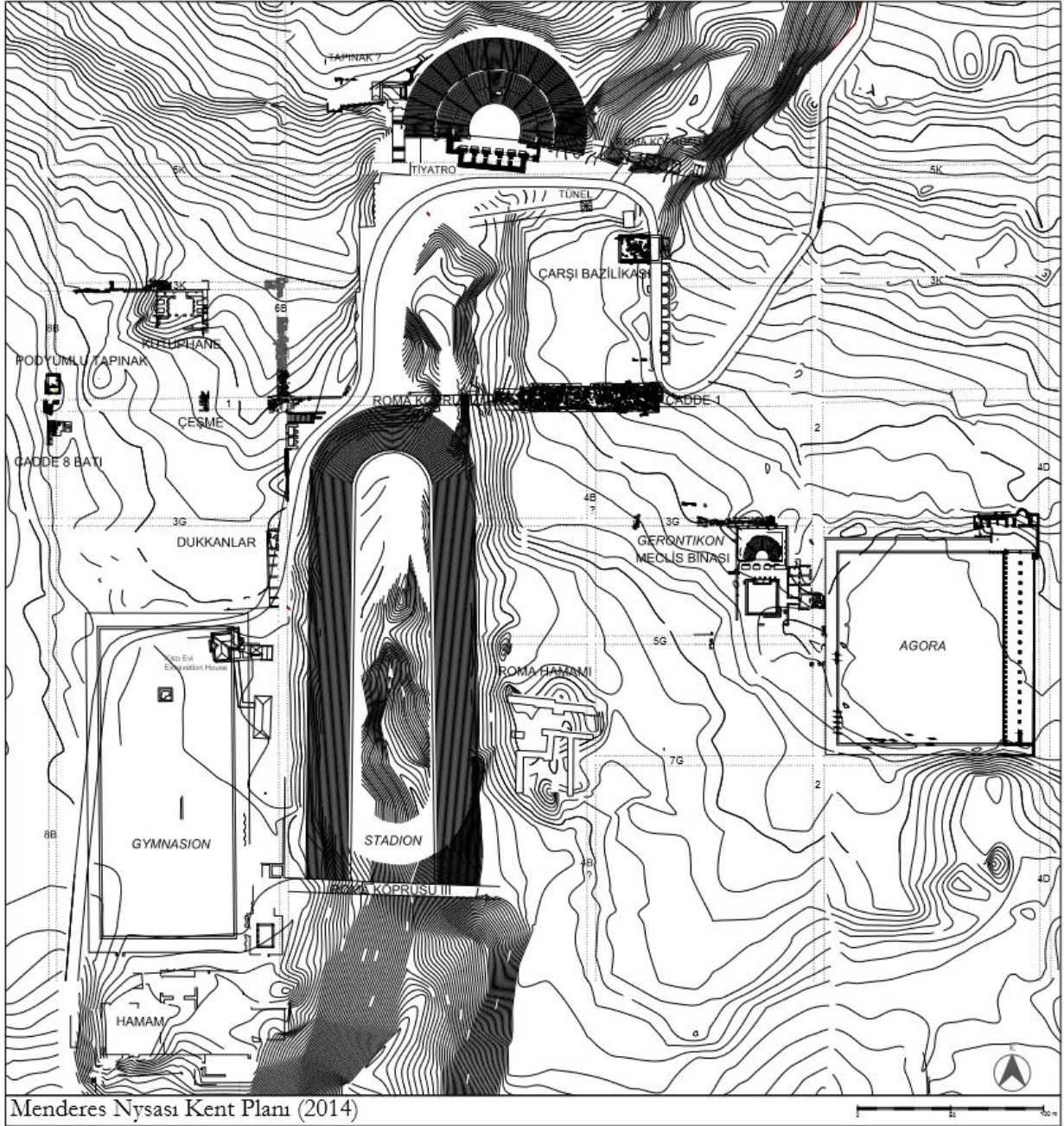
Resim 7. Neon Kütüphanesi'nin mozaik döşemesi, 3. evre.
M. Waelkens, "Sagalassos Antik Kenti: Titus Flavius Severianus Neon Kütüphanesi", Bülent Yılmaz (ed.), **Anadolu Kütüphaneleri**, (Ankara 2013), 166.

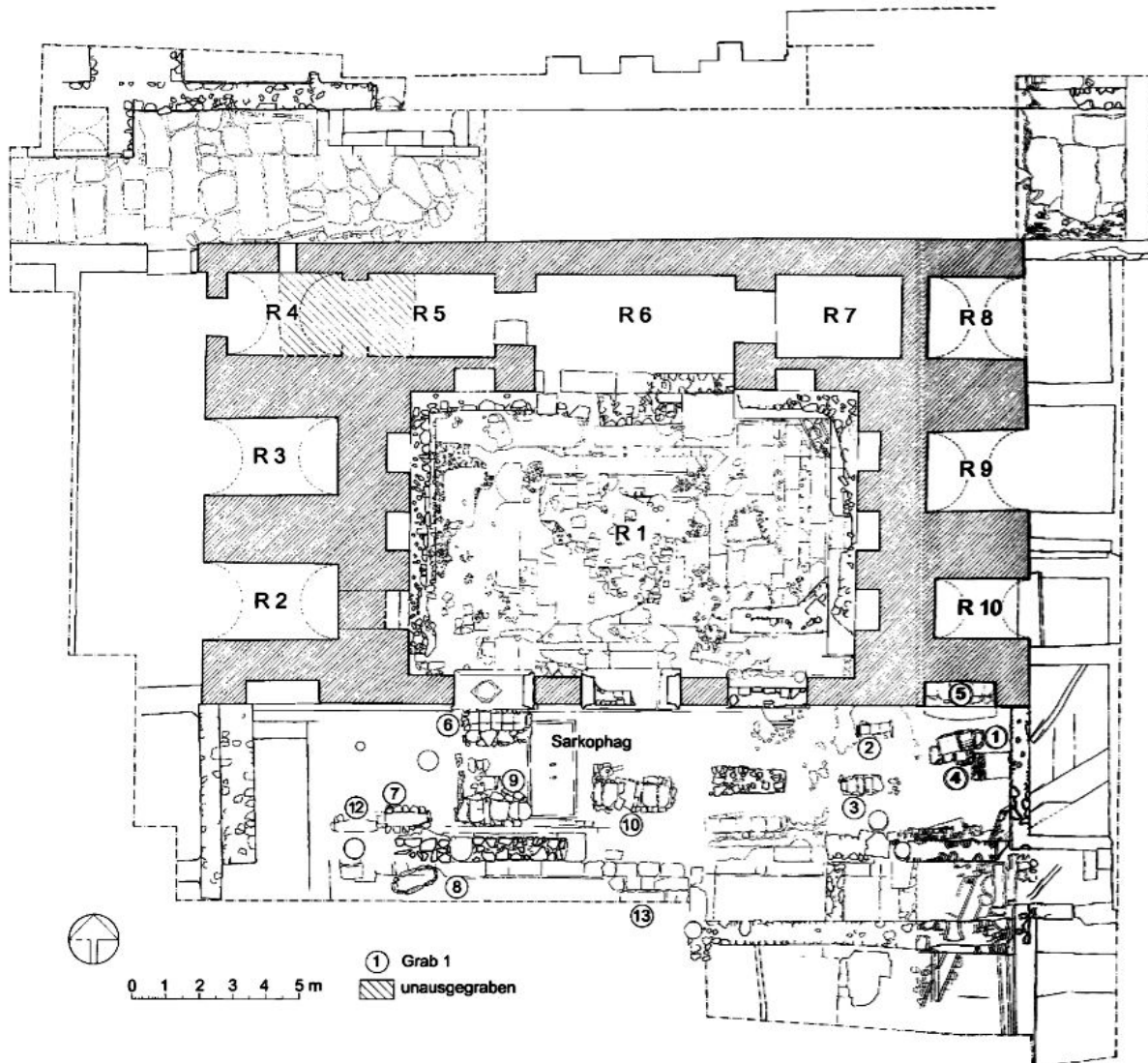
Resim 8. Neon Kütüphanesi'nin içeriden güncel görünümü.
<http://www.burdurkulturturizm.gov.tr/TR,155349/sagalassos.html> (09.06.2017).

LEVHA 5

Resim 1. Nysa a.M. kent planı & kütüphanenin konumu.

http://www.dtcf.ankara.edu.tr/files/2015/02/NYSAKENTPLAN_2014_elif.pdf (13.02.16)

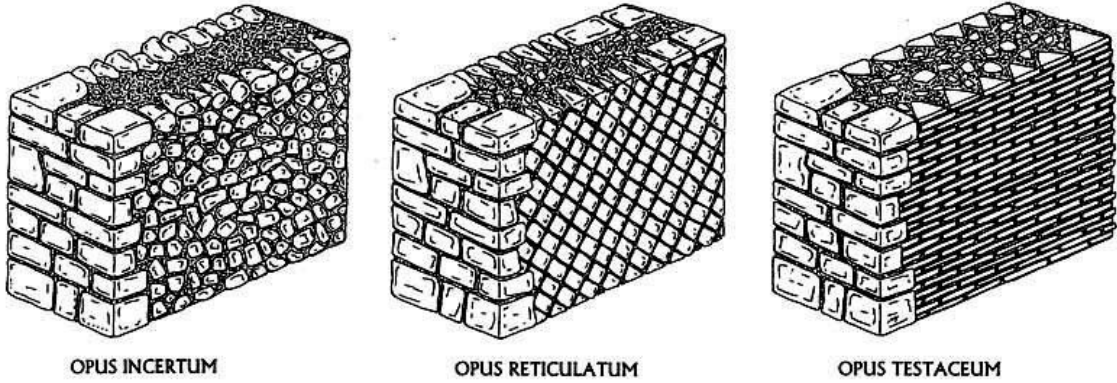
Resim 2. Nysa Kütüphane Binası. Ölçek 1:150.

G. Hiesel – V. M. Strocka “Die Bibliothek von Nysa am Mäander: Vorläufiger Bericht über die Kampagnen 2002 – 2006”, *Archäologischer Anzeiger*, 2006, 2.

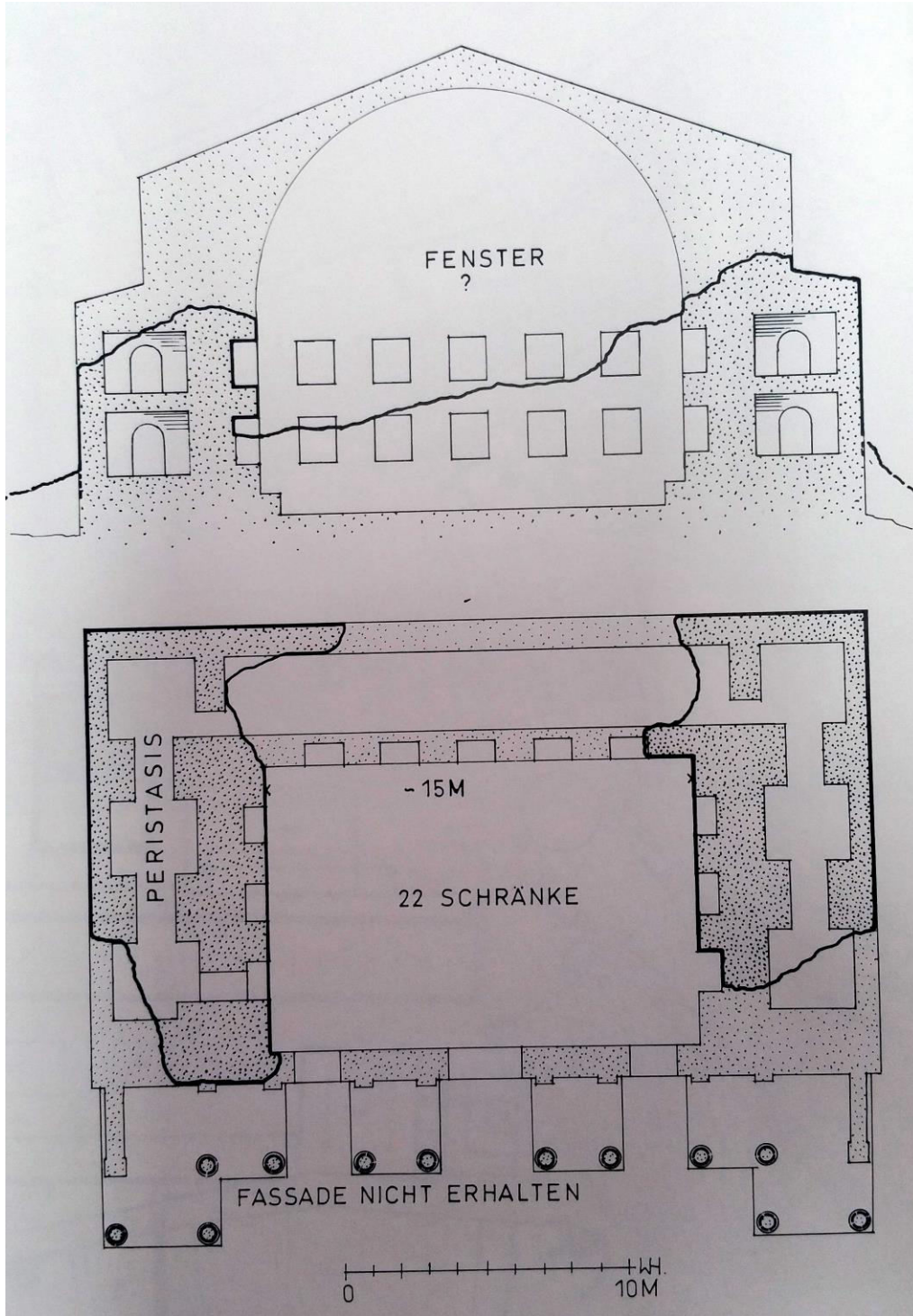

Resim 3. Nysa kütüphanesinin kuzey ve doğu cephelerinin içten olası görünüşleri.
M. Mamoli – M. Swards – A. Economou, “The Library of Nysa Revisited [Espacio Papel: La biblioteca de Nysa Revisited]”, **Proceedings of the 11th Iberoamerican Congress of Digital Graphics**, México, 23-25 October 2007, 411.

Resim 4. Roma dönemi mimari duvar cephe tipleri ve Nysa a.M. Kütüphanesi’nde uygulanan opus incertum tekniği.

C. Gates, **Ancient Cities: The Archaeology of Urban Life in the Ancient Near East and Egypt, Greece, and Rome** (USA & Canada 2011), 339.

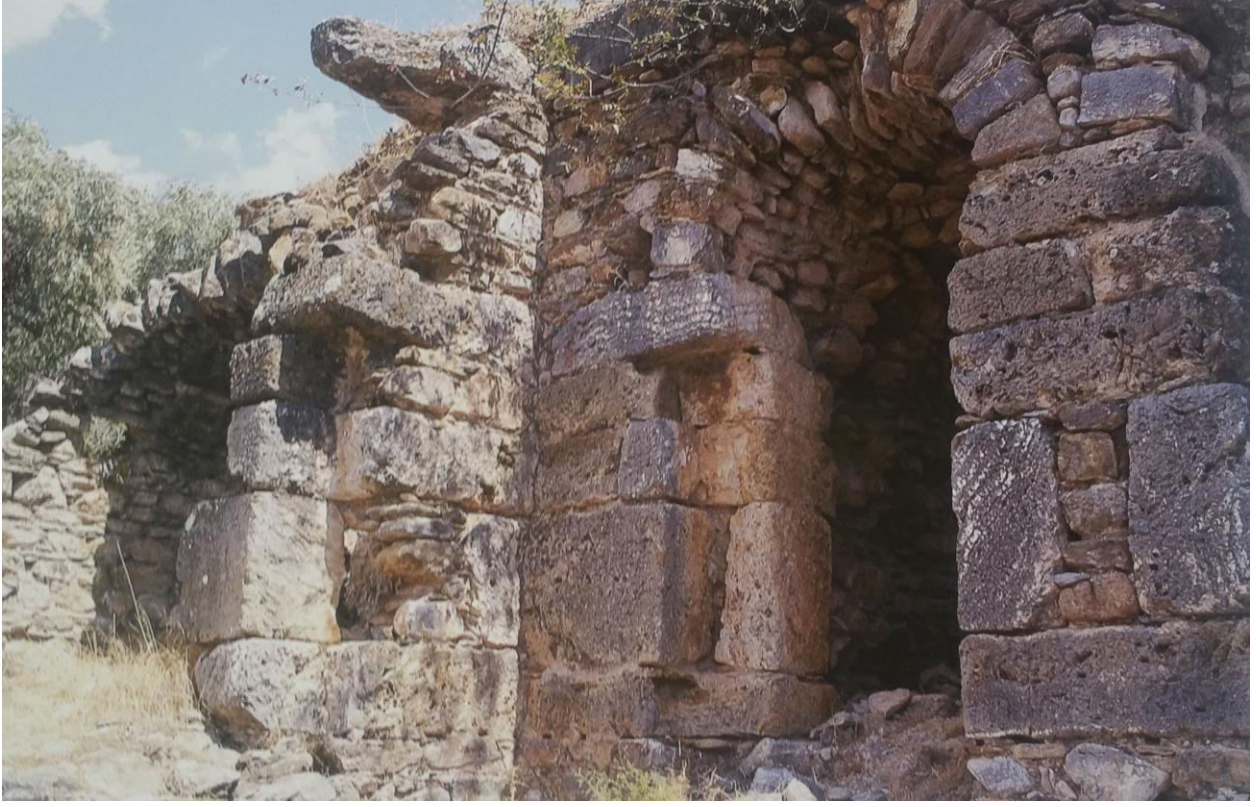
Resim 5. Nysa a.M. Kütüphanesi'nin rekonstrüksiyonunu gösteren plan ve kesiti. 22 dolap alabilen kubbeli yapının ön cephesi günümüze ulaşmamıştır.
W. Hoepfner, "Pergamon – Rhodos – Nysa – Athen: Bibliotheken in Gymnasien und anderen Lehr- und Forschungsstätten", Wolfram Hoepfner (hrsg.), **Antike Bibliotheken**, (Mainz am Rhein 2002), 77.

Resim 6. Nysa a.M. Kütüphanesi, 2 havalandırma açıklığının yer aldığı arka duvar. Yapının duvar örgüsünde opus pseudoisodomum ve opus incertum teknikleri birlikte uygulanmıştır. Bu görünüş opus vittatum tekniğine benzer. Opus vittatum tekniğinde yatay yatırılan ince taş dizileri tuğlalardan oluşmaktadır.

W. Hoepfner, "Pergamon – Rhodos – Nysa – Athen: Bibliotheken in Gymnasien und anderen Lehr- und Forschungsstätten", Wolfram Hoepfner (hrsg.), **Antike Bibliotheken**, (Mainz am Rhein 2002), 77.

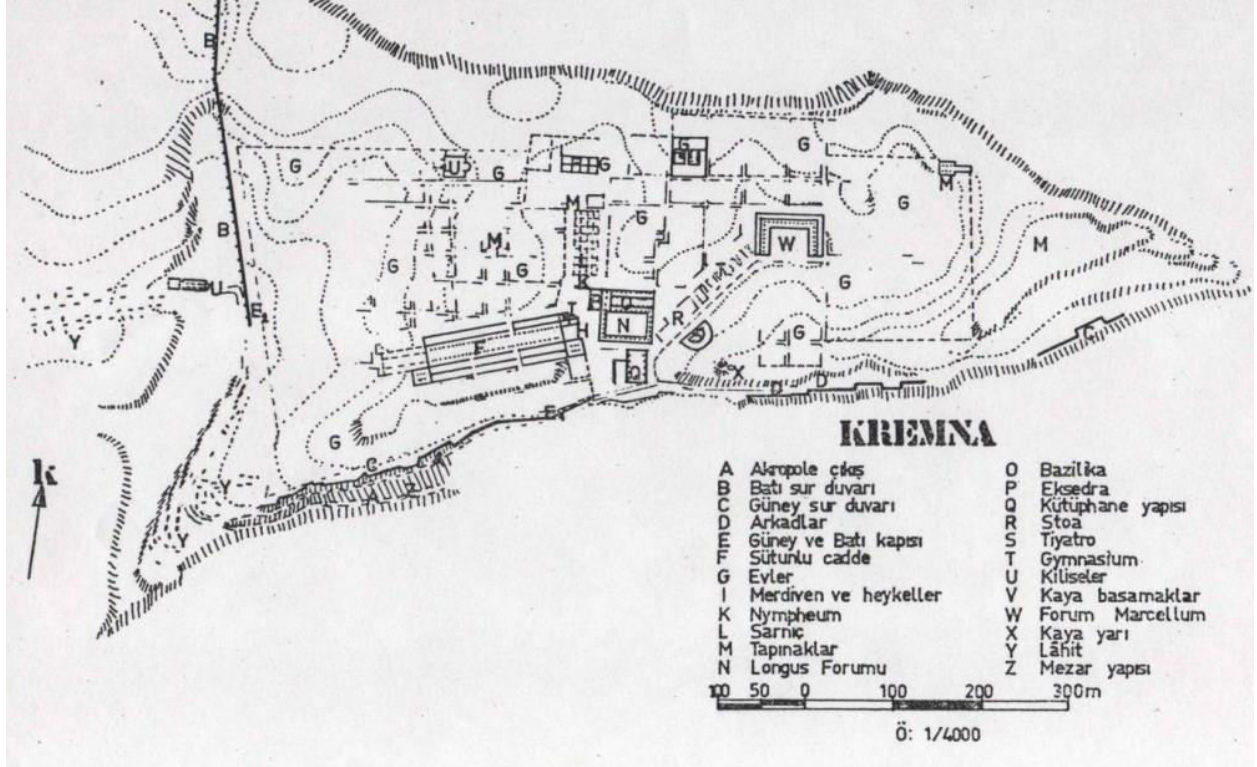
Resim 7. Nysa a.M. Kütüphanesi, niş açıklığı.

W. Hoepfner, "Pergamon – Rhodos – Nysa – Athen: Bibliotheken in Gymnasien und anderen Lehr- und Forschungsstätten", Wolfram Hoepfner (hrsg.), **Antike Bibliotheken**, (Mainz am Rhein 2002), 76.

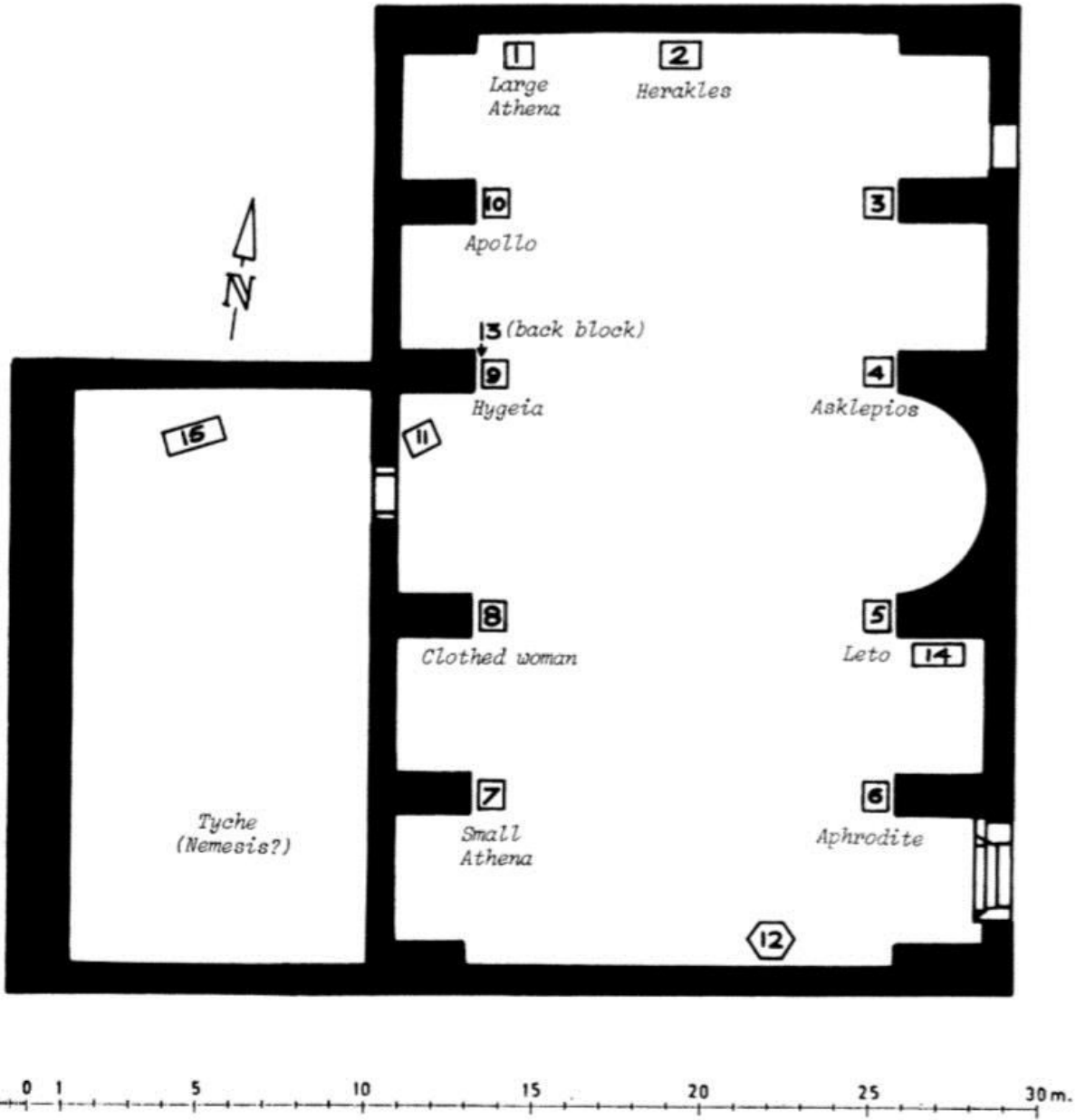

Resim 8. Nysa a.M. Kütüphanesi güncel görünümü.
http://www.dtcf.ankara.edu.tr/?page_id=8525 (16.06.16).

LEVHA 6

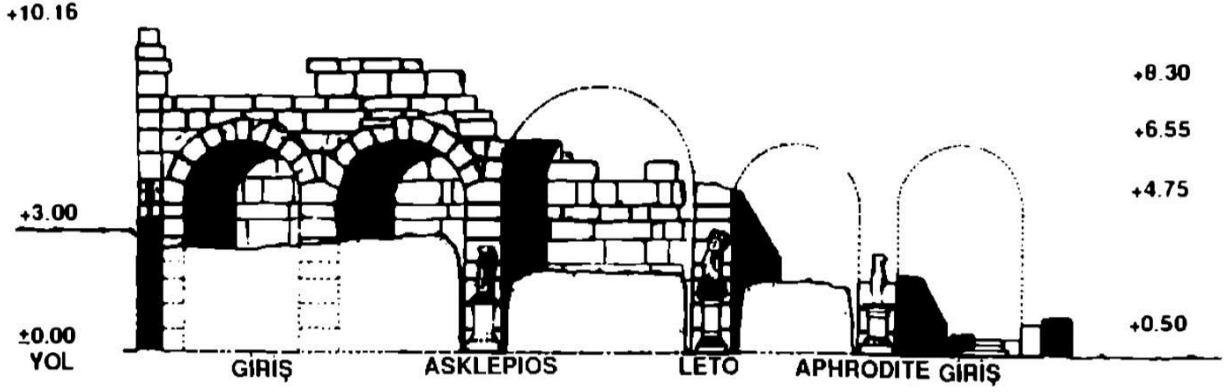
Resim 1. Kremna kent planı ve Q Binası'nın (Q) kent planındaki konumu (Nazan Büyükçelen).
http://www.arkeolojidunyasi.com/planlar_1.htm (13.11.16).

Resim 2. Q Binası planı (Jale İnan'ın 1970 Kremna Kazı Raporu temel alınarak Lanckoronski tarafından yapılan çizim).

G. H. R. Horsley, "The Inscriptions from the So-Called "Library" at Cremna", **Anatolian Studies**, Vol. 37 (Ankara 1987), 50.

Resim 3. Q Binası doğu duvarı kesiti.

J. İnan, "1970 Kremna Kazı Raporu", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XIX – II (Ankara 1972), 81.

Resim 4. Q Binası apsis ve nişler.

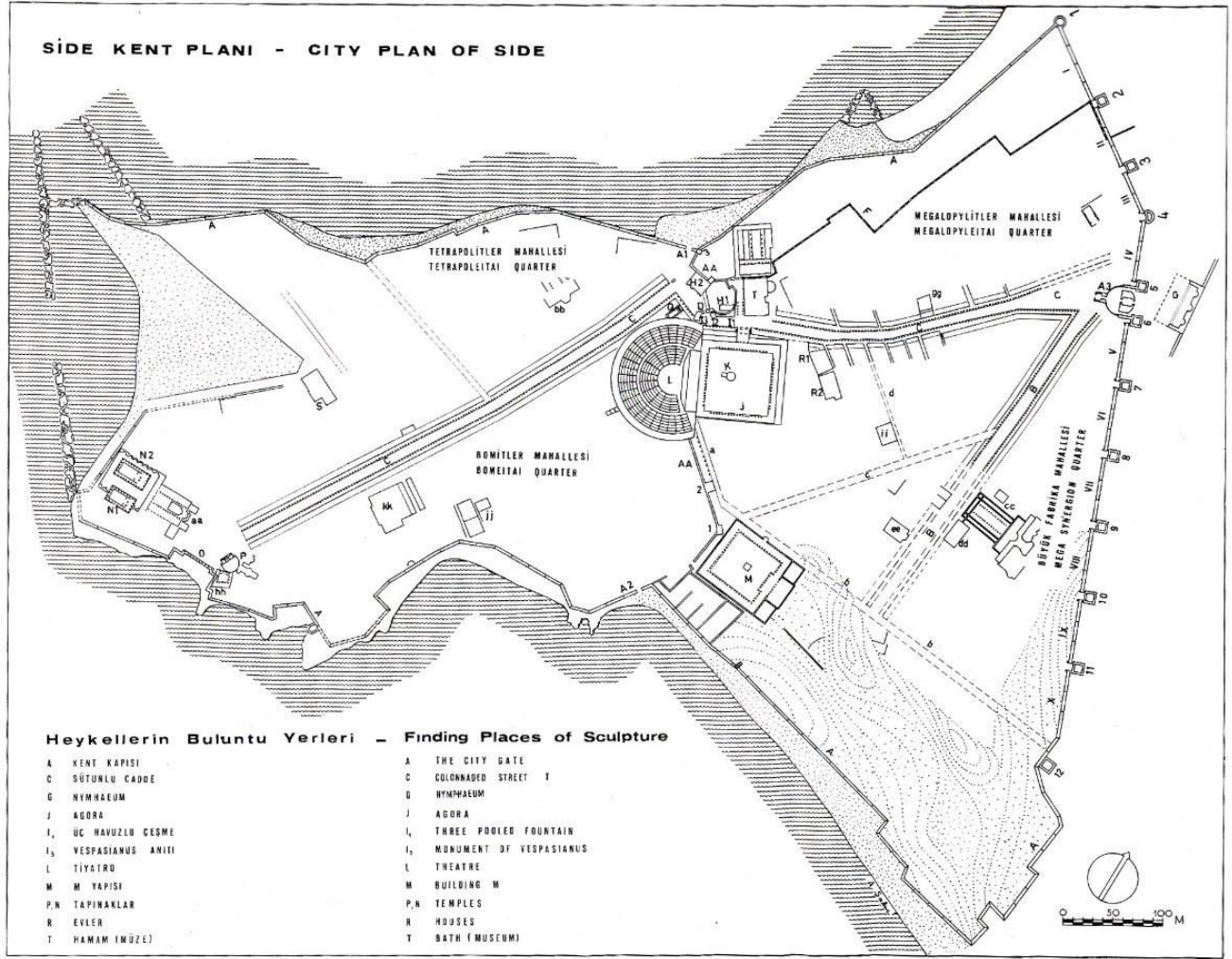
<http://www.panoramio.com/photo/63548347> (19.05.17).

Resim 5. Q Binası yapı içi görünüm; heykel kaidelerinin konumları.

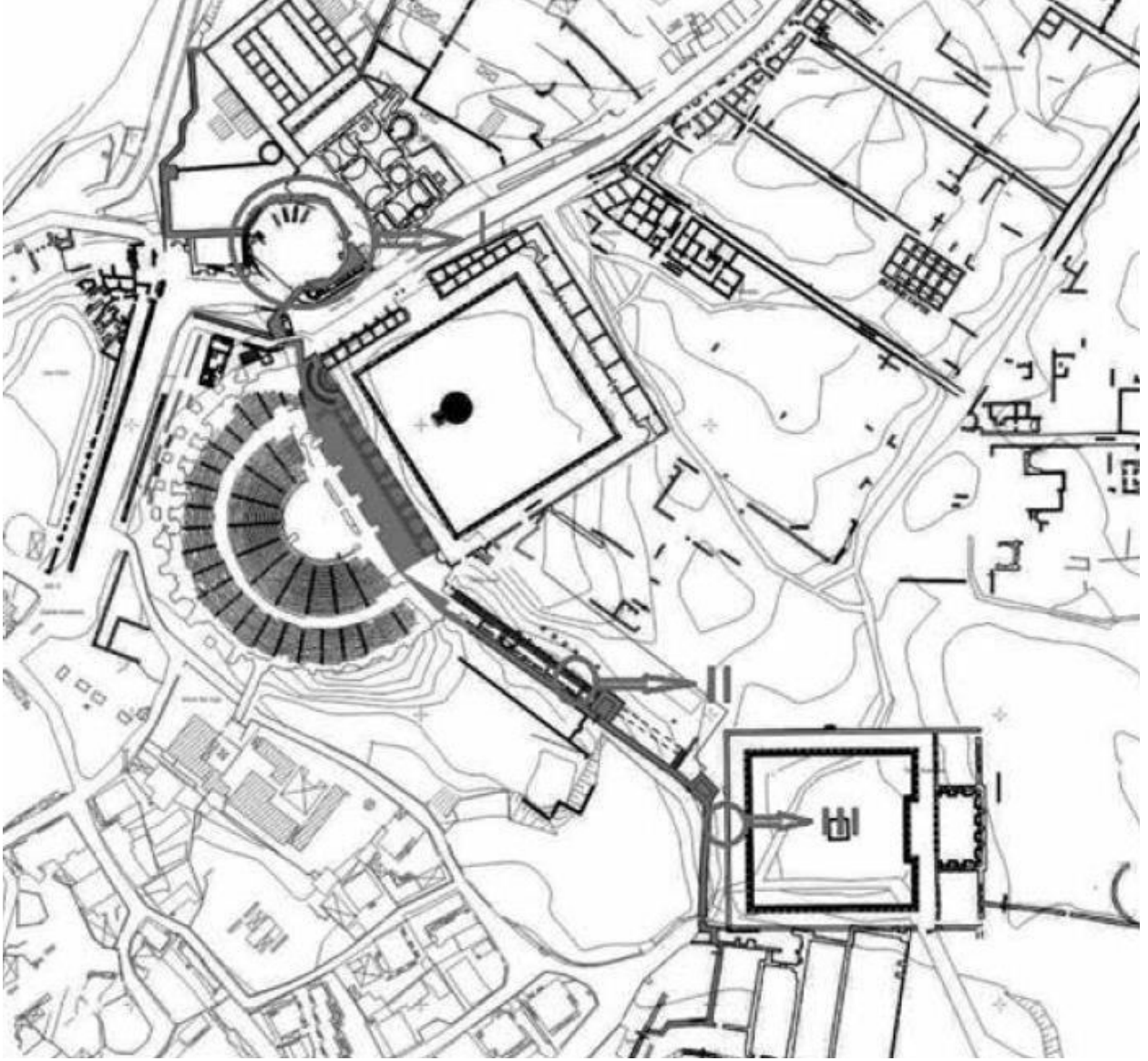

LEVHA 7

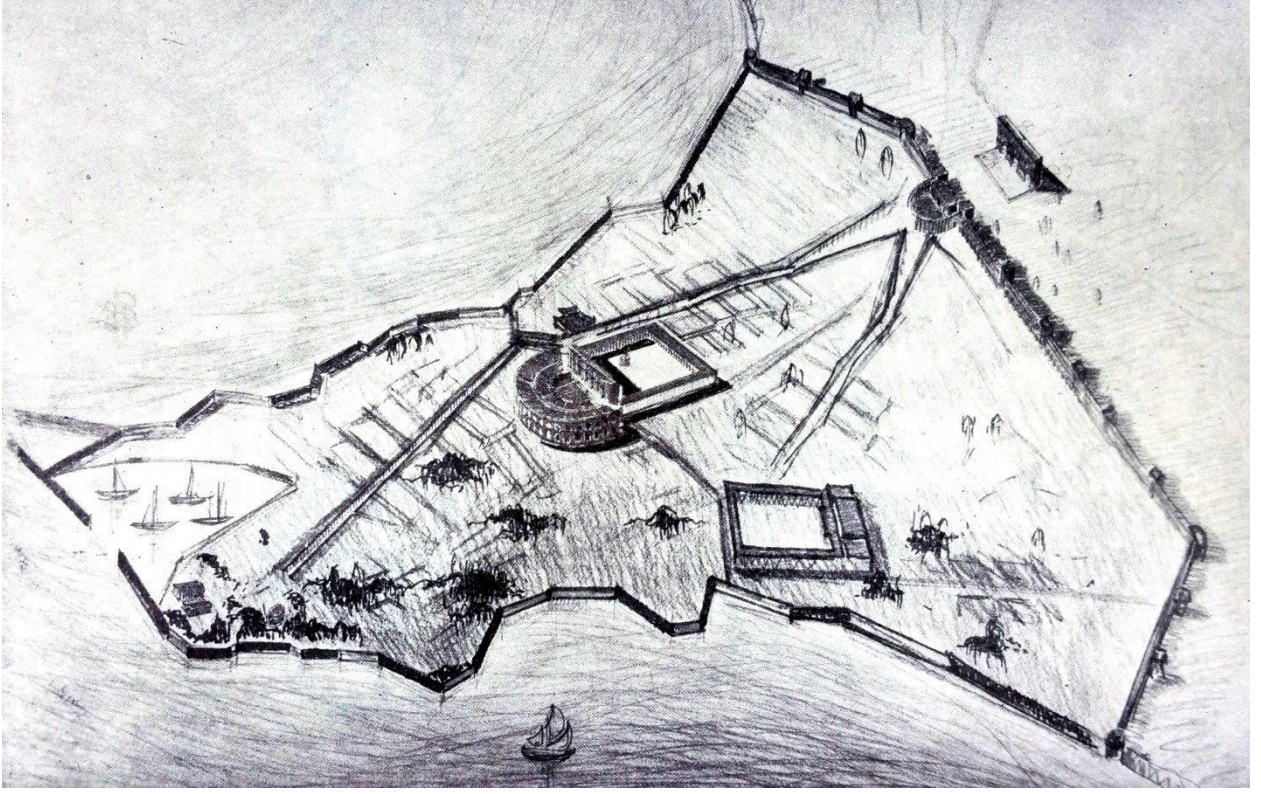
Resim 1. Side kent planı.

<http://www.sidekazilari.com/Sayfa.aspx?SID=17> (01.01.2017).

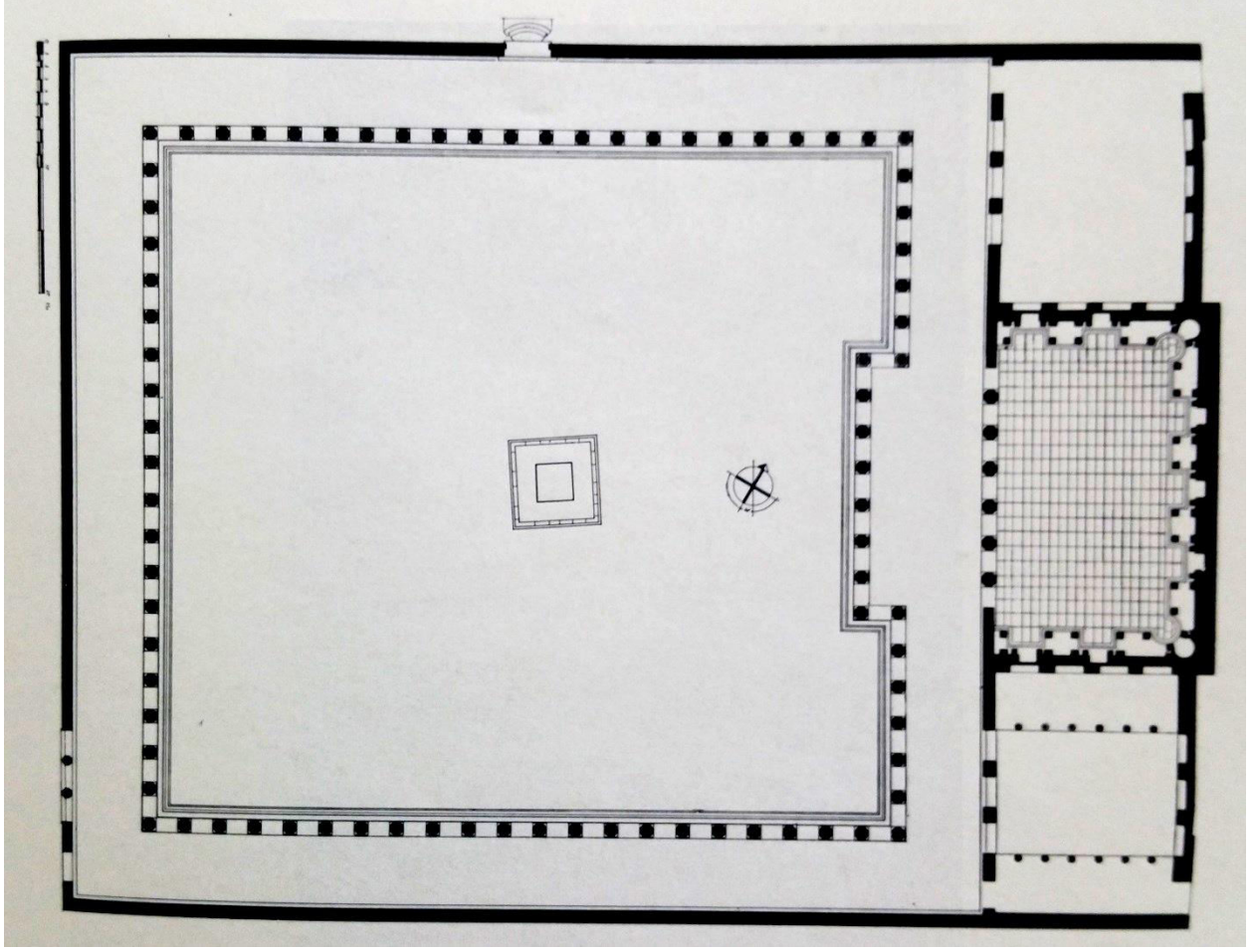

Resim 2. M Binası'nın ve güneyinde bulunan yapıların güncel planı.
H. S. Alanyalı, "Side 2014 Yılı Kazı ve Araştırmaları", **37. Kazı Sonuçları Toplantısı** 1. Cilt,
Erzurum 11-15 Mayıs 2015 (Ankara 2016), 272.

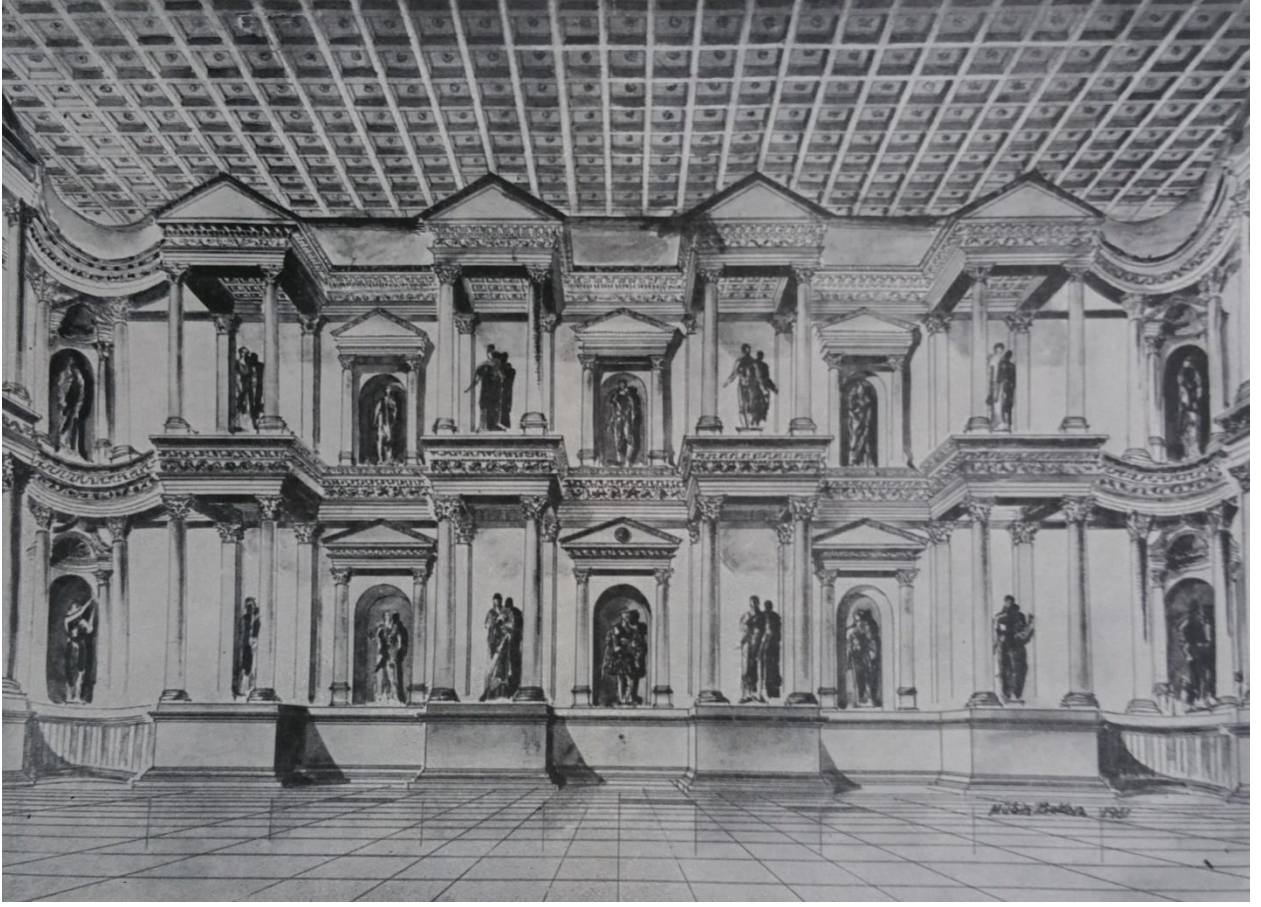
Resim 3. Roma imparatorluk dönemi, rekonstrüksiyon eskizi.
A. M. Mansel, **Side: 1947 – 1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları**, (Ankara, 1978).

Resim 4. M Binası'nın planı (M. Beken).

A. M. Mansel, **Side: 1947 – 1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları**, (Ankara, 1978). 171.

Resim 5. Orta salon doğu kesimi gornş, M. Baken tarafından yapılan restitüsyon alışması. A. M. Mansel, **Side: 1947 – 1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları**, (Ankara, 1978). 178.

Resim 6. Aedicuların mimari düzeni (Mészáros Ludovít).
<http://www.panoramio.com/photo/87182915> (15.09.16).

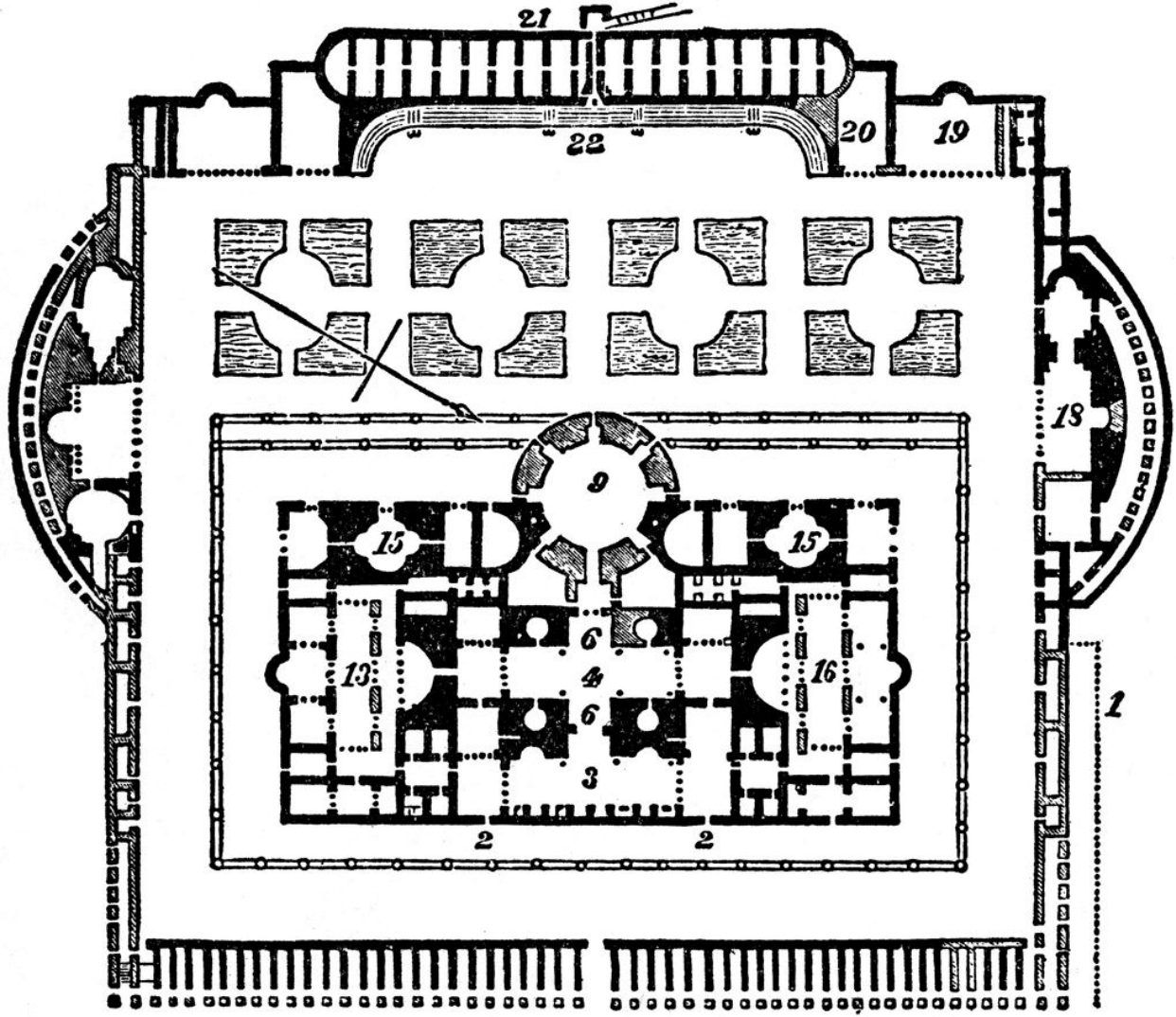
Resim 7. Köşe hücresindeki kavisli arşitrav ve bezeme detayları (Mészáros Ludovít).
<http://www.panoramio.com/photo/87182927>(15.09.16).

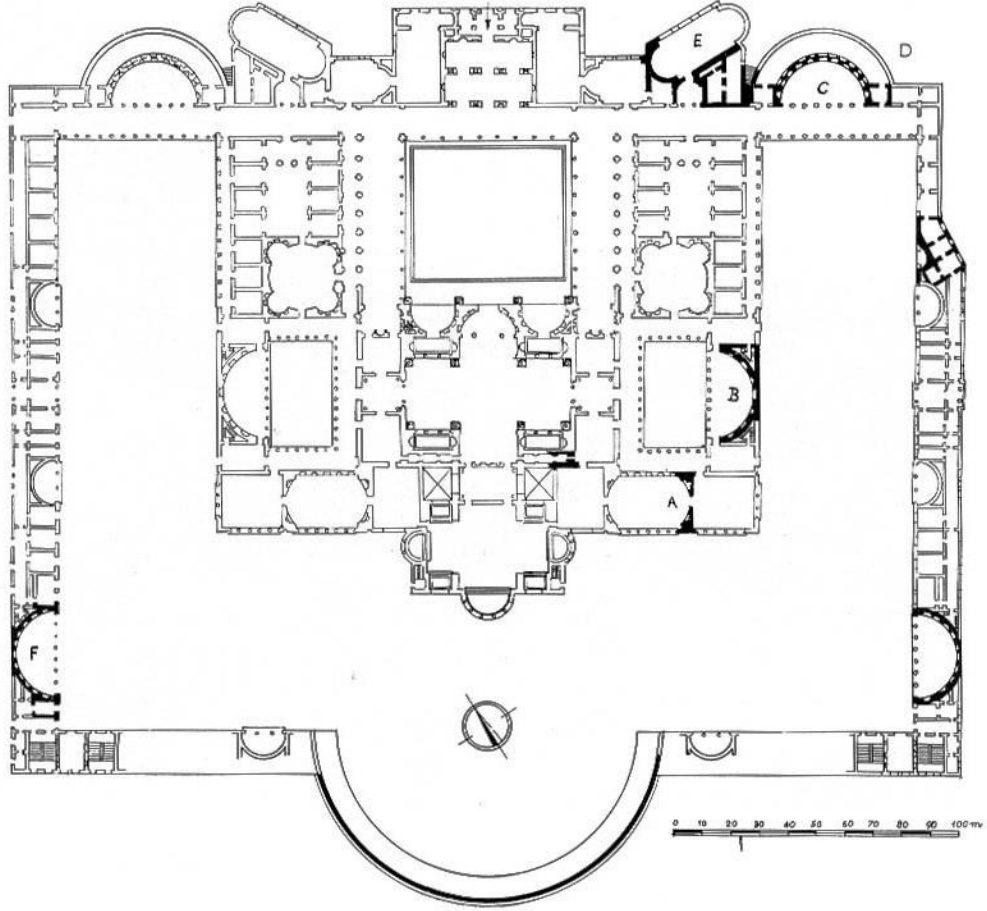
Resim 8. Side M Binası, güncel görünüm
http://www.lifeofmissg.com/2015_03_01_archive.html (15.09.16).

LEVHA 8

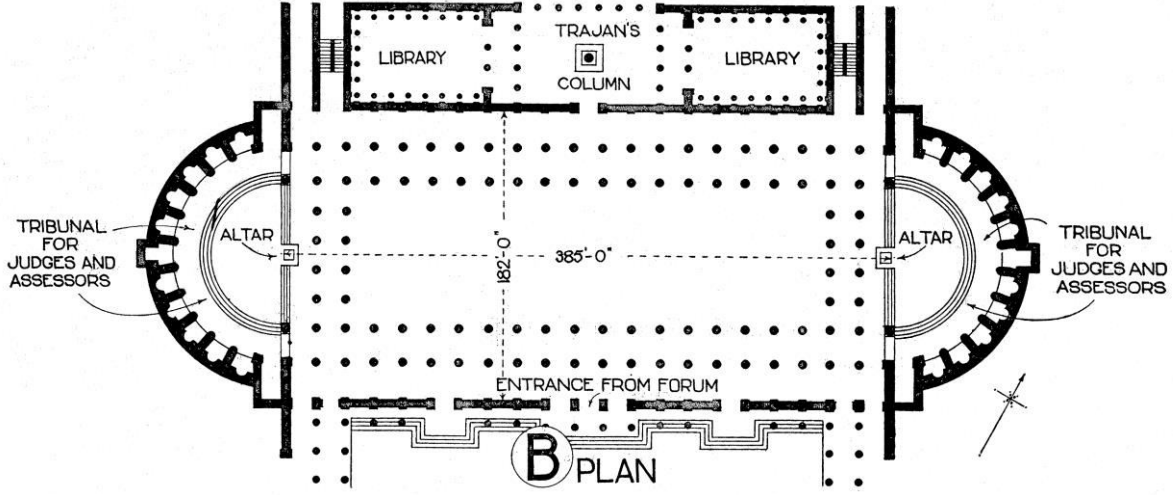
Resim 1. Caracalla Hamam Kompleksi. 20 numara ve simetriğindeki oda kütüphanedir.
http://etc.usf.edu/clipart/58700/58738/58738_bath_caracal.htm (01.01.2017)

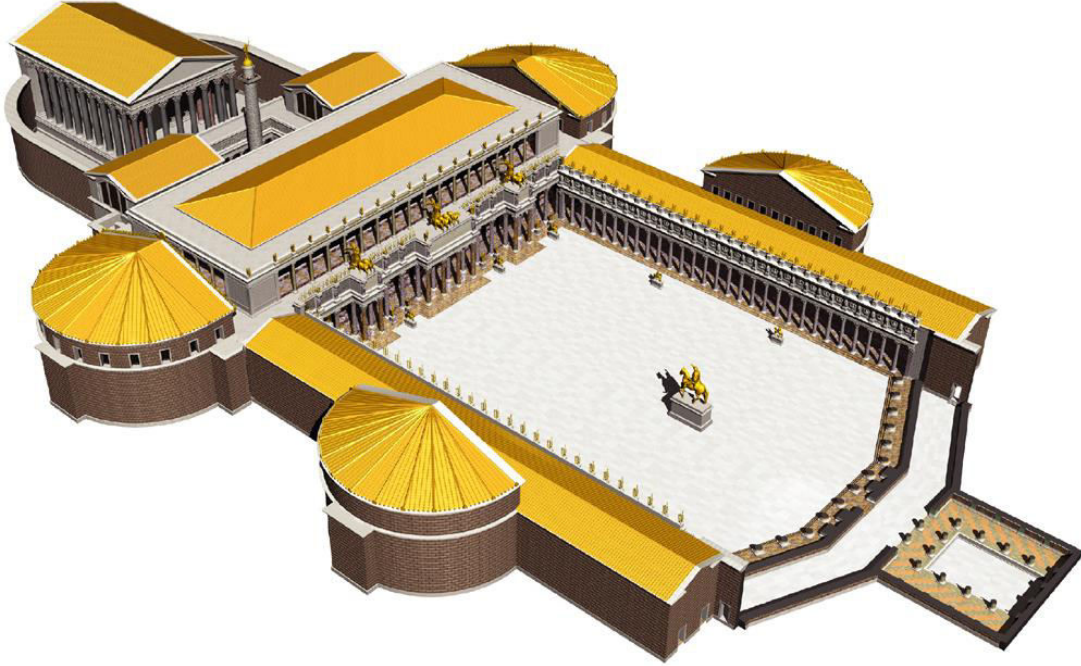
Resim 2. Traianus Hamam Kompleksi (I. Gismondi). F harfi ve simetriğindeki apsis kütüphanedir.

http://people.duke.edu/~wj25/uc_web_site/libraries/bath%20libraries/photo%20album/pages/trajan%20plans.htm (01.01.2017)

Resim 3. Bazilika Ulpia'nın kuzey bitişinde yer alan Traianus Sütunu ve kütüphane salonları.
B. Fletcher, *A History of Architecture on the Comparative Method*, (London, 1905), 138.

Resim 4. Traianus Formu rekonstrüksiyonu.
Bazilika Ulpia'ya adapte, aralarında Traianus Sütunu'nun olduğu Grek ve Latin kütüphaneleri.
https://www.oneonta.edu/faculty/farberas/arth/arth109/arth109_s114.html (13.06.2017).

Resim 5. Traianus (Ulpian) Kütüphanesi rekonstrüksiyonu.
http://people.duke.edu/~wj25/uc_web_site/libraries/index.html (13.06.2017).

LEVHA 9

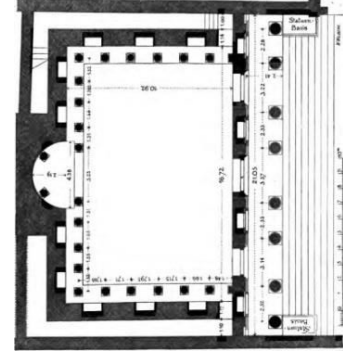

Resim 1. Coğrafi dağılım.

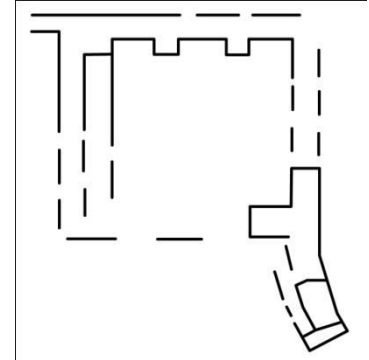
- a. Pergamon Kraliyet Kütüphanesi
- b. Antiochia ad Orontem Kraliyet Kütüphanesi
- c. Pontus Kraliyet Kütüphanesi
- d. Smyrna Kütüphanesi
- e. Priene Kütüphanesi
- f. Celsus Kütüphanesi, Ephesos
- g. Herakleitos Kütüphanesi, Rhodiapolis
- h. Melitine Kütüphanesi, Pergamon
- i. Neon Kütüphanesi, Sagalassos
- j. Nysa ad Maeandrum Kütüphanesi
- k. Aphrodisias Kütüphanesi
- l. Antiochia ad Orontem Kütüphanesi
- m. Halicarnassus Kütüphanesi
- n. Prusa ad Olympum Kütüphanesi
- o. Side M Binası
- p. Cremna Q Binası

KATALOGLAR

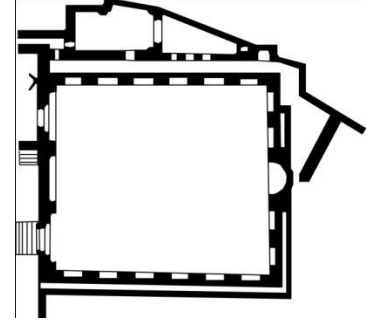
Katalog No	: 1
Yapı İsmi	: Celsus Kütüphanesi
Konum	: Ephesos
Yapı Tipi	: Heroon Kütüphane
Teyit Referansı	: Yazıt
Fiziki Durumu	: Ön cephe restore edilmiştir. Giriş katındaki nişler kısmen korunmuştur. Yapı etkili biçimde tahrip olmuştur
Ölçüler	: 16,72 m x 10,92 m h: 16 m
Niş Sayısı	: Giriş katı: 11, toplam: 33 (?)
Kat Sayısı	: 3
Yön	: Ön cephe doğuya
Duvar Tasarımı	: Opus Mixtum, Opus Testaceum
Tarih	: MS 113 – 117/120

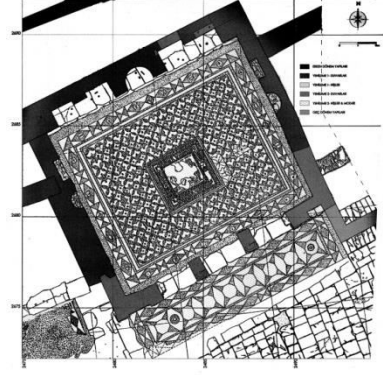
Katalog No	: 2
Yapı İsmi	: Herakleitos Kütüphanesi
Konum	: Rhodiapolis
Yapı Tipi	: Asklepieion Kütüphanesi
Teyit Referansı	: Yazıt
Fiziki Durumu	: Niş profilleri dışında yapı etkili biçimde tahrip olmuştur. Batı duvarında anastylosis uygulanmıştır
Ölçüler	: 6,95 m x 5,03 m
Niş Sayısı	: Giriş katı: 11
Kat Sayısı	: ?
Yön	: Ön cephe doğuya
Duvar Tasarımı	: Opus Pseudoisodomum
Tarih	: MS 80 – 140

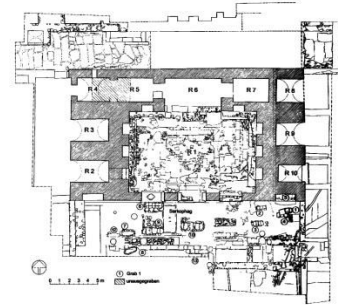
Katalog No	: 3
Yapı İsmi	: Melitine Kütüphanesi
Konum	: Pergamon
Yapı Tipi	: Asklepion Kütüphanesi
Teyit Referansı	: Yazıt
Fiziki Durumu	: Yapı temeli ve profil veren nişler dışında yapı etkili biçimde tahrip olmuştur
Ölçüler	: 18,50 m x 16,52 m
Niş Sayısı	: Giriş katı: 18
Kat Sayısı	: 2 (?)
Yön	: Ön cephe batıya
Duvar Tasarımı	: Opus Quadratum
Tarih	: MS 117 – 138

Katalog No	: 4
Yapı İsmi	: Neon Kütüphanesi
Konum	: Sagalassos
Yapı Tipi	: Heroon Kütüphane
Teyit Referansı	: Stil kritik
Fiziki Durumu	: Giriş katı ve mozaik zemin dışındaki mimari eksenler mevcut değildir
Ölçüler	: 11,80 m x 9,90 m
Niş Sayısı	: 13 + 8
Kat Sayısı	: 1
Yön	: Ön cephe güneye
Duvar Tasarımı	: Opus Mixtum, Opus Testaceum
Tarih	: MS 120

Katalog No	: 5
Yapı İsmi	: Nysa a.M. Kütüphanesi
Konum	: Nysa ad Maeandrum
Yapı Tipi	: Heroon Kütüphane
Teyit Referansı	: Strabon, Sextus Julius Africanus
Fiziki Durumu	: Doğu ve batı duvarları haricinde yapı etkili biçimde tahrip olmuştur
Ölçüler	: 24, 92 m x 14, 18 m
Niş Sayısı	: 22
Kat Sayısı	: 2
Yön	: Ön cephe güneye
Duvar Tasarımı	: Opus Incertum, Opus Pseudoisodomum
Tarih	: MS 130

Katalog No	: 6	
Yapı İsmi	: Aphrodisias Kütüphanesi	
Konum	: Aphrodisias	
Yapı Tipi	: ?	
Teyit Referansı	: Yazıt	
Fiziki Durumu	: Teyit edilebilen bir yapı mevcut değildir	
Ölçüler	: ?	
Niş Sayısı	: ?	
Kat Sayısı	: ?	
Yön	: ?	
Duvar Tasarımı	: ?	
Tarih	: MS 117 – 138	

Katalog No	: 7	
Yapı İsmi	: Antiochia a.O. Kütüphanesi	
Konum	: Antiochia am Orontes	
Yapı Tipi	: ?	
Teyit Referansı	: Theonas, Suidas	
Fiziki Durumu	: Teyit edilebilen bir yapı mevcut değildir	
Ölçüler	: ?	
Niş Sayısı	: ?	
Kat Sayısı	: ?	
Yön	: ?	
Duvar Tasarımı	: ?	
Tarih	: MS 300 (T.P.Q.)	

Katalog No	: 8	
Yapı İsmi	: Halicarnassos Kütüphanesi	
Konum	: Halicarnassos	
Yapı Tipi	: ?	
Teyit Referansı	: Yazıt	
Fiziki Durumu	: Teyit edilebilen bir yapı mevcut değildir	
Ölçüler	: ?	
Niş Sayısı	: ?	
Kat Sayısı	: ?	
Yön	: ?	
Duvar Tasarımı	: ?	
Tarih	: MS 127 (T.A.Q.)	

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Uygar Ozan Usanmaz		
Doğum Yeri ve Yılı	Bandırma, 24.05.1988		
Yabancı Diller	İngilizce, Almanca		
Yabancı Dil Düzeyleri	Intermediate, B1		
Meslek	Arkeolog		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Üniversite (Lisans)	2009	2014	Anadolu Üniversitesi / Açık Öğretim Fakültesi / Felsefe
Üniversite (Lisans)	2010	2015	Uludağ Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi / Arkeoloji
Üniversite (Yüksek Lisans)	2015	2017	Uludağ Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Arkeoloji
Akademik Ünvan	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Araştırma Görevlisi	2017	-	Akdeniz Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Arkeoloji Bölümü
Kazılar / Projeler	Başlama - Ayrılma Yılı	Kazı / Proje Adı	
1.	2012	2012	Myndos Kazıları
2.	2016	2017	Apollonia ad Rhyndacum Kazıları
3.	2017	-	Tlos Kazıları
Deneyimler	Autocad, Photoshop, Web Tasarım, Fotoğraf, Saha Tecrübesi, Stratigrafik Kazı, Nivo Kullanımı, Buluntu Tasnifi, Belgeleme, Serbest Çizim (Kroki & Karakalem)		
Yetiler	Teknik Çizim (Plan & Rölöve), Küçük Buluntu Restorasyonu (Sikke & Seramik), Rapor Yazımı, Literatür Tarama & Araştırma		
Referanslar	1. Prof. Dr. Mustafa Şahin (Uludağ Üniversitesi Arkeoloji Bölüm Başkanı, tel: 0544 615 87 70) 2. Prof. Dr. İbrahim Hakan Mert, tel: 0507 752 33 99		
Diğer:	Humboldt-Universität zu Berlin (Erasmus 2012 – 2013) Uluslararası Dalıcı (CMAS Belgesi)		
İletişim (e-posta)	ozanusanmaz@gmail.com		
Telefon	0536 311 21 33		

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Uygar Ozan Usanmaz
Tez Adı	ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ ANADOLU KÜTÜPHANELERİ
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	Arkeoloji
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. İbrahim Hakan Mert
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 03.07.2017

İmza :